

Susanna Oksanen

**”Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä,
jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään”**

**Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta
vuosina 1960–2004**

A-klinikkasäätiön monistesarja nro 55

A-klinikkasäätiö 2006

ISSN 1237-7015 (moniste)

ISSN 1459-5818 (verkkojulkaisu)

ISBN 952-5587-27-4 (moniste)

ISBN 952-5587-28-2 (pdf)

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN TAUSTASTA	3
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISESTA	5
4. ALKOHOLIPERHE – KENEN ONGELMA ALKOHOLI ON?	8
4.1. Mikä on alkoholiperhe?	8
4.2. Alkoholiongelmaiset vanhemmat	10
4.2.1 Alkoholiongelmainen äiti – alkoholi vastaan äitiys	11
4.2.2 Alkoholiongelmainen isä – oheneeko isyys alkoholinkäytön myötä?	13
4.3. Alkoholiperhe ja lapsen etu	14
4.3.1. Alkoholiperhe lapsen kasvuympäristönä	14
4.3.2. Lapsen edun käsitteestä	16
4.3.3. Lapsen etu alkoholiperheessä	18
5. AINEISTON ESITTELY JA TUTKIMUSTULOKSET	19
5.1. 1960-luku – Alkoholi miehisyyden ilmentäjänä	19
5.2. 1970-luku – Alkoholiongelma koko perheen sairautena	29
5.3. 1980-luku – Miksi Jepen vaimo juo?	39
5.4. 1990-luku – Sikiö ja lapsi keskipisteinä	51
5.5. 2000-luku – Alkoholi vastaan lapsen etu	60
6. TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELUA	66
6.1. Isän tie pääroolista kulusseihin	68
6.2. Äidin tie kulusseista pääroolin kautta merkittävään sivurooliin	70
6.3. Lapsen tie kulusseista päärooliin	73
7. POHDINTAA	75
7.1. Alkoholipolitiikka problematiikan taustoittajana?	75
7.2. Alkoholi perheen kolmantena – onko peli jo menetetty?	77
7.3. Kadottaako alkoholi vanhemmuuden, äitiyden ja isyyden?	80
7.4. Voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä?	83
LÄHTEET	87
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Alkoholinkäyttö on yhteiskunnassamme asia, johon on kautta vuosisatojen liittynyt vaikenemista, häpeää ja kieltämistä – toisaalta myös ihannointia. Tänäkin päivänä alkoholiongelmat ja niiden seuraukset ovat voimakkaasti esillä tiedotusvälineissä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Alkoholiongelmaa on käsitelty Suomessa enimmäkseen aikuisten ja nuorten kannalta, vähemmälle huomiolle sen sijaan ovat jääneet alkoholiongelmiensa vaikutukset perheisiin ja lapsiin (ks. esim. Itäpuisto 2001, 15, 133; Peltoniemi 2003, 173; Taitto 2002, 10). On kuitenkin keskeistä tiedostaa, että alkoholi-ongelma koskettaa kaikkia perheenjäseniä, vaikka huomio kiinnittyy usein vain alkoholi-ongelmaiseen itseensä. Teuvo Peltoniemen (2003, 175) mukaan yhteiskunnallisella tasolla ei olekaan ymmärretty, kuinka paljon kodin alkoholinkäyttö heijastuu esimerkiksi lasten tunne-elämään, elämänvalintoihin ja myös myöhempään omaan päihteidenkäyttöön.

Ongelmallinen alkoholinkäyttö perheessä on usein yksilön toimintaa, jonka vaikutuksesta toiset perheenjäsenet joutuvat tahtomattaan kärsimään. Etenkin lasten mahdollisuudet vaikuttaa vanhempiensa alkoholinkäyttöön ovat vähäiset, samoin kuin heidän resurssinsa suojata itseään vanhempiensa alkoholinkäytön negatiivisilta seurauksilta. (Itäpuisto 2001, 45.) Alkoholiperheessä vanhemmuus, isyys ja äitiys ovat toisarvoisia, sillä alkoholi menee kaiken muun edelle. Kuten Annikka Taitto (2002, 10) toteaa, alkoholinkäytöstä aiheutuvat kustannukset ovat yhteiskunnallisesti varsin merkittäviä, mutta alkoholiperheiden – ja etenkin niiden lasten – kokemia henkisiä kärsimyksiä ei voida edes arvioida. Jo lapsen edun nimissä alkoholiperhe ongelmana tulisikin tehdä näkyvämmäksi, jotta peruuttamattomia haittoja kyettäisiin minimoimaan.

Alkoholiongelma perheessä on usein vaiettu ja salattu asia, jonka vaikutukset ovat varsin moninaiset ja kauaskantoiset niin yksilö-, perhe- kuin yhteiskuntatasollakin. Alkoholiperhe on paitsi varsin merkittävä yhteiskunnallinen ja sosiaalinen ongelma, myös kansanterveysongelma. Yhteiskunnalliset ja sosiaalipoliittiset perusteet alkoholiperheen tutkimiselle ovat siis ilmeiset. vaiettu ja salattu asia Tutkimuskohteena alkoholiperhe on näyttänyt ja näyttää yhä uusia puolia ja ulottuvuuksia sen mukaan, miltä kannalta sitä tarkastellaan. Uudet näkökulmat ja tutkimusasetelmat ovat tarpeellisia, jotta voisimme yhä paremmin auttaa ja ymmärtää alkoholiperheitä eri konteksteista ja eri toimijoiden kannalta.

Tutkimuskysymykseni keskittyy siihen, millainen kuva alkoholiperheestä ja sen jäsenistä rakentuu Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleissa aikavälillä 1960–2004.¹ Lisäksi kysyn, minkälainen sosiaalipoliittinen ongelma alkoholiperhe on. Lapsen asemaa puolestaan tähdentää kysymys siitä, voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä. Valitsin Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkelit aineistokseni, sillä se on sosiaalialan lehdistä pitkäikäisin ja laaja-levikkisin. Näin ollen sillä on erityinen asema sosiaalsektorilla alkoholiperheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten piirissä. Tutkimuksen metodisena tienviittana käytän jäsenyysskategoria-analyysia, jota soveltaen etenen tutkimustuloksiini.

Keskityn siis tutkimaan alkoholiperheen vanhemmuutta sekä isän, äidin ja lapsen asemaa, ja sitä muutosta, jonka ne ovat käyneet läpi kyseisellä 44 vuoden ajanjaksolla. Artikkelin 5/1970 lausahdus ”Alkoholiongelma kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään”, näyttäytyi jo tutkimukseni alkumetreillä keskeisenä ja osuvasti alkoholiperheen lapsen asemaa tähdentävänä lauseena, joten nostin sen tutkimukseni otsikoksi. Erotuksena esimerkiksi lääketieteelliseen tai sosiaalityölliseen näkökulmaan, tarkoitukseni on tuoda *sosiaalipoliittisesti* painottunut näkökulma siihen tieteelliseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun, jota alkoholiperheestä käydään. Pyrkimyksenäni on tehdä *alkoholiperheen lapsen asemaa ja etua* näkyvämmäksi sekä toisaalta kiinnittää huomiota siihen, miten radikaalisti keskustelu alkoholiperheestä ja sen jäsenistä on muuttunut lähihistoriasta tähän päivään. Katson, että ymmärtämällä kyseisen muutoksen voimme saada uutta uskoa siihen, että yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia todella voidaan muuttaa, ratkoa ja ehkäistä, sillä ne konstruoituvat elävässä elämässä. Ne eivät ole stabiileja ilmiöitä, joita voimme vain sivusta seurata. Muutoksen avaimet ovat niin alkoholiperheellä itsellään kuin myös sosiaalipoliittisilla toimijoilla yhteiskunnan kaikilla tasoilla.

Tämä A-klinikkasäätiön monistesarjan julkaisu on lyhennelmä Susanna Keskisen (nyk. Oksanen) sosiaalipoliitiikan pro gradu -tutkielmasta ”*Alkoholiongelma kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään.*” Tutkimus *Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960–2004*. Tutkielma on hyväksytty Tampereen yliopiston sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön laitoksella 2005.

---

¹ Kuten luvussa 3 tuon esille, Sosiaaliturva-lehti oli vuosina 1919–1976 nimeltään Huoltaja, mistä johtuen käytän siitä nimitystä Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehti.

2. TUTKIMUKSEN TAUSTASTA

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella vuosien 1960–2004 Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleiden kautta rakentuvaa kuvaa alkoholiperheestä ja sen jäsenistä sekä sitä, mitkä asiat ovat milloinkin olleet keskiössä artikkeleiden alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa. Tutkimusongelma muotoutuu kysymykseksi siitä, millainen kuva alkoholiperheestä ja sen jäsenistä rakentuu Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleissa aikavälillä 1960–2004. Tarkastelun kohteena on tällöin se, mitä ja miten alkoholiperheestä on kirjoitettu ja mitkä ovat kirjoitusten painopisteet ja esille nousevat teemat. Lisäksi kysyn, minkälainen sosiaali- poliittinen ongelma alkoholiperhe on. Lapsen asemaa tähdennän kysymällä, voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä.

On ilmeistä, että kuten koko yhteiskuntamme ja sitä koskeva keskustelu, myös alkoholi- perhettä koskeva keskustelu on muuttunut melko perusteellisesti 44 vuoden aikajänteellä. Erilaiset alkoholipoliittiset ja tieteelliset painotukset ja ”muodit” ovat luoneet vuosikymmenistä varsin toisistaan poikkeavia, ja tutkimukseni tarkoituksena on nostaa näitä mielenkiintoisia aikasidonnaisia asioita ja ilmiöitä tarkastelun kohteiksi. Tarkasteltaessa alkoholiperhettä näinkin pitkällä aikavälillä, tulee huomioida se, että sukupolven vaihdos kontekstoi tutkimustani. Suurennuslasin alla olevat toimijat ovat siis vaihtuneet ainakin kerran seuraavaksi alkoholiperhesukupolveksi – samoin ovat vaihtuneet myös tutkija- ja lukija- sukupolvet.

Peltoniemi (2003) korostaa, että alkoholiongelma on *kansanterveysongelma*. Siten alkoholiongelman hahmottaminen myös sosiaalipoliittisena ongelmana vahvistuu, sillä kansanterveysnäkökulma tähdentää niitä tekijöitä ja toimenpiteitä, joihin voidaan vaikuttaa sosiaali- ja terveystieteellisin keinoin. Yhteiskunnan interventio ja hyvinvointipalvelut nousevat tällöin merkittävään asemaan. Lisäksi alkoholiongelma on *sosiaalinen ongelma*, joka korostaa alkoholinkäyttöä perhe-elämää haittaavana tekijänä. Lapsen hyvinvointi ja terveys ovat yksilön kannalta merkittäviä tekijöitä, mutta lisäksi niillä on kansallista merkitystä sekä yhteiskunnan nykyisyyden että myös tulevaisuuden kannalta. Alkoholiperheessä lapsen terveys vaarantuu, jolloin yhteiskunnan tulevaisuuskin on uhattuna, sillä esiin nousevat kysymykset esimerkiksi seuraavan sukupolven kyvykkyydestä työntekoon. Uhkaa lisää se, että varsin monet lapset elävät ja kasvavat alkoholiperheessä.

Fokusoin tutkimuskohteekseni alkoholiperheen enkä päihdeperhettä, sillä päihteet kokonaisuutena on varsin laaja ja monisäikeinen aihealue, johon sisälle pääseminen ei ehkä onnistuisi toivomallani tavalla tässä tutkimuksessa. Juuri alkoholiperheen ajankohtaisuutta tutkimuskohteena lisää se, että viime aikoina alkoholiongelma on noussut uudella tavalla yhteiskunnallisen keskustelun keskiöön alkoholiveron alennuksesta johtuvan lisääntyneen käytön ja siten myös ongelmien lisääntymisen vuoksi. Vaikka huumeetkin ovat nykyisin vahvasti esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa, ainakin toistaiseksi alkoholi näyttäytyy yleisempänä ja mittavampana ongelmana perheissä kuin huumeidenkäyttö (ks. esim. Simpura 2002, 14). Siten se määrittyy Suomessa huumeita suuremmaksi sosiaaliseksi ja terveydelliseksi ongelmaksi (Murto 2002, 167).

Tutkimukseni terminologian selvennykseksi katson aiheelliseksi luoda tässä vaiheessa alustavan katsauksen termeihin *alkoholiperhe* ja *päihdeperhe*. Alkoholiperhe käsitteenä on suhteellisen uusi, ja monissa yhteyksissä – myös tutkimusaineistossani – se rinnastetaan päihdeperheeseen. Alkoholiperhe sisältyy käsitteeseen päihdeperhe, mutta päihdeperhe käsitteenä sisältää nykyisin alkoholiperheen ohella usein myös erilaisten huumausaineiden käytön tai sekakäytön. Siten alkoholiperhe voidaan mieltää päihdeperhettä täsmällisemmäksi käsitteeksi. Aineistossani eli lehtiartikkeleissa pääasiallisena terminä on käytetty päihdeperhettä, joka 1960–1970-luvuilla vielä tarkoitti puhtaasti alkoholiperhettä. 1980-luvulta eteenpäin päihdeperheen käsitteeseen sisältyy alkoholinkäytön ohella – tai ilmankin sitä – monelta osin myös eriasteinen huumausaineiden käyttö. Valtaosassa artikkeleista alkoholijä ja huumeidenkäytön välille ei ole vedetty rajaa, joten oletan päihdeperheen näissä tapauksissa käsittävän myös alkoholiperheen. Monelta osin kirjallisuudessakin käytetään ilman rajoituksia termiä päihdeperhe yleisnimityksenä perheille, joissa joku tai jotkut perheenjäsenet käyttävät päihteitä – ovatpa ne sitten alkoholia tai huumausaineita. Näin ollen miellä päihdeperheen alkoholiperheeksi myös silloin, kun lähdekirjallisuudessa käytetään termiä päihdeperhe. Kirjallisuutta lainatessani olen säilyttänyt termit samoina, joina ne lähteissäkin esiintyvät. Alkoholiperhe-käsitteeseen liittyvään sisällölliseen problematiikkaan ja rajanvetoon keskityn tarkemmin luvussa 4.1.

Koska naiseus ja äitiys sekä mieheys ja isyys ovat perheestä puhuttaessa tiukasti toisiinsa kietoutuneita ja niiden erottaminen on toisinaan jopa mahdotonta, käytän niitä kuhunkin tilanteeseen sopivimmalla tavalla, kuitenkin rinnasteisina. Oletan, että alkoholiperheestä puhuttaessa *nainen* ja *äiti* sekä vastaavasti *mies* ja *isä* esiintyvät vastinpareina. Lisäksi miellä naisen *vaimona* ja miehen *puolisona*. Alkoholiperheen alkoholia käyttävästä isästä tai äidistä

käytän pääasiassa termiä *alkoholiongelmainen*, millä pyrin mahdollisimman neutraaliin ilmaisuun välttämällä esimerkiksi leimaavamman alkoholisti-käsitteen käytön (ks. luku 4.1).

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMISESTA

Tarkastelen tutkimuksessani vuosien 1960–2004 Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleiden kautta rakentuvaa ammatillista ja perheensisäistä kuvaa alkoholiperheestä sekä sitä, mitkä asiat ovat milloinkin olleet keskiössä artikkeleiden alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa. Sosiaaliturva-lehti on sosiaalialan ammattilaisille suunnattu ammattilehti, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1912 nimellä Köyhäinhoitolehti. Seitsemän vuotta myöhemmin lehden nimi muuttui Huoltajaksi ja edelleen vuonna 1976 Sosiaaliturvaksi. Niin silloisen Huoltaja-lehden kuin sitä julkaisevan Huoltaja-säätiönkin tehtäviksi annettiin sosiaalihuoltoon kohdistuvan tieteellisen tutkimuksen, alalla toimivien ammattikoulutuksen ja sosiaalihuoltoa koskevan valistus- ja tiedotustoiminnan edistäminen ja tukeminen. Ammattikirjallisuudesta oli vuosikymmenten ajan puutetta, joten Huoltajalla on ollut merkittävä sijansa sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa. Nykyisin Sosiaaliturva ilmestyy 19 kertaa vuodessa, ja se käsittelee monipuolisesti asioita ja ilmiöitä, jotka ovat läsnä sosiaalialan ammattilaisten arjessa (Sosiaaliturva-lehden internet-sivut, viitattu 15.3.2005).

Tutkimuksen painotus on pikemminkin sosiaalipoliittinen kuin sosiaalityöhön keskittyvä, mitä korostaa ymmärrys alkoholiperheestä sekä yhteiskunnallisena että sosiaalisena ongelmana. Sosiaalipoliittikan panos alkoholiperhettä koskevan problematiikan käsittelyssä on niin ikään ilmeinen. Perustelunani sille, että olen valinnut Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkelit aineistokseni, on sen erityinen asema sosiaalisektorilla alkoholiperheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten piirissä: se on sosiaalialan lehdistä pitkäikäisin ja laaja-levikkisin. Näin ollen oletan, että kyseisen lehden artikkelit avaavat näkökulman alkoholiperheen sosiaaliseen konstruointumiseen suomalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi katson, että sosiaalityön ammattihenkilöstölle osoitetulla Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehdellä on keskeinen rooli jopa yhteiskunnallisella tasolla siinä, miten ajassa rakentuva kuva alkoholiperheestä on milloinkin muuttunut. Siten artikkelit ovat omalta osaltaan muokanneet ja uusintaneet sitä, millainen on minäkin aikakautena ollut alkoholiperheestä rakentunut kuva. Toisaalta voi olettaa, että lehtiartikkelit ovat paitsi luoneet, myös seuranneet ajankuvaa. Artikkeleita tutkittaessa on kuitenkin suhtauduttava kriittisesti siihen, että niiden välittämä kuva saattaa heijastaa todellista, havaittua asiointilaa tai sitten yhteiskunnan tai yksittäisen henkilön

katsontakantaa. Samoin asioiden painotukset ja kysymys siitä, onko jokin asia tai ilmiö esimerkiksi lainkaan olemassa vai vain mainintoja vailla, jää pohdinnan varaan. Se ei kuitenkaan ole olennaista tutkimukseni kannalta, sillä tarkastelen artikkeleita puhtaasti siltä kannalta, mitä niissä kirjoitetaan, enkä siten tarkastele esimerkiksi niiden objektiivisuutta. Tutkimukseni aineisto siis muodostuu Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden alkoholiperhettä koskevista artikkeleista aikavälillä 1960–2004. Niitä on yhteensä 111. Artikkelit on pyritty keräämään systemaattisesti sillä perusteella, että ne käsittelevät joko yksittäistä alkoholi-perheen perheenjäsentä, perhekokonaisuutta tai yleisemmin miestä, naista tai lasta olettaen, että heidät voi yhtä lailla sijoittaa perhekokonaisuuteen. Johtuen siitä, ettei ole olemassa ehdottoman tarkkarajaisia valintakriteerejä sille, mitkä artikkelit lopulta kuuluvat alkoholi-perheen yhteyteen, on ilmeistä, että jotkin artikkelit käsittelevät aihealuetta löyhemmin. Vastaavasti on mahdollista, että aineiston sisälle olisi vielä kuulunut joitakin yksittäisiä artikkeleita, jotka kuitenkin olen rajannut aineiston ulkopuolelle esimerkiksi niiden aiheeseen liittyvän löyhän yhteyden tai tulkinnanvaraisuuden vuoksi.² Katson silti, että mainitunlainen aineiston mahdollinen satunnaisuus ei ole tutkimukseni kannalta ongelma, sillä tavoitteenani on tarkastella kokonaisvaltaisesti alkoholiperhettä koskevan keskustelun muutosta vuosikymmenien saatossa, jolloin alkoholiperhettä löyhästi käsittelevä yksittäinen artikkeli ei nouse tulosten kannalta ratkaisevaan asemaan.

Tutkimukseni tarkastelujakson aloitusajankohtaa perustelee se, että 1960-lukua voidaan pitää merkittävänä yhteiskunnallisena käännekohtana. Tuolloin kaupungistuminen ja laaja-alainen rakennemuutos aiheuttivat sen, että mielipideilmasto vapautui ennenkokemattomalla tavalla. Samalla alkoholiperhettä koskeva keskustelu uudistui, sillä tuolloin muun muassa syvässä olleet vanhoilliset näkemykset vahvasti sukupuolittuneesta alkoholinkäytöstä alkoivat vähitellen murtua ja alkoi eräänlainen liberalisoitumisen aikakausi. Näin ollen tutkimuksen rajaaminen vuodesta 1960 nykypäivään eli vuoteen 2004 puoltaa paikkaansa. Samalla myös artikkelien määrä rajautuu kohtuullisenkokoiseksi tutkimusaineistoksi. Katson, että Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkelit ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä ja ne sopivat hyvin alkoholiperheen analysoinnin kohteeksi. On selvää, että täydellinen kulttuurisen neutraalisuuden ja puolueettomuuden saavuttaminen ovat tutkimuksessa mahdollisuuksia, vaikka olenkin pyrkinyt avoimeen lukutapaan ja välttämään etukäteisluokitusten tai -oletusten tekoa.

---

² Esimerkkinä tulkinnanvaraisuudesta mainittakoon artikkelit moniongelmaisista perheistä: niiden joukkoon voi kuulua alkoholiperheitä tai sitten perheen problematiikka koostuu muista ongelmista. Ellei suoraa viittausta alkoholiin löytynyt, olen rajannut kyseiset artikkelit aineiston ulkopuolelle.

Näin ollen analyysini ja tulkintani eivät ole ehdoton totuus, vaan yksi konstruktio monista mahdollisista.

Tarkoitukseni on yksittäisiä lehtiartikkeleita analysoimalla tavoittaa yleinen alkoholi-perheestä käyty diskurssi ajallisine vaihteluineen. Huolellisen aineistoon perehtymisen, merkintöjen, aineiston teemoittelun ja vuosikymmenten välisen jaottelun tehtyäni olen tarkastellut vuosikymmen kerrallaan aineistosta tekemiäni havaintoja ja kirjannut niitä tutkimukseeni. Olen tarkastellut laajasti aineistosta esiin nousevia asioita ja ilmiöitä ja käyttänyt melko paljon aineistositaatteja eli katkelmia. Katkelmien runsaalla käytöllä pyrin elävöittämään tekstiä sekä tekemään näkyväksi sen, mihin analyysini havainnot perustuvat. Uskon, että siten lukijalla on mahdollisuus päästä lähelle aineistoani, jolloin hän voi myös itse tarkastella kriittisesti havaintojani ja pohdintojani.

Kunkin vuosikymmenen esittelyn jälkeen olen jäsenyyuskategoria-analyysia³ (liite 1) soveltaen tehnyt yhteenvedonomaisten analyysien siitä, millainen kuva kustakin alkoholiperheen jäsenestä on muotoutunut ja kuinka perhe kokonaisuutena ja toimijuussuhteidensa summana voidaan ymmärtää. Olen siis pyrkinyt tässä vaiheessa rakentamaan teemallisia kokonaisuuksia ja määrittelemään toimijoita jäsenyyuskategoria-analyysin peruskäsitteitä hyödyntäen. Vaikka olenkin pitäytynyt jäsenyyuskategoria-analyysin peruskäsitteissä, se on toiminut metodologisena tienviittana tutkimuksessani, sillä sen sovelluksen avulla tekemiäni määritelmien kautta kykenen esittämään tutkimustulokseni tiivistetyssä ja analyttisessä muodossa. Tutkimustulosten tarkastelussa ja pohdinnassa en enää ole palannut jäsenyyuskategoria-analyysin tematiikkaan, vaikka juuri analyysiprosessin myötä aineisto jalostuu johtopäätöksiksi, joita kyseisissä luvuissa vedän yhteen.

Seuraavassa luvussa – ennen tutkimusaineistoni ja -tulosteni esittelyä – nostan vielä tarkastelun kohteeksi alkoholiperheen ja sen jäsenet niin vanhempien alkoholinkäytön kuin lapsen edunkin kannalta.

---

³ Tutkimukseni metodologiasta ja jäsenyyuskategoria-analyysista on kattavampi kuvaus pro gradu-tutkimuksessani.

4. ALKOHOLIPERHE – KENEN ONGELMA ALKOHOLI ON?

4.1. Mikä on alkoholiperhe?

Perhe on yhteiskunnan rakennetta ylläpitävä sosiaalinen perusyksikkö, jonka käsite ei ole yhtenäinen vaan pikemminkin varsin hajanainen (ks. Forsberg 2003, 10–13). Jaanakaisa Juntunen ja Sari Krats (1997, 48) huomauttavatkin, että perhe on käsitteenä yhtäältä varsin liukas mutta toisaalta monisärmäinen. Onkin huomattava, että jokainen perhe on oma ainutlaatuinen yksikkönsä. Ainutlaatuisuus korostuu erityisesti alkoholiperheessä, jossa roolit, vastuut ja velvollisuudet ovat usein jäsentymättömiä ja ristiriitaisia. Vaikka perhetutkimuksen piirissä on kattavasti tutkittu esimerkiksi kasvatusta- ja vanhemmuuskysymyksiä, kyseiset aihealueet ovat jääneet lähes täysin tutkimatta alkoholiperheen kannalta. Keskitynkään seuraavassa tarkastelemaan alkoholiperhettä niin perhekokonaisuuden kuin äidin, isän ja lapsen roolien näkökulmasta.

Heli Mustosen, Pia Mäkelän ja Jussi Simpuran tekemän vuoden 2000 juomatapatutkimuksen mukaan Suomessa 5–6 % naisista ja 23–24 % miehistä ylittää alkoholinkäytössä riskikulutusrajan (Taitto 2002, 17). 17 % suomalaisista puolestaan kertoo, että kotona on käytetty liikaa alkoholia tai muita päihdyttäviä aineita (Peltoniemi 2003, 173). Vuoden 2004 Lasinen lapsuusgallututkimuksen mukaan joka kymmenes suomalainen on varttunut päihdeperheessä, jossa liiallinen alkoholinkäyttö tai muu vanhempien päihdeongelma on aiheuttanut haittoja ja ongelmia (Peltoniemi 2005, 3). Osa näistä lapsista joutuu hakemaan itselleen apua vielä aikuisena, mikä kuvastaa alkoholinkäytön laaja-alaisia vaikutuksia niin yksilö-, perhe- kuin yhteiskuntatasollakin (liite 2).

Itäpuiston (2001, 41–42) mukaan *alkoholiperhe* on nykyisin varsin yleisesti käytössä oleva termi, jolla tarkoitetaan perhettä, jossa toinen vanhemmista tai molemmat vanhemmat käyttävät alkoholia ongelmallisesti. Itäpuiston mukaan hankalaksi osoittautuu se, että puhuminen *alkoholistiperheestä* luo helposti mielikuvan siitä, että alkoholistiperheen piirteitä täyttämätön perhe on täysin vailla alkoholin aiheuttamia ongelmia. Näin ollen Peltoniemi (1997, 3) ehdottaakin, että huomio tulisi kiinnittää juuri siihen konnotaatioon, jonka alkoholisti-käsitteen käyttökin luo: ongelmia tuottava alkoholinkäyttö voi olla muutakin kuin sitä, mitä perinteisesti ajatellaan alkoholistien juomiseksi. Lapsi saattaa kärsiä jo siitä, että vanhemmat juovat itsensä satunnaisesti humalaan ja käyttäytyvät tuolloin poikkeavalla tavalla. Näin ollen on huomattava, että myös perheellä, jota ei mielletä alkoholiperheeksi, voi

olla alkoholin aiheuttamia ongelmia. Itäpuiston (2001, 42, 45) mukaan alkoholistiperhe-käsitteeseen on lisäksi sisäänrakennettuna ajatus perheen kokonaisvaltaisesta patologisuudesta siten, että kaikki perheessä tapahtuva nähdään alkoholiin liittyvänä ja merkkinä poikkeavasta käytöksestä. Huomionarvoista on myös se, että alkoholiperhe kenties tuo paremmin ilmi sen, ettei koko perhe sinänsä ole alkoholin väärinkäyttäjää vaan perheeseen kuuluu yksi tai kaksi alkoholiongelmaista, joiden toiminnasta koko perhe joutuu kärsimään. Termi alkoholistiperhe sen sijaan piilottaa niin tekijät kuin uhrinkin.

Alkoholiperhe käsitteenä on varsin kaksijakoinen: valtaosa ihmisistä varmasti ymmärtää sen merkityksen käsitettä avaamattakin, mutta sen tarkempi pohtiminen ja tarkka määrittely muodostuvat helposti ongelmalliseksi. Käsitteenmäärittely näyttääkin jättävän runsaasti tulkinnanvaraa sen suhteen, kuinka usein ja millaisia määriä alkoholia käytetään, jotta kyseessä on alkoholiperhe. Muiden muassa Robert J. Ackerman (1991, 15, 17–18) korostaa alkoholiongelman ja siten myös alkoholiperheen tulkinnanvaraisuutta, joka perustuu moniin seikkoihin: alkoholismi ei ole vain ”puliukko-ongelma”, vaan suurin osa alkoholi-ongelmaisista on ihmisiä, joilla on asunto, työpaikka ja perhe. Marja Holmila ja Janna Kantola (2003, 36) sanovatkin alkoholiongelman määrittelyn olevan prosessi. Sen lisäksi kuinka usein ja millaisina käyttömäärinä alkoholiongelma esiintyy, on huomiota kiinnitettävä siihen, millaisia seurauksia alkoholinkäytöstä koituu. Ne puolestaan määrittyvät pitkälti sen perusteella, onko alkoholiongelmainen esimerkiksi hyvántahtoinen vai väkivaltainen ja miten muut perheenjäsenet tilanteen kokevat. Alkoholiongelma näyttäytyy siten vahvasti *subjektiivisena* ongelmana, eikä rajanveto alkoholiperheen ja ”normaalin” perheen välillä ole siis kiistatonta. (ks. Koski-Jännes & Hänninen 2004, 9–10; Bruun 1960, 23–28; Poikolainen 1983, 112–122).

Kuten jo tutkimukseni toisessa luvussa toin esille, alkoholiperhettä pidetään usein päihdeperheen synonyyminä. Rajaani aineistossani esiintyvän päihdeperhe-käsitteen käsittämään ainoastaan alkoholiperhettä tiedostaen kuitenkin sen, että aineistossani päihdeperheellä voidaan tarkoittaa muidenkin päihteiden kuin alkoholin käytöstä johtuvaa ongelmaa. Näin ollen ellen toisin mainitse, tarkoitan tutkimuksessani päihteillä ainoastaan alkoholia, vaikka päihteet yleensä ymmärretään laajemmassa merkityksessä käsittäen myös erilaiset huumausaineet. Ymmärrän alkoholiperheen ikään kuin päihdeperheen osaksi, joten siinä mielessä olen rinnastanut käsitteet. Mikäli käyttämässäni kirjallisuudessa ja lähdeaineistossani on kuitenkin käytetty termiä päihdeperhe, olen säilyttänyt sen alkuperäisessä muodossaan, minkä vuoksi terminologia on tältä osin paikoitellen sekoittunut.

4.2. Alkoholiongelmaiset vanhemmat

Perhe ja alkoholi muodostavat yhdistelmän, joka herättää voimakkaita tunteita. Alkoholiongelman kanssa eläminen on koko perheen yhteinen asia, joka vaikuttaa kaikkiin perheenjäseniin. Alkoholiperheen ilmapiiriin vaikuttaa erityisesti vanhempien parisuhde, joka on usein riitaisa. Vanhempien roolit ovat lisäksi epäjohtonmukaisia, mikä koskee yhtä lailla päihdeongelmaista itseään kuin hänen puolisoaankin. Holmila ja Kantola (2003, 58) toteavat, että raittiusjaksoista, jotka sijoittuvat usein viikon keskivaiheille, tulee ikään kuin ”karkkipäiviä”, jolloin lapsetkin tulevat päihdeongelmaisen toimesta huomioiduiksi avun ja kannustuksen muodossa. Tällöin myös annetaan paljon niin realistisia kuin epärealistisiakin lupauksia, jotka joko pidetään tai ei pidetä. Toinen vanhemmista kantaa huolta päihdeongelmaisesta ja saattaa siksi ajoittain ylihuolehtia lapsesta ja toisina hetkinä laiminlyödä häntä. (ks. Taitto 2002, 17.)

Ritva Nätkin (2003, 35) tuo esille, että päihdeperheessä aikuisten ja lasten suhteet sekoittuvat usein tavalla, jota ei pidetä tavoiteltavana edes rajojen neuvottelemisen mielessä, sillä lapset joutuvat monesti vanhempiensa hoivaajiksi ja huolenpitäjiksi. Valitettavaa on myös se, että vanhempien päihdeongelma on usein monisukupolvinen ja johtaa syrjäytymiseen ja yhteiskunnan marginaaliin ajautumiseen. Päihteet voidaankin nähdä syrjäytymisen ja huonovointisuuden itselääkintämuotona, kun koko yhteiskunnallakin on tapana ratkaista ongelmat kemiallisella lääkinnällä. Nätkin jatkaa, että yhteiskunnan marginaalissa äidit ovat lapsille usein viimeinen perheside. Näin siksi, että yhteiskunnan marginaalissa isän rooli vanhempana on vielä vähäisempi kuin niin sanotussa keskiössä. Apua ei siis myöskään voi odottaa isältä, sillä jaettu vanhemmuus on melko keskiluokkainen ilmiö (ks. Huttunen 2001, 174; Vuori 2001, 125–128).

Vaikka alkoholiongelmaisten naisten osuus onkin kasvussa, tyypillisemmin alkoholiongelmainen on edelleen mies (ks. luku 4.1). Toisinaan myös molemmat vanhemmat kärsivät alkoholiongelmosta. (Ackerman 1991, 19). Holmila ja Kantola (2003, 36) huomauttavat, että alkoholiongelmaiseksi leimautumisessa merkittävänä tekijänä on sosiaalisen aseman ohella juuri sukupuoli: suomalaisessa alkoholikulttuurissa hyväksytään miesten häiritsevä alkoholin käyttö humalajuomisineen, mutta naiset leimataan herkemmin alkoholisteiksi. Nätkinin (2003, 34) mukaan naisten alkoholinkäyttö läpäisee esimerkiksi julkisuuskynnyksen usein vain kielteisessä mielessä. Itäpuisto (2001, 85–86) painottaakin, että sukupuoli on yksi merkittävimmistä erottelijoista kaikessa alkoholiin ja sen käyttöön liittyvässä; naisten ja

miesten juomatavat sekä koko asema suhteessa alkoholiin ovat erilaisia. Itäpuisto näkee sukupuolen niin perustavanlaatuisena jakona, että se ohjaa alkoholiin ja alkoholi-käyttäytymiseen liittyviä asenteita jo hyvin pientenkin lasten elämässä. Sukupuoli siis tuottaa eroja nimenomaan niissä kokemuksissa, joita alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa eletystä lapsuudesta ja nuoruudesta on syntynyt. Koska sukupuoli näyttää läpäisevän kaiken alkoholiin liittyvän, katson seuraavassa aiheelliseksi tarkastella alkoholiperheen isää ja äitiä erikseen. Sukupuolittuneesta jaosta kertoo sekin, että alkoholiperheen *vanhemmista* ei juurikaan ole kirjallisuutta saatavilla – alkoholiperheen äidistä sitä on kohtalaisen runsaasti, isästä sitä vastoin varsin vähän.

4.2.1. Alkoholiongelmainen äiti – alkoholi vastaan äitiys

Elina Haavio-Mannila (1983, 44) toteaa, että naisen rooliin on perinteisesti kuulunut miehiä kielteisempi suhtautuminen alkoholinkäyttöön, mikä on lisännyt kiinnostusta naisten alkoholinkäyttöön ilmiönä. Ympäristö reagoi eri tavoin juovaan naiseen kuin juovaan mieheen: päihdeongelman miehen käyttäytymistä siedetään ja jopa hyväksytään suhteellisesti pidemmälle kuin päihdeongelman naisen. Kiinnostuksen kohteena näyttää olevan se, onko naisten juominen lisääntynyt vai vähentynyt ja sitä kautta se, ovatko naiset parantaneet vai heikentäneet asemiaan yhteiskunnallisessa hierarkiassa. Oikeus mennä ravintolaan yksin tai oikeus käyttäytyä huonosti voidaan tulkita vapaudeksi ja siten merkiksi sosiaalisesta täysvaltaisuudesta (Ackerman 1991, 51; Holmila 1992, 7).

Irja Hyttisen (1990, 9) mukaan naisten uudenlaisen juomiskäyttäytymisen on katsottu olevan seurausta 1960–1970-luvuilla tapahtuneista yhteiskunnallisista muutoksista. 1960-luvulla alkunsa saanut yhteiskunnallinen murros piti sisällään muuttoliikkeen, kaupungistumisen, palkkatyöläistymisen sekä perheolojen muutokset, jotka kaikki vaikuttivat merkittävästi myös naisten asemaan ja rooleihin suomalaisessa yhteiskunnassa. Samaan ajankohtaan sijoittui myös alkoholipolitiikan liberalisoituminen: asenteet alkoholia kohtaan tulivat entistä suvaitsevammiksi ja alkoholijuomat tuotiin kaikkien ulottuville. Lisäksi naisten lisääntynyttä alkoholinkulutusta on selitetty naisten tasa-arvoistumisella, vapautumisella, palkkatyöhön osallistumisella ja siitä seuranneella itsenäistymisellä.

Naisten alkoholinkäyttöä sääntelevät paitsi ideologiset tekijät ja naisten sisäistämät roolit, myös monimutkaiset ja äärimmäisen rajoittavat käytännölliset ja ulkoiset tekijät, joilla naisten elämää ja vapaa-aikaa rajoitetaan kaikilla elämän alueilla. Kodin piirissä naisen ajankäyttö on

sidottu perheen ja etenkin lasten tarpeisiin. (Holmila 1992, 13.) Ainakin osasyynä siihen, miksi naiset ovat alkoholinkäyttönsä vuoksi erityistarkkailun alla, onkin äitiys. Äidin roolissa nainen kantaa yhteiskunnan perusarvoja, mutta alkoholia käyttäessään hän rikkoo niitä. Myyttinen kuva naisalkoholistista elää vahvana, vaikka alkoholitutkimuksissa on korostettu, että vastuu perheestä rajoittaa huomattavasti naisten alkoholinkäyttöä. Vaikka kodilla ja perheellä on merkittävä sija alkoholiongelmaisen naisen elämässä, hänet nähdään silti yhteiskunnallisessa uusintamistyössä uhkana yhteiskunnalle: juopotellessaan äiti ei pysty kasvattamaan lapsiaan, ja tällöin koko perhe sosiaalistamisyksikkönä on uhattuna. Yhteiskunnan tarjoama tuki ja toisaalta myös kontrolli herättää alkoholiongelmaisessa äidissä usein kaksijakoisen vaikutuksen. Yhtäältä hän on hyvillään siitä, että yhteiskunta ottaa osan kasvatusvastuusta, mutta toisaalta hän pelkää perheen sisäisiin asioihin puuttumista. Alkoholiongelman vuoksi koettu ja myös todellinen epäonnistuminen äitiyteen ja kodinhoitoon liittyvissä tehtävissä saattaa aiheuttaa naiselle voimakkaita häpeän- ja syyllisyydentunteita, jotka usein ovat myös syynä siihen, ettei nainen hae ongelmaansa apua. (Hyttinen 1990, 51, 59–61.)

Sen ohella, että äidin rooli kasvattajana on ollut alkoholitutkimuksen kohteena, myös huoli sikiövaurioista on ajoittain hallinnut keskustelua naisten alkoholinkäytöstä (ks. Hyttinen 1990, 57; Rovamo 1983, 118–126). Sikiön alkoholivaurioiden lisäksi on painotettava sitä, että äidin juominen saattaa olla vaikea ongelma perheessä kaikkina niinä vuosina, jolloin lapsi tarvitsee hoitoa ja kasvatusta. Jo yksinomaan alkoholinkäytön mallin antaminen lapselle on pulmallinen asia. Äidin on varsin vaikea pitää lastenhoitoa ja juomista toisistaan erillisinä asioina, ja useimmiten lapset ovatkin tavalla tai toisella äidin juomisen todistajina. (Holmila 1992, 56, 58, 64.) Hyttinen (1990, 60) tähdentää kuitenkin, että äidin rooli on yleensäkin naiselle merkittävä, mutta vieläkin merkittävämpi se on alkoholiongelmaiselle. Lapsen mahdolliset kärsimykset ovat naiselle yksi kaikkein kipeimmistä asioista. Holmila (1992, 64) huomauttaakin, että on korostettava sitä, ettei juominen välttämättä merkitse huonoa äitiyttä, vaikka niin yleensä tahdotaan väittää.

Vaimon perinteiseen rooliin on kuulunut miesten juomisesta huolehtiminen ja juomisen kontrolli, jota Holmilan (1992, 12) mukaan voidaan pitää hoivatyönä. Yhteiskunta on edellyttänyt vaimolta hoivaa, sillä vahvat ideologiset roolit ovat työntäneet naisia kyseiseen rooliin. Holmila on samoilla linjoilla Nätkinin (1987, 2) kanssa, joka on referoinut Jacqueline P. Wisemanin vuonna 1973 tekemää melkein klassikoksi miellettyä tutkimusta alkoholistien vaimoista. Siitä käy ilmi, että naiset ammentavat jaksamisensa vallitsevasta

hoitoajattelusta: he ottavat itselleen lääkärin, hoitajan ja ojentajan tehtävät. Siinä mielessä hoitosuhde kuitenkin eroaa professionaalista, että vaimolla ei ole mieheensä valtaa tai auktoriteettia, sillä mies on alkoholiperheessäänkin hallitsevana osapuolena. Se, että nainen rikkoo kyseisen perinteisen mallin esimerkiksi käyttämällä itse alkoholia, edellyttää naiselta muutosta hänen suhteissaan miehiin ja omaan rooliinsa. On myös mahdollista, että alkoholi-ongelmainen nainen säilyttää traditionaalisen asemansa sinä parisuhteen osapuolena, joka juo itse hieman vähemmän ja kontrolloi miehensä runsaampaa juomista. Useinhan alkoholit naiset ovat parisuhteessa alkoholistimiesten kanssa. (Holmila 1992, 13; ks. Holmila 1992, 53–54.)

4.2.2. Alkoholiongelmainen isä – oheneeko isyys alkoholinkäytön myötä?

Itäpuisto (2001, 96) kritisoi alkoholitutkimuksen kenttää siitä, että miesten juomista koskeva tutkimus keskittyy usein joko pelkkään miehen ja alkoholin väliseen suhteeseen tai juopottelevien miesryhmien tarkasteluun, siinä missä naisia koskeva runsaslukuinen tutkimus sisältää usein paitsi perheen, myös koko yhteisön näkökulman. Lapsia ja isyyttä ei siis juuri mainita niissä tutkimuksissa, joissa tarkastellaan miesten alkoholinkäyttöä. Itäpuiston (2001, 96–99) mukaan isätutkimuksesta löytyy silti kiinnostava juonne, isättömyyden tai ns. ohenevan isyyden tarkastelu (ks. Huttunen 2001, 150–151), johon alkoholiongelman liittäminen kuitenkin on kompleksista. Rankasti juova ja häiritsevästi käyttäytyvä isä voi aiheuttaa lapselleen isättömyyden tunteen, vaikka hän olisikin fyysisesti läsnä. Isättömyyden tunteeseen kuuluu merkittävästi se, että mies on jollakin tavoin riittämätön tai huono isä. Huonoa isyyttä on se, ettei isä ole rakastanut lapsiaan, ei puhunut, eikä näyttänyt tunteitaan. Huonot isät määritellään paitsi itsekeskeisiksi, myös siten, että heillä on heikko itsetunto.

Alkoholi ja humala ovat perinteisesti maskuliinisia asioita, ja rajunkin alkoholinkäytön on suomalaisessa kulttuurissa vakuutettu olevan osa miehisyyttä. (Itäpuisto 2001, 101).

Alkoholikulttuurissa toteutuvan sukupuolikulttuurin mukaan miehelle on siten sallittu runsas alkoholinkäyttö ja sosiaalisten sidonnaisuuksien ylittäminen, kun taas naisen tehtävänä on toimia alkoholinkäytön käänteisenä artikulaationa – raittiina kontrolloijana (Hyttinen 1990, 33; ks. Itäpuisto 2001, 85). Yhteiskunnan normit siis hyväksyvät juovuspäissään reuhaavan miehen, ja hän säilyttää yhä miehisyytensä. Naisen on sen sijaan vastaavassa tilanteessa vaikea säilyttää omaa naiseuttaan. Miehiä koskee siis ”miellyttävä” normi, joka sallii päihdeongelmaisuuuden ja miehisyyden yhdistämisen. Naisen vastaava sopivuussääntö ei anna yhdistää juopottelua ja naiseutta. Onkin arveltu, että nykyisessä arvo- ja sosialisatio-

ilmastossa päihdeongelmasta ei koskaan tulisi molempia sukupuolia tasa-arvoisesti koskettavaa ongelmaa. (Ackerman 1991, 19–20.)

Hanna Kuusi (2004, 345–360) on tarkastellut alkoholin merkitystä suomalaisessa iskelmä-musiikissa, jossa se liitetään erityisen vahvasti miehiseen kulttuuriin. Etenkin 1960-luvulla alkoholista tuli merkittävä laulujen aihe. Laulut olivat täynnä maskuliinista uhoa, herravihaa ja kansallisesti määrittynyttä suomalaista viinapäätä. Vaikka niissä otettiin myös selkeästi kantaa kontrollipolitiikkaan ja toisaalta kyseenalaistettiin perinteisiä arvoja, iskelmien perus-vire oli positiivinen: ne sopivat hyvin perinteeseen humalassa heilumisen hauskuudesta. Kuusi toteaa, että humalaan liittyvä myyttinen solidaarisuus on 1960-luvun suomalaisissa iskelmissä hyvin miehistä, naisen humala sitä vastoin on aina moraalisen osoittelun kohteena. Kyseisten iskelmien sanoituksista voinee tulkita ajan hengen, alkoholinkäytön vahvan miehisyyden, uhon ja sankarillisuuden. En liene kovin väärässä kommentoidessani, että ajatusmallista on havaittavissa vielä tänäkin päivänä vahvat jäänteet suomalaisessa kulttuurissa.

4.3. Alkoholiperhe ja lapsen etu

4.3.1. Alkoholiperhe lapsen kasvuympäristönä

Peltoniemen (2003, 175) mielestä perheessä oleva päihdeongelma on hyvin yleinen ja samalla aliarvioitu perheväkivallan ja lasten hoidon laiminlyönnin muoto. Päihdeperheiden yleisyydestä huolimatta alkoholiongelmainen ja hänen koko perheensä näyttäytyy poikkeavana ”normaalien” keskuudessa. Itäpuiston (2001, 64) mukaan muut ihmiset näyttäytyvät neutraalina massana, joihin alkoholiongelmaisella perheellä ei ole juuri yhteyttä ja joiden elämää seuratessaan alkoholiperheen lapsi tuntee erilaisuutta. Merkillepantavaa on myös se, että päihdeperheen vanhempien voimavarat eivät monestikaan riitä lapsista huolehtimiseen. Taitto (2002, 17) huomauttaa, että päihdeperheessä päihteidenkäyttäjä itse toimii usein kuin perheen lapsi (ks. Cork 1970, 63; Koskiluoma 1983, 140; Nätkin 2003, 35). Tällöin toinen vanhemmista pyrkii huolehtimaan päihteidenkäyttäjistä ja vahtimaan tätä, jolloin hänelläkään ei välttämättä ole voimavaroja tai aikaa kiinnostua lapsen tarpeista. Näin ollen lapset voivat joutua ottamaan vastuun vanhemman tehtävistä tai jopa huolehtimaan vanhemmistaan.

Taitto (2002, 18–19) pitää päihdeongelmaisen perheen keskeisimpänä ongelmana sitä, että lapselta puuttuu hyvä ja turvallinen vanhemmuus. Nätkin (2003, 35) tarkastelee päihdeperheen vanhemmuutta pitkälti samasta näkökulmasta todetessaan päihteiden ongelmakäytön katkaisevan vanhemmuuden ja tekevän siitä jaksottaista. Taitto (2002, 20–22) jatkaa, että tällöin lapsen kehitykselle olennainen turvallisuus puuttuu eikä hän voi luottaa siihen, että vanhemmat pitävät huolta hänestä ja hänen turvallisuudestaan. Niin ikään häpeä, liiallinen vastuu, luottamuksen puute, riidat ja niihin liittyvä jännitys sekä tunteiden kieltäminen ja tunne siitä, ettei ole tärkeä, ovat merkittävä osa päihdeperheessä varttuvan lapsen kokemusmaailmaa. Lasinen lapsuus -galluputkimus vuodelta 2004 osoittaa, että muita päihdeperheissä varttuvien lasten ongelmia ovat perheriidat, pelko omia vanhempia kohtaan, masentuneisuus, ahdistus ja pahoinpitelyt (Peltoniemi 2005, 5–6; liite 3). Ackerman (1991, 47) kuitenkin huomauttaa, että kaikki alkoholiperheiden lapset eivät kärsi samanlaisista tunne-elämän haitoista. Haittojen esiintymiseen vaikuttavat useat eri tekijät, kuten lapsen ikä vanhemman päihdeongelman alkaessa, sisarusten ikä ja ikäjärjestys, perheen ulkopuoliset ystävät sekä se, onko päihdeongelmainen isä vai äiti, vai ovatko molemmat vanhemmat päihdeongelmaisia.

Alkoholiperheen lapset tulkitsevat, että heidän vanhempiansa käyttäytyminen heijastaa sitä, millaisessa arvossa he pitävät lapsiaan. Lapset ajattelevat usein, että heissä itsessään on jotakin vikaa, koska perhekään ei ole ”normaali”. He tarkkailevat alituisesti omaa käytöstään, ja heille kehittyä sisäisiä ristiriitoja. Alkoholiperheen lapsilla on tarve saada olla erillään vanhempiansa riidoista, mikä saattaa heijastua vähäisenä luottamuksena muihinkin aikuisiin. Tyypillinen käyttäytymisstrategia on sosiaalinen eristäytyminen, sillä yhteishetkiä kuten vierailuja ja kutsuja vältellään, koska ne loppuvat monesti alkoholinkäytöstä johtuviin ongelmiin. Näin ollen myös lapset tottuvat eristäytymään ystävistään. Alkoholiongelman kieltäminen, peitteleminen ja tyhjäksi tekeminen lisäävät ongelmia entisestään, sillä lapsia nolottaa ja pelottaa se, ettei kukaan ymmärrä heidän ongelmiaan. (Ackerman 1991, 49; Peltoniemi 2003, 194.)

Ackermanin (1991, 54) mukaan perheen päihdeongelmien vaikutukset ovat kaikkein vahingollisimpia 6–7-vuotiaille, varhaisnuorille sekä teini-iän loppuvaiheessa oleville. Kajavan ja Lämsän (1998, 71) näkemyksen mukaan mitä nuorempia ja avuttomampia lapset ovat, sitä enemmän päihdeperhe tarvitsee erilaisia tukitoimenpiteitä, eri viranomaisten yhteistyötä ja lastensuojelun tarpeen kartoitusta. Eri ammattialojen edustajat ovat kuitenkin monesti arkoja puuttumaan perheenjäsenten alkoholinkäyttöön, sillä he pelkäävät

kontrolloivansa liikaa perhettä ja puuttuvansa sen itsemääräämisoikeuteen. Perheiden yksityisyyteen puuttuminen ei ole ongelmatonta, sillä eri yksilöt ja ammatilliset ryhmät tulkitsevat lapsen etua ja siihen liittyen myös kasvuolosuhteiden puutteita kovin eri tavoin. Kysymykseksi nouseekin, mitä on riittävä vanhemmuus lapsen edun kannalta alkoholi-perheessä.

4.3.2. Lapsen edun käsitteestä

Suomessa vuonna 1991 ratifioidussa YK:n lapsen oikeuksien julistuksessa vuodelta 1989 korostetaan lapsen edun ensisijaisuutta. Julistuksen mukaan lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Lisäksi korostuu sellaisten olosuhteiden luominen ja turvaaminen, joissa lapsi saa ja voi kehittyä tasapainoiseksi ja kaikin puolin terveeksi yksilöksi. Niin ikään lastensuojelulaissa ja laissa lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta korostetaan alle 18-vuotiaan lapsen edun ensisijaisuutta – myös suhteessa vanhempiin ja heidän oikeuksiinsa. (Kajava & Lämsä 1998, 70; Paananen 1990, 87.)

Keskustelu lapsen edusta alkaa esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhempien alkoholinkäyttö muuttuu ongelmalliseksi ja johtaa lapsen hoidon laiminlyönteihin. Mitä lapsen edulla sitten tarkoitetaan? Käsite ei ole yksiselitteinen, ja siihen liittyy paljon tulkintaa (ks. Kajava & Lämsä 1998, 71; Nätkin 2003, 37). Maritta Törrösen (2001, 131–133) mukaan sen voidaan nähdä tarkoittavan lapsen kuulemistä eli sitä, että lapsen omia mielipiteitä pidetään merkityksellisinä, jolloin esimerkiksi perheen yhteisissä neuvotteluissa sovitellaan perheenjäsenten näkemyksiä ottaen lapsenkin näkökannat huomioon (ks. Ackerman 1991, 51–54). Näin ollen lapsen etu on oikeutta omiin näkemyksiin ja toisaalta oikeutta arvioida omaa hyvinvointia.

Nätkin (2003, 29–30, 37–38) käyttää lapsuutta tarkastellessaan lapsen edun, lapsen hyvän ja lapsen hyvinvoinnin käsitteitä rinnasteisina.⁴ Hän korostaa käsitteisiin liittyvän usein lapsen riippuvuuden hoitajasta ja kasvattajasta, jolloin on olennaista, että vanhemmat asettavat selkeät rajat lapselle, ovat auktoriteettiasemassa ja kasvattavat häntä. Täten lapsen edulla voidaan tarkoittaa esimerkiksi vanhempien tarjoamaa turvallisuutta, osallisuutta, pysyvyyttä, jatkuvuutta, rakkautta, hoitoa, hoivaa ja esimerkkiä. Nätkin huomauttaa, että lapsen edun tulkinta on ajan myötä muuttunut. Nykymerkityksessään sillä tarkoitetaan lähinnä ihmis-

---

⁴ Nätkin (2003, 231) tarkentaa lapsen hyvällä, lapsen hyvinvoinnilla ja lapsen edulla olevan vivahde-eroja: lapsen hyvä on moraalista kannanottoa vaativa termi, lapsen hyvinvointi sen sijaan on sosiaalipoliittisesti väritynyt termi, johon liittyy mitattavuus tai kokemuseräisyys, ja lapsen etu sisältää oikeudellisiin prosesseihin viittaavan sävyn.

suhteiden laatua eli kiintymyssuhdetta, tasapainoista kehitystä ja normaalia elämäntilannetta sekä lapsen toimijuutta ja hänen mielipiteensä kuulemista toisin kuin aikaisemmin, jolloin lapsen etu merkitsi ennen kaikkea terveyttä ja ravintoa.

Maarit Antikainen (1997, 21, 50) toteaa lapsen edun olevan kaikkea lastensuojelutoimintaa läpäisevä periaate. Hän mieltää sen merkitsevän ennen kaikkea lapsen itsemääräämisoikeutta, puhevaltaa ja osallisuutta. Antikainen jatkaa, että lapsen edun huomioimisella on haluttu korostaa erityisesti sen ohjaavaa ja velvoittavaa merkitystä viranomaisten päätöksenteossa ja toiminnassa, ja näin ollen käsite onkin luonteeltaan hallinnollinen ja lainsäädännöllinen. On huomattava, että lapsen edun tulkintatilanteet ovat aina ainutkertaisia, eikä yksittäiseen tilanteeseen sopivia lapsen edun merkityssisältöjä voida siten sellaisenaan sovittaa toiseen yksittäistapaukseen.

Antikaisen tavoin Mirja Kajava ja Anna-Liisa Lämsä (1998, 70) tuovat esiin, että vaikka sopimuksissa ja laeissa korostetaan lapsen etua, sitä ei ole niissä silti tarkemmin määritelty. Sopimukseen ja lakeihin sisältyy kuitenkin kolme lapsen etua koskevaa keskeistä periaatetta, joita Kajava ja Lämsä siteeraavat vuoden 1995 valtioneuvoston selonteon pohjalta seuraavasti:

”1. Lapsi on itsenäinen omien oikeuksiensa subjekti, jonka etu ja tarpeet saattavat olla jopa vastakkaisia vanhempien ja perheiden tarpeiden kanssa.

2. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja hänen toiveensa ja mielipiteensä tulee ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti, kun vanhemmat tai viranomaiset tekevät häntä koskevia päätöksiä.

3. Lapsen etu tulee asettaa ensisijalle lasta koskevissa ratkaisuissa.”

Vaikka Nätkinin (2003, 231) mukaan lapsen etu viittaaakin jossakin määrin oikeudellisiin prosesseihin – kun taas lapsen hyvinvointi on sosiaalipoliittisemmin väritty termi – lapsen etu kuvaa mielestäni paremmin hänen etusijalle asettamistaan kuin lapsen hyvinvointi tai lapsen hyvä. Tässä tutkimuksessa ymmärrän lapsen edun lähinnä hyvinvoinnin ja lapsen tarpeiden huomioimisen kautta. Näin ollen lapsen edussa on ennen kaikkea kyse hyvinvoinnista ja lapsen ruumiillisten, tajunnallisten ja toiminnallisten tarpeiden tyydytetyksi tulemisesta. Hyvinvoinnin sisältöä luovat niin lapsi itse, hänen vanhempansa kuin kasvuympäristö kokonaisuudessaankin (ks. Antikainen 1997, 73).

4.3.3. Lapsen etu alkoholiperheessä

Antikainen (1997, 59) näkee ensisijaisesti juuri omat vanhemmat lapsen edun toteuttajina, jolloin lapsen etu konkretisoituu vanhempien ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa.

Antikainen (1997, 60) siteeraa Juha Hämäläistä (1992, 35) kirjoittaessaan, että jos lapsen etu tulkitaan lapsen hyvinvoinniksi, sen sisältö määrittyy pitkälti vanhempien hyvinvoinnin ja heidän toimintansa kautta. Siten lapsen aineellisen hyvinvoinnin voidaan nähdä olevan olennaisesti riippuvainen vanhempien elintasosta. Lapsen psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi sen sijaan rakentuvat perheen vuorovaikutussuhteista eli siitä, minkälaisen henkisen ilmapiirin vanhemmat luovat käyttäytymisellään perheeseen. Puolalainen Cermak Timmen (1990, 38–43) on luonut perheen toimivuuden määrittelemiseksi kriteerit, joiden olemassaolo on tärkeää perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Näitä kriteerejä ovat turvallisuus, kommunikaatio, huolenpito, yksilöllisyys, jatkuvuus, kunnioitus ja hoito. (ref. Taitto 2002, 23). Pohdittavaksi jää, miten hyvin mainitut kriteerit voivat täytyä alkoholiperheessä.

Tutkijat tuovat alkoholiperhettä ja lasta koskevaan keskusteluun melko vastakkaisiakin näkemyksiä, mitä osaltaan selittää varmasti se, että alkoholiperheellä voidaan tarkoittaa perhettä, jossa alkoholinkäyttö on runsasta joko satunnaisesti tai säännöllisemmin. Nätkin (2003, 35, 38) toteaa, että vaikka päihteidenkäyttö on yhteiskunnassamme arkipäiväistynyt, päihdeperheiden lapsista olisi syytä olla nykyistä enemmän huolissaan. Hänen mukaansa äitejä on kiivaasti syytelty päihteidenkäytöstä samaan aikaan kun isien päihteidenkäyttö on jätetty vähemmälle huomiolle. Nätkin painottaakin, että huomio tulisi kiinnittää pikemminkin perhekokonaisuuteen ja etenkin lapsiin. Peltoniemi (2003, 176) kuitenkin huomauttaa, että kaikki alkoholiperheiden lapset eivät välttämättä kärsi vanhempiensa alkoholinkäytöstä. Holmila (1992, 55) puolestaan tuo esille jopa positiivisen näkökulman vanhempien alkoholinkäytöstä lapsille koituiin seurauksiin: hänen mielestään vanhempien alkoholinkäytöllä saattaa joissakin tapauksissa olla myös myönteisiä vaikutuksia, sillä parhaimmillaan se voi olla esimerkiksi äidin ja lapsen suhteessa mukavaa yhdessäoloa edesauttava tekijä. Äidin on ehkä alkoholin avulla helpompi rentoutua, unohtaa kireytensä ja viettää aikaansa lasten seurassa. Toisaalta Holmila (1992, 57) myös toteaa, että lapset saattavat olla tärkeä tekijä vanhempien raitistumisessa; lapset ovat monesti paitsi raitistumisen syy, myös raittiina pysymisen paras kannustin ja tuki.

Myöskään Nätkinin (2003, 35) mukaan ei enää uskota siihen, että vanhempien alkoholinkäyttö johtaa väistämättä ongelmien syntyyn, sillä vanhempien päihteidenkäytön lapsille

aiheuttamat ongelmat tunnetaan nykyisin tarkemmin kuin ennen, jolloin ongelmien uskottiin vääjäämättä periytyvän. Elina Savonlahti ja Marjaterstu Pajulo (2001, 136–138, 141) toteavatkin, että vaikka päihdeperheiden lapsilta puuttuvat monet hyvän elämän elementit, jotkut äärimmäisistäkin riskiolosuhteista tulleet äidit ovat kyenneet luomaan turvallisen kiintymyssuhteen lapsiinsa. Näin ollen päihdeperheessä kasvaminen ei välttämättä tarkoita lapsuuden rikkonaisuutta. Ackerman (1991, 54) lisää, ettei alkoholiperheiden lapsille tärkeintä ole kodin ihmissuhteiden ensisijaisuus vaan se, että ihmissuhteita ylipäättään syntyy. Läheissuhteet ovat siis alkoholiperheen lapselle ydinkysymys.

Taitto (2002, 23) jatkaa alkoholiperheestä käytävää keskustelua lapsinäkökulmasta tuomalla ilmi, että lapsella on oikeus olla lapsi siten, että aikuinen huolehtii hänen turvallisuudestaan ja hyvinvoinnistaan. Lapsella on oikeus saada riittävästi tukea, lohdutusta ja syliä, ja hänellä on myös oikeus omien tarpeidensa, tunteidensa ja ominaisuuksiensa tunnistamiseen. Peltoniemi (2003, 176) muistuttaakin, että perheessä, jossa vanhempien päihteidenkäyttö on runsasta ja säännöllistä, lapsi on kiireellisen tuen ja hoidon tarvitsija. Lapsuus on ihmisen lyhyin elämänvaihe, jonka aikana elämä pääosin muotoutuu. Kuten Salme Ahlström (2002, 53) toteaa, juuri perhe-elämä on tärkeimpiä lapsen elämää sääteleviä tekijöitä. Päihdeperheiden lasten vartuttua aikuisiksi ongelmien korjaaminen on usein jo myöhäistä, sillä he eivät ole saaneet vanhemmiltaan niitä perustarpeita, joita tarvitaan, jotta voi kehittyä terveeseen ja ehyeen aikuisuuteen. (Taitto 2002, 18–19.)

5. AINEISTON ESITTELY JA TUTKIMUSTULOKSET

5.1. 1960-luku – Alkoholi miehisyyden ilmentäjänä

1960-luvun alkoholiperheitä koskevasta kymmenestä artikkelista yhdeksän on saman miehen ja yksi naisen kirjoittamaa asiantuntijatekstiä. Artikkelien julkaisujankohdat painottuvat selkeästi 1960-luvun alkuun, sillä peräti yhdeksän teksteistä on joko vuodelta 1960 tai 1961. Ainoat tekstit, joista löytyy mainintoja alkoholiperheen lapsista, löytyvät *Yksilö, perhe ja alkoholi* -otsikoiduista artikkeleista (1–2/1960), (17/1960), jotka muutoinkin käsittelevät alkoholiperhettä kokonaisuudessaan laajimmin. Näin ollen ne ovatkin pääasiallinen osa 1960-luvun aineistoa. Silmiinpistävää artikkeleissa on tekstien voimakas informatiivisuus: asioita kuvataan ikään kuin uusina, niiden todellista tilaa valottavina. Mukana on runsaasti tilastoja, ja asiat esitetään objektiivisina faktoina, ei niinkään kirjoittajien omina näkemyksinä tai

mielipiteinä. Esille nostetaan ainakin välillisesti perhe-elämää koskevat alkoholinkäytöstä johtuvat tapaturmat, työkyvyttömyys, työttömyys, irtolaisuus sekä liikenneonnettomuudet. Myöhempinä vuosikymmeninä yhä vahvemmin painoarvoa saavat alkoholismin hoitomallit ja -käytännöt jäävät vielä 1960-luvulla vaille mainintoja.

Tarkastellessani 1960-luvun lehtiartikkeleita ensimmäinen havaintoni on, että kyseisen vuosikymmenen artikkelit painottavat *miesten alkoholinkäyttöä perheestä irrallisena ilmiönä*. Alkoholinkäyttö kuvataan muutoinkin selkeästi *maskuliinisena ilmiönä*, ikään kuin miesten *sosiaalisena normina*, jota vasten naisten alkoholinkäyttö nostetaan muutamassa artikkelissa paheksunnan kohteeksi. Selkein esille noussut havaintoni koskee kuitenkin lasta: *kymmenestä alkoholinkäyttöä koskevasta artikkelista vain kahdessa mainitaan lapsi*. Vaikuttaakin siltä, että 1960-luvun artikkeleissa korostuu ensinnäkin alkoholiongelmainen mies, toiseksi alkoholiongelmaisen miehen avioliitto, sitten alkoholiongelmainen nainen ja viimeisenä maininnat lasten heikosta asemasta alkoholiperheessä.

1960-luvun Huoltaja-lehdissä on alkoholinkäyttöön liittyviä tilastoja, jotka taustoittavat ajan-kuvaa ja antavat mielikuvaa siitä, miten laaja yhteiskunnallinen ongelma alkoholinkäyttö tuolloin oli. Artikkelissa 22/1960 on mainittu *tuoreimmat numerotiedot* alkoholistien määrästä Maailman terveysjärjestön suorittamista laskelmista, jotka perustuvat ns. Jellinekin kaavaa käyttäen laskettuihin maksakirroosikuolleisuuslukuihin. Niiden mukaan vuonna 1947 Suomessa oli 9 000 kroonista alkoholista, kaikkiaan 35 000 alkoholista ja 1 400 alkoholista 100 000 täysi-ikäistä kohden. Mielenkiintoisena lisänä artikkelissa mainitaan Suomessa olevan noin 100 000–150 000 juopottelijaa. Juopottelija määritellään henkilöksi, joka vähintään kerran vuodessa juo itsensä juovuksiin. Kärjistetyin *alkoholipulma* on Lapin läänissä, jossa käytetään alkoholin ohella runsaasti myös *apteekkitippoja, tenuta ja pulia*. Varsinkin lauantaisin ja juhlapäivien aattoina nautitut alkoholimäärät ovat runsaita. Vallitseva juomatapa onkin viikonloppujuopottelu (13–14/1961). Artikkelissa 23/1960 puolestaan todetaan vain joka 15. alkoholistin olevan nainen, mikä johtuu *yhteiskunnassa vallitsevista normeista*. Täysraittiita, eli henkilöitä, jotka eivät *eläessään* ole käyttäneet alkoholijuomia, on artikkelin 13–14/1961 mukaan miehistä 2–5 % ja naisista 17–31 %. Näin ollen koko väestöstä täysraittiita on lehden mukaan 10–19 %.

Alkoholin rappeuttama perhe-elämä

Perhe-elämää ja alkoholinkäyttöä käsittelevissä artikkeleissa korostuvat alkoholin aiheuttamat hyvin moniulotteiset vaikutukset perhe-elämään, lähinnä kuitenkin parisuhteeseen. Paljon pohditaan sitä, mikä lopulta on alkoholinkäytön ja perhe-elämän syy-seuraussuhde: johtuuko isän alkoholinkäyttö perhe-elämän problematiikasta vai perhe-elämän problematiikka isän alkoholinkäytöstä. Selkeäksi perhe-elämää kuvaavaksi piirteeksi nousee roolijako: isä on alkoholisti, joka ei kykene kantamaan vastuuta perheestään, äiti on kärsivä vaimo, joka tekee kaikkensa perhe-elämän eteen ja lapsi on huomaamaton, ikään kuin perhe-elämän sivuroolissa.

Alkoholinkäytön taustalla oleva kausaalisuhte tulee esille monessakin artikkelissa.

Keskeiseltä vaikuttaa siis sen selvittäminen, miksi miehet juovat – ei se, miten heitä voitaisiin auttaa. Artikkelit 1–2/1960 *Yksilö, perhe ja alkoholi – IV. Perhe-elämän rappeutuminen ja avioerot* alkaa painokkaasti:

”...tietyt perinnölliset sairaudet, tietyt luonteenviat ja tietyt asennoitumisvirheet saattavat synnyttää alkoholijuomien ongelmakäyttöä. Herää kysymys: eivätkö samat tekijät myös voi aiheuttaa aviollista sopeutumattomuutta ja avioerojakin? Useimmissa tähänastisissa esityksissä on ilman muuta pantu alkoholin tilille kaikki ne perhe-elämän häiriöt, joita ongelmakäyttäjien perheissä esiintyy enemmän kuin täysraittiiden tai kohtuullisten perheissä. Eikä sellaista tutkimusta ole suoritettukaan, jossa olisi esitetty, missä tapauksissa perhe-elämän häiriöt ovat alkoholista johtuvia ja missä tapauksissa niiden syynä on jokin – alkoholiongelmaa aiheuttava tekijä.”

(1–2/1960)

Katkelma sisältää mielenkiintoisia näkemyksiä. Ensinnäkin voinee tulkita, että alkoholinkäyttö mielletään sekä perimästä johtuvaksi, ihmisen itsensä olemuksesta johtuvaksi että ympäristön vaikutuksista johtuvaksi ongelmaksi. Avioerojen taustalla voidaan nähdä vaikuttavan samat syyt. Pohdinnan varaan jää, viittaako kirjoittaja *aviolliseen sopeutumattomuuteen* – kenen ja millaista aviollista sopeutumattomuutta sillä sitten tarkoitetaan – siinä merkityksessä, että se todellisuudessa olisikin avioeroja aiheuttava syy siinä missä alkoholinkäyttökin. Onko aviollinen sopeutumattomuus avioerojen aiheuttaja alkoholiongelman sijaan, vai onko kenties aviollinen sopeutumattomuus peräti alkoholinkäytön syy? Merkillepantavaa on kuitenkin se, että artikkeli antaa ymmärtää, että alkoholinkäyttö aiheutuu ainakin jossakin määrin puolisosta ja hänen sopeutumattomuudestaan. Vaikka kyseinen katkelma onkin sukupuolineutraali, voinee tekstistä tehdä 1960-luvun henkeen sopivan tulkinnan, että *miehen*

alkoholinkäytön taustalla on mahdollisesti aviollisesti sopeutumaton *vaimo* – tai sitten *vaimo* on aviollisesti sopeutumaton *miehensä* alkoholinkäytön vuoksi.

Erkki J. Immonen jatkaa yhtä yllättävällä näkemyksellä, jonka mukaan väite *alkoholi rikkoo avioliiton* on liian yksipuolinen. Tässä yhteydessä hän jatkaa:

”Sitä paitsi ei ole asiallista kiinnittää huomiota ainoastaan toiseen osapuoleen avioliitossa, alkoholijuomien ongelmakäyttäjään... Molemmissa saattaa olla syytä. Molemmat aviopuolisot ovat tavallisesti neuroottisia ja on välttämätöntä hoitaa kumpaakin.”

(1–2/1960)

Ympäristön vaikutuksista johtuvan alkoholinkäytön keskiöön nousee jälleen puoliso, sillä väite *molemmissa saattaa olla syytä* nostaa esille mielikuvan kiukkuisesta ja kärtyisästä akasta, joka ahdistaa miehensä nurkkaan pakottaen hänet tarttumaan pulloon. Onko näin ollen tulkittavissa, että alkoholinkäytön syynä onkin vaimo eikä miehen oma päätös? Ajatus molempien aviopuolisoiden hoidosta on sinänsä aiheellinen, mutta tulkinnan varaan jää, missä merkityksessä ja tarkoituksessa se tässä yhteydessä mainitaan, sillä hoidon syyksi nähdään *molempien* neuroottisuus. Pohdiskelu jatkuu: mikä siis on kummankin kohdalla syytä ja mikä seurausta? Vaimon osuus miehen juomisen syynä vaikuttaa joka tapauksessa eksplisiittisestikin varsin merkittävältä.

Perhe-elämän ja alkoholinkäytön yhteyttä käsittelevässä artikkelissa 1–2/1960 nousee esille 2000-luvulla vieraalta vaikuttava termi pakkoavioliitto. Erkki J. Immonen mainitsee, että norjalainen Björn Stigum on alkoholin käyttötapoja tutkiessaan todennut, että 62 % pakkoavioliitoista on alkoholistien solmimisia. Lienee väistämätön tosiseikka, että pakkoavioliitto ei ole kovinkaan suotuisa perhe-elämän lähtökohta lisätynä vielä alkoholinkäytön mukanaan tuomalla ongelmavyöhdillä. Samassa artikkelissa esille tuotu avioerojen monin verroin suurempi määrä alkoholistien keskuudessa kuin vastaavanikäisen muun väestön keskuudessa selittyneekin osittain juuri pakkoavioliitoilla. Avioerojen syyksi ei kuitenkaan nähdä ainoastaan miehen alkoholinkäyttöä, vaan syynä voi olla *hallitsemishaluinen, hyökkäävä ja kyynillinen mies tai nainen* tai vaihtoehtoisesti se, että *epäkypsä, toisista riippuvainen mies on nainut vanhemman äidillistyypin naisen, joka kohtelee häntä niin kuin poikaa, eikä niin kuin miestä* (1–2/1960). Jälleen nainen nostetaan taustavoimaksi sekä miehen alkoholinkäytölle että syyksi avioeroon, vaikka toisaalta tässä yhteydessä mies saa aktiivisemmän roolin siinä mielessä, että hänen luonteensa kuvataan epäkypsäksi. Kirjoittaja jatkaa edellistä

teemaa vielä toteamalla J. L. Thomasia lainaten, että *alkoholin runsas käyttö on lähinnä seurausta avioliiton pettymyksistä, (ei siis niinkään syy niihin).*

Huomionarvoinen tieto edellisestä nähden on se, että artikkelin 1–2/1960 mukaan naimattomien osuus alkoholin ongelmakäyttäjistä on huomattavan suuri. Tämä luonnollisesti vähentää alkoholin perhe-elämään aiheuttamia haittavaikutuksia. Vain noin 60 % alkoholisteista on naimisissa. Erkki J. Immosen mukaan naimattomuus johtuu osittain siitä, että miesalkoholistit eivät kaipaa naissukupuolta siinä määrin kuin miehet yleensä, sillä alkoholi on heidän ainoa rakkautensa. Alkoholitit puolestaan leimataan rasittaviksi elämäkumppaneiksi, joiden kanssa naiset eivät mielellään avioidu. Kirjoittaja lainaakin englantilaista terapeutti J. Y. Dentiä, joka varoittaa: *Ei kenenkään pitäisi mennä naimisiin rankasti alkoholijuomia käyttävän kanssa, ennen kuin tämä on ollut ainakin vuoden raittiina (1–2/1960).*

Vaikka perhe kokonaisuutena jääkin artikkeleissa varsin vähälle huomiolle, yksittäisiä mainintoja siitä löytyy muutamia. Artikkelin 17/1960 päättää osuvasti Erkki J. Immosen toteamus, joka antaa ymmärtää alkoholiongelman olevan yksilötasoa laajempi ongelma:

”Lienee syytä olettaa, että ongelmakäyttö rasittaa myös vaimoa ja lapsia ja että se saattaa heidät ennenaikaisesti hautaan... Todennäköistä myös on, etteivät alkoholismien aiheuttamat terveydelliset haitat pysähdy alkoholistiin itseensä, vaan että alkoholismien haitat ulottuvat myös muuhun perheeseen, vaimoon ja lapsiin.”

(17/1960)

Mielenkiintoinen havainto 1960-luvulla ehkä radikaalistakin katkelmasta on se, että vaimo mainitaan tekstissä kahdessa eri kohdassa ennen lapsia. Se tiivistänee ajan hengen siitä, että lapsen rooli on huomaamaton. Huomionarvoinen seikka on myös katkelman aloittava potentiaalisuutta korostava ilmaisu *todennäköistä*: nykypäivänä se olisi varmasti jätetty tekstistä pois, sillä onhan selvää, että alkoholismien haitat koskevat koko perhettä.

Näkymätön lapsi

Kuten edellä mainitsin, lapsi ei ole 1960-luvun Huoltaja-lehtien alkoholiperhekeskustelussa juurikaan esillä. Ainoastaan artikkeleissa 1–2/1960 ja 17/1960 *Yksilö, perhe ja alkoholi – IV. Perhe-elämän rappeutuminen ja avioerot* ja *Yksilö, perhe ja alkoholi – IV. Tapaturma, tauti ja tuonela* lapsinäkökulma nostetaan esille, tosin niissäkin vain lyhyehkösti muutamilla

lauseilla. Vaikka artikkelin otsikot siis lupailevat perhe-elämää ja siten oletettavasti lastakin koskevaa keskustelua, keskiössä on selvästi parisuhde, joka käytännössä tarkoittaa avioliittoa.

Alkoholiperheen lasta käsittelevä vähäinen teksti on lähinnä ulkomaalaista tutkimustietoa sekä mainintoja isän alkoholinkäytön aiheuttamasta turvattomuudesta. Problematiikan taustajatuksena vaikuttaa olevan se, että alkoholinkäyttö on perheelle kiusallinen asia mutta sinänsä miehiseen kuvaan kuuluva ilmiö. Esimerkiksi seuraava lainaus voidaan nähdäkseni tulkita ainakin implisiittisesti niin naista, kuin lasta ja hänen asemaansa vähätteleväksi:

”Valitettavinta on, että usein myös lapset joutuvat kärsimään päihtyneen reuhaamisesta. Ranskalainen J. Dublineau on todennut, että alkoholijuomien ongelmakäyttäjien vihanpurkaukset kohdistuvat tavallisimmin vaimoon ja vain ani harvoin lapseen.”

(1–2/1960)

Edellä olevasta katkelmasta kumpuaa ajatus siitä, että alkoholistin lapsiin kohdistamat vihanpurkaukset ovat *vain* marginaali ilmiö, sillä *tavallisimmin vihanpurkaukset kohdistuvat vaimoon*. Näyttää siltä, että vaimoon kohdistuva väkivalta on ongelmaton ja hyväksytty asia. Toisaalta esille ei nouse lainkaan ymmärrys esimerkiksi siitä pelosta, jonka *isän reuhaaminen* lapsessa synnyttää. Tämä on mielestäni on varsin mielenkiintoinen havainto sitä taustaa vasten, että artikkelin myöhemmässä vaiheessa korostuvat isän alkoholinkäytön psyykkiset seuraukset lapsen kokonaiskehitykseen tavalla, jonka voi mieltää olevan melkein pä aikaansa edellä. Siinä yhteydessä Erkki J. Immonen toteaa:

”...lapset voivat psyykkisesti kokea ristiriidat isän ja äidin välillä hyvinkin raskaasti. Ja tällaisilla kokemuksilla saattaa olla vaikutusta luonteen muodostumiseen.”

(1–2/1960)

Vaikka riitely ja erityisesti isän väkivaltaisuus perhettä kohtaan nähdäänkin ongelmana, merkittävimpana alkoholinkäytön haittana kirjoittaja näkee kuitenkin miehen luopumisen isän roolista. Vuorokaudesta toiseen jatkuvat juopottelut aiheuttavat *päiväkautisia poissaoloja perheen piiristä*, ja ollessaan kotona alkoholiongelmainen isä *useimmiten sairastaa krapulaansa vuoteessa*. Kirjoittajan mukaan hänelle on tuolloin tyypillistä apaattisuus ja ärtyisyys, jotka saattavat kohdistua myös lapsiin. Siitä seuraa, että *lapset eivät enää pidä isästään eivätkä haluaisi hänen olevan kotona* (1-2/1960).

Äidin alkoholinkäyttö jää artikkeleissa lähes huomiotta, sillä *alkoholismi on niin suuressa määrin maskuliininen ilmiö* (1–2/1960) ja koska *yleensä on naisten alkoholismi paljon harvinaisempaa kuin miesten, mistä johtuen on esitetty, että naisilla olisi biologisesti parempi vastustuskyky kuin miehillä alkoholismin suhteen* (22/1960). Erkki J. Immonen ottaa esille artikkelin 1–2/1960 lopussa kuitenkin potentiaalisen kysymyksen *entä jos nainen on alkoholisti?* Käsiteltyään teemaa lyhyesti hän mainitsee, että lähes joka toisella naimattomalla naisalkoholistilla on lapsia. Lapsen kannalta keskeiseksi huolenaiheeksi nousee tällöin paitsi seuraavassa katkelmassa esille tuleva alkoholismin aiheuttama äidittömyys, myös isättömyys. Pahin tilanne on silloin, kun molemmat vanhemmat ovat alkoholiongelmaisia.

”Juuri aviottomat lapset näyttävät naisalkoholistien kohdalla olevan kenties pahin ongelma, koska on luonnollista, että avioton lapsi siinä tapauksessa, että äiti on alkoholisti, jää kaikkea turvaa vaille... On näin ollen selvää, että äidin alkoholismi saattaa koskea lapseen vielä vaikeammin kuin isän alkoholismi. Lapsiltahan puuttuu tällöin sekä isä että äiti.”

(1–2/1960)

Lapsi nostetaan artikkelissa 17/1960 esille siitä näkökulmasta, että *alkoholistiperheissä tapahtuvista synnytyksistä huomattavan suuri osa on ennenaikaisia*. Alkoholiperheissä keskenmenoja ja lapsen kuolemantapauksia on lähes yhtä paljon kuin kolme kertaa suuremmassa ”normaaliperheiden” ryhmässä. Lapsikuolleisuuden runsauden syyksi nähdään sosiaaliset ja taloudelliset edellytykset. Yhteenvedonomaaisesti todetaan, että *alkoholistien jälkeläiset ovat kovemman kohtalon alla kuin muitten ihmisten jälkeläiset*.

Kärsivä äiti

Vaikka muutamassa artikkelissa mainitaankin mahdollisuus siitä, että myös nainen voi olla alkoholisti, selvästi suuremman painoarvon saa naisen rooli vaimona ja aviopuolisona. Huomionarvoista on se, että äidin rooli ei missään yhteydessä korostu. Jos perheessä kuitenkin on lapsia, heidät mielletään symbioottisesti liittyvän naiseen hoivaajana ja huoltajana. Ennen kaikkea nainen kuvataan keskusteluissa kuitenkin kärsijäksi. Etenkin miesten vaimoihin kohdistamat pahoinpitelyrikokset nousevat keskusteluissa esiin, jopa termillä *patologinen julmuus*. Artikkelissa 1–2/1960 esitellään J. H. Wallin tekemän tutkimuksen tuloksia, joiden mukaan *alkoholistit osoittivat suorastaan patologista julmuutta vaimojaan kohtaan. Usein väkivaltaisuutta esiintyi varsinkin silloin, kun vaimot olivat raskaina*.

Artikkelista 1–2/1960 välitty selkeästi kuva siitä, että perheen alkoholia käyttävä isä on ikään kuin ”lapsi” muiden lapsien joukossa, josta vaimon on pyyteettömästi huolehdittava ja hyväksyttävä hänen *oikuttelunsa* eli alkoholinkäyttönsä:

”Eikä varmaan liene esim. työssäkäyvälle vaimolle mieltäylentävää katsella sunnuntaina – ainoana lepopäivänään – miestään, joka krapulaisena ja oksennukselle haisevana potee vuoteessa maaten lauantai-illan humalaa.”

(1–2/1960)

Edellä olevasta katkelmasta voi mielenkiintoisena yksityiskohtana nostaa esille sen, että 1960-luvulla murtunut mieselättäjämalli tulee esille maininnassa *työssäkäyvä vaimo*. Havainto on kiintoisa myös sitä pohdintaa vasten, onko alkoholiperheen vaimon ollut taloudellinen pakko käydä työssä, koska alkoholiongelmainen isä ei ole kyennyt perheensä elättämiseen. Samassa artikkelissa nimittäin mainitaan myöhemmin, että *J. V. Lowryn suorittaman tutkimuksen mukaan vain n. 10 % alkoholisteista pystyy elättämään itsensä ja perheensä*. Näin ollen vaimon on oletettavasti pitänyt elättää paitsi perheensä, myös kustantaa miehensä alkoholinkäyttö. Vaikka edellinen oletus onkin lähinnä konventionaalinen, se on omiaan vahvistamaan mielikuvaa alistuvasta, kärsivästä, nöyrästä ja yksinäisestäkin vaimosta, siinä missä miestä voisi kuvata holhousta ja huolenpitoa vaativaksi ”lapsiksi”.

Toinen edelliseen artikkelikatkelmaan liittyvä havainto on asetelma lauantaista päivänä, jolloin alkoholia käytetään ja sunnuntaista krapulapäivänä. Jossakin määrin lohdullisena voidaan nähdä se, että miehen alkoholinkäyttö on oletettavasti rajoittunut ainoastaan lauantaille. Kysymyksen herättää jälleen se, mitä on liiallinen tai ongelmallinen alkoholinkäyttö. Kuten tämän luvun alussa olevista tilastotiedoista käy ilmi, alkoholinkäyttöön liittyvät määritelmät poikkeavat 1960-luvulla radikaalisti nykyisistä, joten alkoholistin leima on saatettu lyödä nykynäkökulmasta katsottuna suhteellisen harvakseltaankin tapahtuvasta alkoholinkäytöstä – ehkä ainoastaan lauantai-illan alkoholinkäytöstä. Vaikka henkilö ehkä siis on mielletty kevyemmin perustein alkoholistiksi kuin nykyisin, miehen alkoholinkäytöstä vaimolle ja lapsille aiheutuvia haittoja ei ole syytä vähätellä. Sosiaalinen hätä ja väsymys ovat varmasti olleet läsnä alkoholiperheen vaimon ja lapsen arjessa jo tuolloin.

Vastuuton alkoholiongelmainen isä

Kuten edellä olen jo useaan kertaan todennut, 1960-luvun artikkeleista välitty selkeä kuva siitä, että mies ja alkoholinkäyttö kuuluvat yhteen eräänlaisena normina, jonka ongelmallisuus

herättää ajatuksia suuntaan ja toiseen. Erinäisistä syistä johtuen mies tarttuu pulloon taantuen avuttomaksi, holhousta tarvitsemaksi ”lapsiksi”, jolloin koko perhe joutuu kärsimään hänen toimintansa seurauksista. Alkoholista käyttävä isä kuvataan *reuhaajaksi, väkivaltaiseksi, kyvyttömäksi elättämään perhettään, isyydestään luopuneeksi ja neuroottiseksi*. Artikkelissa 1–2/1960 korostetaan sitä, että alkoholisteilla on varsin välinpitämätön suhtautuminen perhettään kohtaan – myös muulloin kuin alkoholin vaikutuksen alaisena:

”...alkoholisti-isät eivät yleensä edes juomiskausien väliaikoina ryhdy kotia kohentamaan. He eivät auta vaimojaan kotiaskareissa, olivatpa olosuhteet mitkä tahansa. Koti on alkoholisteille yksinkertaisesti vain paikka, jossa hän voi syödä, nukkua ja levätä. Koti ei merkitse alkoholistille ollenkaan – vastuuta.”

(1–2/1960)

Katkelma korostaa jälleen alkoholiongelmaisen isän roolia itsekeskeisenä oman tiensä kulkijana ja vaimon roolia vastaavasti ymmärtäjänä ja kodin hengettärenä. Mielenkiintoinen sivuhuomio on se, että miehen ylipäättään voidaan jo olettaa osallistuvan kotitöihin. Katkelmassa tiivistyy alkoholiongelmasta miestä koskeva keskustelu: mies ja alkoholi ovat perheen vallankäyttäjät, joita mukaillen muut perheenjäsenet joutuvat toimimaan. Artikkeleissa korostuu myös se, että miehen *tulisi* olla perheensä elättäjä, mutta alkoholinkäytön takia hän epäonnistuu siinä:

”Ammatillisen tason ja ansioitten väheneminen tapahtuu progressiivisesti – kiihtyvässä tempossa – juomiskehityksen jatkuessa... Käytännöllisesti katsoen siis kolme neljänestä alkoholisteista oli kykenemättömiä elättämään työllään itseään perheestä puhumattakaan, vaikka samaan aikaan ainoastaan 7 % miespuolisesta väestöstä oli työttömänä (alkoholistit mukaan luettuina).”

(9/1960)

Osasyynä siihen, miksi alkoholiongelmaisen henkilön ansiomahdollisuudet ovat rajoittuneet, on artikkelien mukaan ulkoasun epäsiisteys. *Tunnettuaahan on, että alkoholistit yleensä lyövät laimin sekä terveytensä hoidon että henkilökohtaisen siisteyden*, toteaa Erkki J. Immonen artikkelissa 9/1960. Edellisen artikkelin ohella myös artikkelissa 15–16/1960 tuodaan esille puutteet alkoholiongelmaisen henkilön hygieniassa. Epäsiisteyden ja hygienian puutteen puolestaan nähdään aiheuttavan tartuntatautien, kuten keuhkotuberkuloosin, leviämistä. Molemmissa artikkeleissa viitataan Neil Patrich Fallonin tutkimuksiin:

”Huonolla siisteydellä Fallon tarkoitti sitä, että henkilö jatkuvasti esiintyy yleisillä paikoilla parta ja tukka ajamattomana, peseytymättömänä ja likaisissa

vaatteissa. – Onkin luonnollista, että terveydelliset haitat ja ulkoasun siisteys rajoittavat alkoholistien ansiomahdollisuuksia.”

(9/1960)

”Eräs seikka, joka ilmeisesti lisää tautisuutta alkoholistien keskuudessa, on se, etteivät alkoholistit noudata normaaleja puhtausvaatimuksia. Neil Patrich Fallon toteaa mainitussa tutkimuksessaan, että joka toinen alkoholisti oli ”huonossa” tilassa sekä kehon että vaatteiden siisteyden puolesta. Joka neljäs oli ”välttävässä” tilassa ja ainoastaan joka neljäs ”hyvässä” tilassa. Alkoholistit yleensä katsoivat, että puhtausvaatimukset olivat muita vaan eivät heitä varten. Puhtauden laiminlyöminen sekä ilmeisesti heikko fyysinen kunto edistävät varsinkin tartuntatautien leviämistä alkoholinkäyttäjien keskuudessa.”

(15–16/1960)

Aineiston tarkastelua jäsenyyuskategoria-analyysin avulla

Alkoholiperhettä käsittelevistä artikkeleista ilmeiseksi *jäsenyyuskategoriaksi* nousee ensinnäkin perhe. Perheen *jäsenyyuskategoriajoukkoon* puolestaan voidaan sijoittaa lapsi, äiti ja isä. *Taloudellisuussäännön* mukaisesti äidin kategoriaan voidaan perheyhteydessä sisällyttää myös vaimona ja naisena oleminen ja vastaavasti isän kategoriaan puolisona ja miehenä oleminen. Kategoriajoukot ovat *kaksinkertaisesti rakentuneita*, mikäli niille on ominaista ryhmän sisäinen lojaalisuus ja yhteenkuuluvuus ja ne ovat tiimin kaltaisia. Näin ollen perhe voidaan tulkita kaksinkertaisesti rakentuneeksi jäsenyyuskategoriajoukoksi.

Isä-lapsi on ensimmäinen standardipari, jonka nostan tarkastelun kohteeksi. Koska standardipariin liittyy moninaisia oikeuksia ja velvollisuuksia ja koska toinen osapuoli parista on ikään kuin läsnä kun toinen mainitaan, isä-lapsi täyttää hyvin standardiparin vaatimukset. Keskeinen kategoriasidonnainen toiminta isän kohdalla on *alkoholinkäyttö*. Aineiston perusteella isään yhdistettäviä kategoriasidonnaisia piirteitä ovat *välinpitämättömyys*, *luopuminen isän roolista* ja *kykenemättömyys perheensä elättämiseen*. Lapsen yhdistettävä kategoriasidonnainen piirre suhteessa isään ovat *näkymättömyys*: mainintoja isyydestä tai lapsen ja isän välisestä suhteesta ei artikkeleista juuri löydy. Kun edellisille tulkinnoille antaa laadullisen sisällön, voidaan alkoholiongelmaista isää luonnehtia *vastuuttomaksi isäksi*. Vastaavasti lasta voidaan luonnehtia yksiselitteisesti *näkymättömäksi lapseksi*. On ilmeistä, että sosiaalinen yhteys isän ja lapsen välillä on heikko, mitä osoittaa aineistosta noussut maininta isän roolista luopumisesta. Näin ollen on oletettavaa, että lapsen rooli on lähes olematon isän näkökulmasta katsottuna, sillä ”alkoholi on ainoa rakkaus”.

Tarkasteltaessa standardiparia *mies-vaimo*, miehen kategoriasidonnaisena toimintana on edelleen alkoholinkäyttö. Vaimon kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi sen sijaan voi nostaa *miehestä (ja perheestä) huolehtimisen*. Miehen kategoriasidonnaisena piirteenä suhteessaan vaimoon on ennen muuta *välinpitämättömyys ja kyvyttömyys aviomiehen rooliin*, sekä *taloudellinen kyvyttömyys*, mutta myös tietty *avuttomuus ja heikkous*. Selkeäksi aineistosta nousevaksi kategoriasidonnaiseksi piirteeksi voi nostaa myös miehen *väkivaltaisuuden*. Vaimo puolestaan on *kärsivä, nöyrä ja alistuva äitihahmo*, joka tekee kaikkensa miehensä ja perheensä eteen. Näin ollen voi tulkita, että mies on eräänlainen *vastuuton vallankäyttäjä* ja vaimo *uhrautuva vaimo*. Huomionarvoinen havainto on se, että mies on alkoholiongelmaisen roolissa käytökseltään ikään kuin avuton lapsi, joka kykenemättömyyttään jättäytyy pyyteettömän vaimonsa huollettavaksi. 1960-luvulla, jolloin lapsiin ei siis juuri kiinnitetä huomiota alkoholiperheestä keskusteltaessa, lapsen roolin täyttää nähtävästi isä.

Äiti-lapsi-standardipari sisältää voimakkaan symbioottisen sidoksen. Mikäli lapsi artikkeleissa mainitaan, se liittyy usein kiinteästi äitiin. Näin ollen äidin kategoriasidonnaisena toimintana on *lapsen hoito ja huolenpito* siinä missä lapsi on lähinnä passiivinen *huolenpidon vastaanottaja ja kohde* mutta muutoin melko *huomaamaton*. Äidin kategoriasidonnaiseksi piirteeksi voisi täten luonnehtia *huolehtivaisuuden*, eli hän on *huolehtiva äiti*, siinä missä lapsi *ottaa huolenpidon vastaan*, mutta on henkilönä *huomaamaton*. 1960-luvulla lapsi ei siis ole vielä yksilöitynyt omaksi persoonakseen, vaan hänet ymmärretään symbioottisesti äitinsä kautta.

5.2. 1970-luku – Alkoholiongelma koko perheen sairautena

1970-luvulla alkoholiperheitä koskevien artikkelien määrä yli nelinkertaistui 1960-luvun kymmenestä artikkelista 42 artikkeliin.⁵ Edelliseen vuosikymmeneen verrattuna artikkelien sisältö on huomattavasti moninaisempaa ja keskustelu värikkäämpää. Enää ei ole artikkelisarjoja 1960-luvun malliin, vaan jokainen artikkeli on oma itsenäinen kokonaisuutensa. Lähes jokaisella artikkelilla on myös eri kirjoittaja toisin kuin 1960-luvulla. Naisten osuus kirjoittajista on noussut huomattavasti, sillä 17 heistä on naisia, 18 miehiä ja loput eli seitsemän anonyymia. Suurin osa artikkeleista on 1970-luvun puolivälin tienoilla ilmestyneissä lehdissä, alku- ja loppuvuosikymmen ovat olleet rauhallisempaa aikaa alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa.

---

⁵ Mikäli yhdessä artikkelissa on ollut sisällä useamman henkilön kirjoittamat artikkelit, olen laskenut ne omiksi artikkeleikseen.

Ensimmäinen havaintoni 1970-luvun artikkeleista on se, että *alkoholismien hoitokäytännöt, tukitoimet ja pakkohoito* nousevat keskustelun kohteeksi toisin kuin edellisellä vuosikymmenellä, jolloin alkoholinkäytön kärjistetyksi sanottuna todetaan vain olevan olemassa oleva *valitettava ilmiö*. Keskustelu on uudella tavalla tieteellistä, sillä artikkeleissa käsitellään myös mm. erilaisia riippuvuus- ja alkoholistityyppejä. Siinä missä 1960-luvun artikkelit painottavat miehen alkoholinkäyttöä, ja keskustelu on siinä mielessä melko yksipuolista, 1970-luvulla keskustelu on perhekeskeistä: se painottuu uudella tavalla koko perheeseen, myös lastensuojeluun ja läheisten hätään. Vaikka isä onkin edelleen perheen alkoholi-ongelmainen jäsen, myös *juopotteleva äiti* nostetaan esille.

Artikkelissa 20/1975 on tilasto, jonka yhteydessä on mielenkiintoista terminologiaa. Tilaston mukaan Suomessa on noin 40 000–50 000 *alkoholista*. Alkoholisti merkitsee artikkelin mukaan *riippuvuutta alkoholista; jos alkoholisti aloittaa, hän ei useinkaan voi lopettaa. Alkoholien väärinkäyttäjät* sen sijaan lasketaan olevan noin 150 000–200 000. Heidät määritellään henkilöiksi, joilla *alkoholien väärinkäyttö on verrattain jatkuvaa ja päihtymyshakuista ja joka alkoholia nautittuaan käyttäytyy niin, että siitä aiheutuu haittoja*. Väärinkäyttäjä voi käyttää alkoholia kohtuullisestikin, mutta alkoholisti ei siihen kykene. Artikkelin 12/1974 mukaan Suomessa sen sijaan on 100 000–150 000 *alkoholi-ongelmaista* ja 0,5 miljoonaa kansalaista kokee alkoholi-ongelman perheessään. Naispuolisten alkoholinkäyttäjien määrästä ei artikkeleissa ole tilastotietoja, mutta artikkelin 21/1973 mukaan päihdehuollon asiakkaista noin 10 % on naisia. Uutena piirteenä 1960-lukuun nähden on se, että myös huumausaineista on muutamia mainintoja.

Alkoholi perhe-elämän tuhoajana

Yhteydet, joissa alkoholiperhettä käsitellään kokonaisuutena, painottuvat selvästi hoitoa käsittelevään problematiikkaan. Päihdeongelmien takana mainitaan olevan mitä erilaisimpia syitä, kuten monimutkaisia perheongelmia. Perhe näyttäytyy lähinnä monoliittisena ideana, jolloin alkoholismi koskee koko perhettä, ja koko perheen on myös osallistuttava hoitoon. Kaikkien perheenjäsenten tulee siis sitoutua hoitoon ja olla alkoholi-ongelmaisen tukena. Myös yhteiskunnan toimia alkoholismien hoidossa tarkkaillaan: vaikuttaa siltä, ettei alkoholismi enää ole salattu perheensisäinen ongelma, eikä vastuu ainoastaan alkoholistilla itsellään. Nyt vastuu tulee jakaa koko yhteiskunnalle:

”Vastuu alkoholista on meidän kaikkien vastuu, oli sitten roolimme isä, äiti, veli, sisar, vaimo, hyvä ystävä, vapaaehtoisuuteen perustuva hoitopiste, viranomainen, poliisi jne. Ennen kuin voimme hoitovastuuta kantaa, meidän on tunnettava tuo poikkeava sairaus. On tunnettava itsekäs alkoholisti, joka on valmis uhraamaan kaiken juomakierteen alttarille.”

(7/1975)

Edellä olevan katkelman maininta vaimosta eikä esimerkiksi puolisoista tukee ajatusta siitä, että alkoholiongelmainen on yhä mies. Toisaalta maininta isästä ja äidistä herättää kysymyksen, onko alkoholiongelmainen nuori, kenties lapsi. Palattaessa kuitenkin alkoholismien hoitokeskusteluun, on katkelmasta havaittavissa, että hoitotoimet ovat muuttumassa *kontrolloivista enemmän hoitaviksi ja perhekokonaisuutta huomioon ottaviksi*. Oleellisena nähdään se, miten perhe, ystävät ja lähiympäristö suhtautuvat alkoholiongelmaiseen ja alkoholiongelmaan. Vaikka alkoholiongelmainen kuvataan inhimillisempänä kuin 1960-luvulla, dysfunktionaalista perhettä kohtaan osoitetaan myötätuntoa ja korostetaan sen jäsenten tuen ja avun tarvetta. Samoilla linjoilla jatkaa myös seuraava katkelma:

”...tarvitsemme läpi koko yhteiskunnan vastuullisempaa asennetta alkoholiin, ainakin niin, etteivät lapset, aviopuolisot ja muut lähiomaiset ja ennen kaikkea itse asianomainen joutuisi tarpeettomasti kärsimään alkoholin vaikutuksesta.”

(7/1975)

Vaikka alkoholismi mielletäänkin koko perheen sairaudeksi, artikkelissa 21/1973 varoitetaan tulkitsemasta sitä niin, että aviopuoliso olisi jollakin tapaa vastuussa toisen alkoholismista. Samassa artikkelissa kehoitetaan myös olemaan lankeamatta siihen käsitykseen, että *alkoholismi olisi pikemminkin seurausilmiö kuin primaari sairaus*. Näin ollen käsitykset eroavat merkittävästi 1960-luvun näkemyksistä.

Keskustelua alkoholistien tahdonvastaisesta hoidosta käydään artikkeleissa vilkkaasti. Artikkelissa 5/1978 otsikon *Mitä mieltä pakkohoidosta?* alla on kolmen päihdehuollon asiantuntijan kirjoittamat artikkelit näkökannoistaan. Kaikki suhtautuvat pakkohoitoon myönteisesti perusteinaan lasten ja perheen kokemat kärsimykset. Keskeisenä sisältönä on se, että *hyssyttely ei enää riitä*. Vastaaajina ovat katkelmien mukaisessa järjestyksessä Pavihuollon osastosihteeri Jorma Kutvonen, huoltolanjohtaja Heikki Valutie ja Pavi-toimiston työkouluttaja Kaarlo Ratasmaa.

”Vaarallisuussyistä tahdonvastaista huoltoa voidaan soveltaa henkilöön, joka viettää juopottelevaa elämää tai muutoin toistuvasti käyttää väärin alkoholi-pitoista tai muuta päihdyttävää ainetta ja sen lisäksi on ilmeisesti väkivaltainen, pahoinpitelee puolisoaan tai lapsiaan, on muulla tavalla vaarana itselleen, muiden terveydelle tai henkilökohtaiselle turvallisuudelle.”

(5:1/1978)

”Eiväthän tuollaisen yksilön tekemiset ja tekemättä jättämiset ole vain hänen asioitaan ja vain häntä koskevia vaan ne koskettavat hänen itsensä lisäksi myös hänen mahdollisen perheensä jäseniä, muita läheisiään, naapureita, työtovereita, ryyppykavereita ja niin edelleen aina koko yhteiskuntaa myöten.”

(5:2/1978)

”Itseen tuhoava tai perheelleen tai ympäristölleen vaarallinen alkoholisti on voitava toimittaa hoitoon vastoin omaa tahtoaankin. Itseen tuhoavan alkoholistin juomiskierre on pyrittävä katkaisemaan mahdollisimman nopeasti hoitoon toimittamalla, koska terveydelliset ja sosiaaliset haittaseuraamukset holtittomasta väärinkäytöstä ovat vakavia, ei vain hänelle itselleen, vaan myöskin hänen perheelleen ja yhteiskunnalle.”

(5:3/1978)

On ilmeistä, että vaikka aikaisemmin mainitsin vaikuttavan siltä, että päihdehuollon hoitokäytännöt vaikuttavat olevan muuttumassa hoitaviksi kontrolloivan asenteen sijaan, kontrolli nostaa taas edellä olevissa katkelmissa voimakkaasti päätään. Näyttää siltä, että taustalla ovat paitsi vaimoa suojaavat tavoitteet, myös lastensuojelulliset tavoitteet. Seuraavassa katkelmassa kritisoidaan *hyssyttelyä*, jota pakkohoitokeskustelun ympärillä yhä niin ikään ilmenee:

”Karrikoidusti voidaan väittää, että jos nykyisin pahoinpitelee humalassa lähimmäistään, huudetaan sosiaalihuolto apuun, mutta jos pahoinpitelee selvin päin, tie johtanee raastupaan.”

(9/1976)

Pakkohoitoa koskevan keskustelun voinee tiivistää siten, että *perhettä on suojeltava sitä terrorisoivalta alkoholinkäyttäjältä* (9/1976). Pakkohoito katsotaan yhteiskunnan keinoksi puuttua asioiden kulkuun, jotta alkoholiongelmainen ei sorru tekoihin, jotka saattavat olla korjaamattomia.

Lapsi sivuroolissa

Lastensuojelu nostaa selvästi päätään 1970-luvun alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa. Pakkohoidon puoltamisen perusteenakin nähdään lasten psyykkisen kehityksen vakava vaarantuminen ja heidän turvattomuutensa (9/1976). Alkoholismin periytyvyys sekä erilaiset hoitomuodot, joissa lapsikin on huomioituna, ovat niin ikään nousseet keskustelujen aiheiksi. Keskeistä on artikkeleista nouseva käsitys siitä, että lapsi on astunut näkymättömästä roolistaan näkyväksi, jopa keskeiseksi perheenjäseneksi. Hän on yksilö, joka tuntee ja ymmärtää ja johon vanhempien – lähinnä edelleen isän – alkoholinkäytöllä on seurauksensa paitsi nykyisyydessä myös tulevaisuudessa. Lapsen toimijuuden voi nähdä alkavan kehittyä.

Artikkeleissa korostuu alkoholinkäytön keskeisyys kärsimyksiä aiheuttavana tekijänä. Seuraavista katkelmista kaksi ensimmäistä kuvaa vanhempien alkoholinkäytön välittömiä vaikutuksia lapsiin ja kaksi seuraavaa ikään kuin välillisiä seuraamuksia:

”Vastaan tullessaan humaltunut henkilö on pikkulapsille käsittämätön, pelottava, mielettömästi käyttäytyvä olento.”

(12/1974)

”Niihin (perheiden päihteiden käytöstä aiheutuviin kriisitilanteisiin) liittyy usein väkivaltaa ja väkivallan valtiikkaa käyttää hyväkseen melkein pä poikkeuksetta miespuolinen perheenpää... vaimo ja lapset joutuvat päihtyneen perheenisän toimesta ajetuksi tai pakenemaan kodista ulos suojaan naapureihin tai sukulaisiin.”

(5/1978)

”Lapset ovat raakoja toisilleen, juomarin lapset saattavat joutua vainon kohteeksi. ”

(26/1974)

”Tiedetään esimerkiksi, että lapsen kannalta ei itse oire, juominen ole suinkaan vaikein vaan tilanne, kun muu perhe ja usein myös ympäristö antavat kielteisen kuvan päihdeongelmallisesta vanhemmasta. Tällainen menettelytapa voi sabotoida lapsen ja isän väliset suhteet.”

(19/1973)

Kuten toisesta ja viimeisestä katkelmasta käy ilmi, isä on pääasiallisesti vielä 1970-luvullakin perheen alkoholiongelmainen, jonka toiminnan seurauksena *koko perhe leimautuu*. Lapsen kannalta tarkasteltuna kolmessa ensimmäisessä katkelmassa korostuu lapsi tuntevana, pelokkaana ja kärsivänä yksilönä. Sitä vastoin viimeisestä katkelmasta ei välity lainkaan

samansuuntainen kuva. Siinä lapsen omat ajatukset ja tunteet ikään kuin kyseenalaistetaan ja korostetaan muiden perheenjäsenten ja yhteisön välittämiä asenteita, aivan kuin lapsi itse ei kykenisi luomaan omaa käsitystään alkoholiongelmallisesta isästään. Havainto on siinä mielessä mielenkiintoinen, että kyseinen ajatusmalli tunteitaan käsittelemään kykenemättömästä lapsesta on artikkelien perusteella selvästikin vallalla 1960-luvulla, mutta 1970-luvulla se alkaa väistyä syrjään uudenlaisen *lapsen yksilökorostuksen* myötä. Yksilöitymiskehitykseen viittaa vahvasti se, että 1970-luvulla on ensimmäisiä varovaisia mainintoja nuorten – ei tosin vielä lasten – alkoholinkäytöstä.

Alkoholinkäyttö periytyvänä ilmiönä on 1970-luvun keskeisiä aiheita artikkeleissa. Teksteistä välittyy kuva, että vanhempien alkoholinkäytöllä on kiistatta merkittävä osuus lasten myöhemmässä alkoholinkäytössä:

”Mikkelin A-kodissa joudutaan jatkuvasti hoitamaan vapaaehtoisina myös niitä lapsia ja varhaisnuoria, joita lastensuojeluviranomaiset ovat huostaanottaneet vanhempien tolkkottoman alkoholin käytön ja siitä lapsille aiheutuneen turvallisuuden vuoksi. Kodissa saadut vauriot ovat aiheuttaneet aikanaan myös sen, että lapset ovat turvallisuuteensa alkaneet käyttää yhä enenevästi päihdeaineita, joutuen näin useissa tapauksissa loputtomaan kierteeseen.”

(7:6/1975)

”Useimmat alkoholistit tulevat ”märästä” perheympäristöstä. Useimmat alkoholistit ovat kasvaneet ympäristössä, joka on rohkaissut juomaan usein ja paljon; ympäristössä, jossa on ollut suorastaan kunnia-asia juoda juovuksiin saakka. Alkoholisti on lapsena saattanut samastaa itsensä mieluummin juopuneeseen isään kuin nalkuttavaan tai kärsivään äitiinsä.”

(9/1976)

”Alkoholistien kotiolut ovat usein olleet poikkeukselliset jo heidän lapsuudessaan. Vanhempien eripuraisuus aiheuttaa lapsessa turvallomuutta, mikä puolestaan lisää alttiutta alkoholin väärinkäyttöön.”

(20/1975)

Alkoholiperheiden hoitokäytännöissä painottuu niin ikään lapsen asema. A-klinikkatyön kannalta on keskeistä, että *koko perhe – avioparin lisäksi myös lapset – keskustele yhdessä työntekijän kanssa* (19/1973). Artikkelissa 19/1979 puolestaan käsitellään turvakotia, joka on varsin uusi mutta jo hyväksi havaittu alkoholistien vaimojen ja lasten turvapaikka. Myös lasten- ja alkoholistihuollossa puhaltavat artikkelin 26/1974 mukaan *uudet lapsiystävälliset tuulet*. On siis selvää, että *lasten asema on noussut esiin ennenkokemattomalla tavalla*.

1970-luvun alkoholiperheiden lapsia koskevan keskustelun yhteenvedonomaiseksi katkelmaksi sopii mielestäni seuraava ajanhenkeä mukaileva näkemys, jonka on kirjoittanut Helsingin lastensuojeluviraston lastenhuollontarkastaja Maija Kakko:

”Lasten tämänhetkistä turvattomuutta ei voida mitata rahassa, mutta voi olla, että yhteiskunta maksaa myöhemmin suuria laskuja, kun lapsuusajan kärsimykset kehittävät näistä lapsista kieroutuneita aikuisia.”

(7:2/1975)

Äidin alkoholisoituminen alkaa

Naisen rooli ei enää 1970-luvulla korostu alkoholiongelmaisen miehen vaimona – pikemminkin äiti ja lapsi ovat entisestään vahvistaneet keskinäistä suhdettaan ja isä on etäisempi perheenjäsen. Äiti ja lapset nähdään ikään kuin vastapoolina isälle. *Perhe on sisäisesti eriytyneempi*, vaikka se onkin edelleen melko yhtenäinen yksikkö. Äiti ei ole enää 1960-luvun tapaan alistuva ja nöyrä kotihengetär vaan pikemminkin reaktiivinen, itsellinen ja vastuullinen kasvattaja, joka osaa hakea apua miehensä alkoholiongelmaan. Toisaalta päätään nostaa uusi ongelma, sillä myös äiti nähdään nyt entistä vahvemmin alkoholiongelmaisena: *kuva on melkoisesti muuttumassa jollei nyt suorastaan naisvoittoiseksi niin ainakin siihen suuntaan* (7:2/1975).

”Eivät yksistään miehet juo, vaan myös äidit saattavat olla juomareissuillaan useita päiviä kateissa. Monen naisen ryyppääminen on alkanut oluesta, jonka käyttö on yleistynyt kodeissa... Vuorotyö aiheuttaa perheissä kaikenlaisia ongelmia. Isän ollessa töissä, äiti saattaa jättää lapset nukkumaan ja lähtee itse ravintolaan. Tai saattaa käydä, että äiti vie lapset aamulla päivähoidon, mutta ei itse menekään töihin vaan aamupäivätansseihin ravintolaan. Muutamat sosiaalitarkkaajat ovat Tampereella tehneet pistokokeita ja äitejä on löytynyt päivätansseista ja lapset ovat olleet päiväkodeissa.”

(26/1974)

Edellisessä katkelmassa on mielenkiintoinen asetelma: äidin alkoholinkäyttöön reagoidaan varsin voimakkaasti ja kontrollihenkisesti. Vaikuttaakin siltä, että nainen on ikään kuin tunkeutumassa luvatta sille alueelle, joka on aiemmin kuulunut yksinoikeudella miehille. Toki katkelmasta välittyy huoli lasten hyvinvoinnista, mutta niin valitettava asia kuin naisten lisääntynyt alkoholinkäyttö onkin, alkoholinkäyttöä ylipäätään ei mielestäni pitäisi tulkita miehelle kuuluvana normina, jota naiset ovat lähteneet vastuuttomina rikkomaan. Vaikuttaa siltä, että hyvin nopeasti naisen otsaan lyödään huonon äidin leima – sen sijaan huonon isän

käsitettä tuskin on olemassakaan. Ajatuksia herättää myös katkelman alun vastinpari miehet ja äidit, ei siis isät ja äidit. Onko kyse siitä, että miehen alkoholinkäyttö on hyväksyttävä asia, mutta isän alkoholinkäytön voi kuitenkin tulkita rikkovan normeja?

Artikkelin 13/1975 mukaan päihdeongelmaisilla naisilla on kaksi yhdistävää seikkaa: päihdeongelma sekä hoitoon hakeutumisen motivaation puuttuminen. Samassa yhteydessä pohditaan myös sitä, miltä päihdeongelmaisten vanhempien lapsista tuntuu. Tässäkin yhteydessä vaikuttaa siltä, että alkoholi ja äitiys eivät ole yhteensopiva tai hyväksyttävä yhdistelmä. Helsingin kaupungin lastenhuoltotoimiston huoltotarkastaja Marianne Rikama kirjoittaa seuraavasti esille nousseesta naisten rajusta alkoholinkäytöstä ja sen seuraamuksista:

”He (alkoholistinaiset) saattavat juopumustilassaan eksyä nauttimaan lapsellensa kuuluvat lääkkeet tai unohtaa lapsensa tuntikausiksi vaunuihinsa kadulle itkemään. Heidän kodeissaan saattaa laiton alkoholinmyynti kukoistaa eikä pahoinpitelyt ja väkivalta ole heille tuntemattomia käsitteitä. He ehkä herättävät öisin pelokkaat lapsensa pitämään seuraa ryyppyporukalle.”

(13/1975)

Edellä oleva katkelma herättää kysymyksiä alkoholin ja äitiyden suhteesta. Toisaalta katkelman voi nähdä piilottavan isän vastuun, vaikkakin on toki mahdollista, että perheeseen ei lainkaan kuulu isää. Artikkelissa 9/1976 tuodaan kuitenkin esille miehen rooli sosiaalisen riippuvuuden näkökulmasta. Fyysisen riippuvuuden ohella sosiaalinen riippuvuus saattaakin olla osasyynä naisten yleistyneeseen alkoholinkäyttöön:

”Sosiaalista riippuvuutta on mm. se, että vaimo ottaa miehensä kanssa ryyppyn tämän tultua töistä, koska miehellä on tapana ottaa ryyppy työpäivän jälkeen.”

(9/1976)

Katkelmasta voi havaita jonkinlaisen taantumun 1960-luvulle ominaiseen naisen alistuvuuteen ja liialliseen myötälämiseen, mutta toisaalta on hyvin mahdollista, että nainen omasta halustaan osallistuu alkoholinkäyttöön, jolloin sosiaalinen riippuvuus voidaan mieltää tahdotuksi, omaehtoiseksi toiminnaksi. Muutamassa muussakin artikkelissa on tosin mainintoja, joiden voi tulkita viittaavan siihen, että *nainen juo, koska hän ei halua menettää miestään*. Artikkelissa 9/1976 Veikko Viksten toteaaakin osuvasti, että *huolestuttavimpia epäsosiaaliseen juomiseen johtavista riskitekijöistä on sosiaalinen juominen*. Kokonaisuudessaan artikkeleista välittyy kuitenkin kuva, jonka mukaan nainen on entistä itsenäisempi ja aktiivisempi, sillä hän ei enää kärsi toivottomana kotona miehensä alkoholinkäytön

seuraamuksista. Hän on aktiivinen avunhakija ja huolehtiva lapsensa äiti – tai sitten äiti, joka on itse alkoholiongelmainen.

Isän alkoholiongelma syvenee

1970-luvun artikkelien välittämä kuva miehestä on edelleen vastuuton ja avuton, mutta tilannetta leimaa 1960-luvusta poiketen se, että mies ei enää ole vaimonsa ja perheensä loputtoman suojelun ja salailun kohteena, vaan nyt vaimo ohjaa tomerasti miestä ja koko perhettä hoidon piiriin. Toisaalta alkoholiongelmaisen miehen ja naisen suhteesta tulee artikkelissa esiin täysin uusikin puoli, jota ei aikaisemmin ole mainittu:

”(Turva)koteihin on pyrkinyt ja mahdollisuuksien mukaan otettu yksinäisiä vanhempia naisia, jotka ovat kokeneet uhkaa aviomiestensä tai aikuisten alkoholisoituneiden poikiensa taholta. Näiden viimeksi mainittujen problematiikka on yllättävä, joskin nyt varsin ymmärrettävä 'turvakotituote'. ”

(19/1979)

Se, että aikuinen mies käyttäytyy uhkaavasti myös omaa äitiään kohtaan, syventää entisestään kuvaa siitä, että hän on avun tarpeessa. Alkoholiongelmaisen miehen aiheuttama uhka ja väkivaltaisuus kumpuavat artikkeleiden teksteistä 1960-luvun tapaan muissakin yhteyksissä:

”Väkivaltaista käyttäytymistä piti 10 % vaimoista alkoholinkäytön säännöllisenä seurauksena, kun taas 6 % mainitsi väkivaltaa käytetyn vain kerran. Muiden kohdalla aggressiota esiintyi 'silloin tällöin' tai 'ei aina'. ”

(9/1974)

”Alkoholistin lapsi voi joutua näkemään ja kokemaan väkivaltaista käyttäytymistä, isä, joka on hellä ja ymmärtäväinen selvänä, voi juopuneena mellastaa ja raivota...”

(9/1976)

Edellä oleviin katkelmiin vahvasti liittyvä pelko ja turvattomuus ovat niin ikään hallitsevia tunteita alkoholiperheessä:

”...miehen ollessa huoltolassa, korosti 80 % vaimoista pelon ja jännityksen lieventymisen aikaansaamaa elämän helpottumista.”

(9/1974)

Edelleen esille nousevat väkivallan ohella miesten aiheuttamat taloudelliset rasitteet perheelle. 1960-luvullakin esillä ollut alkoholiongelmaisen isän taloudellinen kyvyttömyys huolehtia perheestään tulee jälleen ilmi:

”Miehen alkoholinkäytön tuomista haitoista pitivät vaimot taloudellista raskaimpana.”

(9/1974)

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että alkoholiperheen isästä välittyvä kuva ei ole kokenut samankaltaista muutosta 1960-luvulta 1970-luvulle siirryttäessä kuin äidistä välittynyt kuva. Alkoholiongelmainen mies on edelleen avun ja huoltajan tarpeessa, mutta nyt myös yhteiskunta osallistuu apuun ja huoltamiseen suuremmissa määrin. Mies ei itse vaikuta motivoituneelta hakeutumaan hoitoon, vaan se tapahtuu vaimon aktiivisuuden toimesta. Näyttää siltä, että vaikka alkoholiongelmiin kytkeytyvätkin moninaiset perheongelmat, perhe on silti eräänlainen sisäisesti eriytetty tiimi, joka toimii yhtenä yksikkönä miehen alkoholiongelman hoitamiseksi. Tiimi koostuu isästä ja vastapuolena äidistä ja lapsesta.

Aineiston tarkastelua jäsenyysskategoria-analyysin avulla

Standardipari *isä-lapsi* on siinä mielessä ongelmallinen ja jopa ristiriitainen, että isästä välittyvä kuva painottuu hoitoonohjauksen tarpeeseen ja kuva lapsesta vastaavasti suojelun tarpeeseen, jota isä ei kuitenkaan voi lapselleen tarjota. Isän kategoriasidonnaisesta toiminnasta eli *alkoholinkäytöstä* siis aiheutuu se, että lapsen kategoriasidonnaisiksi toiminnaksi määrittyy *suojelun ja turvan hakeminen*. Isään yhdistettäviä kategoriasidonnaisia piirteitä ovat ennen kaikkea *avuttomuus* ja *vastuuttomuus*, mutta myös *väkivaltaisuus*. Lapsen yhdistettävänä kategoriasidonnaisena piirteenä suhteessa isään on edelleen *näkymättömyys*. Merkittävänä uutena lapsen ja yhteiskunnan suhteeseen liittyvänä kategoriasidonnaisena piirteenä sen sijaan on *lapsen arvo yksilönä* ja suojelun kohteena. Vaikuttaakin siltä, että vaikka yhteiskunnassa on jo ymmärretty lapsen arvo, isän kohdalla ymmärrystä ei vielä ole tapahtunut. Näin ollen isä-lapsi -standardiparia tarkasteltaessa lapsen aseman tulkinnoille voi antaa laadullisen sisällön luonnehtimalla lasta edelleen 1960-luvun tapaan *näkymättömäksi lapseksi*. Isä puolestaan on edelleen *vastuuton ja välinpitämätön*. Näin ollen standardiparin isä-lapsi sisältö ei juuri ole muuttunut 1960-luvun vastaavasta.

Mies-vaimo -standardipari on kokenut 1960-luvulta 1970-luvulle tultaessa melkoisen muutoksen. Siinä missä vaimo oli aikaisemmin alkoholiongelmaisen miehensä tossun alla

yrittäen hammasta purren olla ”hyvä vaimo”, hän on nyt päässyt tossun alta itsellisen naisen asemaan. Äiti huolehtii edelleen perheestään mutta ei enää katso miehensä alkoholinkäyttöä läpi sormien vaan hakee apua ongelmaan. Naisen ”päivänvaloon astumisella” on olettavasti myös vaikutuksensa siihen, että lapsi huomioidaan uudessa valossa, sillä äiti-lapsi -suhde on edelleen vahva, ja huomion kiinnittyessä äitiin myös lapsi nousee huomion kohteeksi. Miehen kategoriasidonnaisena toimintana on siis edelleen *alkoholinkäyttö*, mutta on ennen kokemattomalla tavalla mahdollista, että se on myös *naisen* kategoriasidonnainen toiminta. Isän kategoriasidonnaiseksi piirteeksi voidaan nostaa myös tämän standardiparin kohdalla *vastuuttomuus ja kyvyttömyys huolehtia perheestään*. Vaimoa kuvaavana kategoriasidonnaisena piirteenä on artikkelien perusteella *toimija ja huolehtija, ehkä jopa holhooja*. Näin ollen vaimo on *huolehtivan perheenpään* roolissa, koska mies ei siihen kykene, ja mies vastaavasti on edelleen *välinpitämätön oman itsensä herra* – jonka herrana puolestaan on alkoholi.

Äiti-lapsi -standardipari on 1960-luvun tapaan vahvasti toisiinsa kietoutunut. Vaikka perheen isä tavallaan onkin yhä lapsen roolissa, myös lapsi on hoivan ja huolenpidon kohteena. Näin ollen äidin kategoriasidonnaisena toimintana on edelleen *hoiva ja huolenpito*, mutta lapsi sen sijaan on muuttunut *avuttomaksi suojelun kohteeksi*. Äidin ilmeisenä kategoriasidonnaisena piirteenä onkin 1960-luvun tapaan *huolehtivaisuus*, mutta lapsen kategoriasidonnaiseksi piirteeksi on noussut *turvattomuus ja avuttomuus*. Esille on noussut erityinen huomio siitä, että lapsi *on oikeutettu turvalliseen, huolehtivaan lapsuuteen*, jonka alkoholiongelmainen isä uhkaavasti vaarantaa. Äiti tekee edelleen kaikkensa perheensä ja lapsensa eteen. Nyt tosin on aistittavissa, että hän tekee sen omasta tahdostaan, siis toisin kuin 1960-luvulla, jolloin perheestä huolehtimista väritti jollakin tapaa naisen alistuminen. Äitiä voi luonnehtia *huolehtivaksi emotyypiksi* ja lasta *avuttomaksi suojelun kohteeksi*.

5.3. 1980-luku – Miksi Jepen vaimo juo?

1980-luvun osalta alkoholiperhe-teeman sisälle mahtuvia artikkeleita on 24. Niistä 11 on miesten kirjoittamia, yhdeksän naisten kirjoittamia ja neljä anonyymiä. Vaikka artikkelit ovat määrällisesti vähentyneet edelliseltä vuosikymmeneltä, niiden sisältö on selvästi monipuolistunut. Artikkelien määrä on painottunut vuosikymmenen muutamalle ensimmäiselle vuodelle – sen sijaan vuosikymmenen puoliväli ja loppupuoli ovat olleet alkoholiperhekeskustelussa rauhallisempaa aikaa. Keskeiseksi käsitellyksi teemaksi nousee yhdistelmä nainen ja alkoholi, jota enemmistö artikkeleista ainakin jossakin muodossa käsittelee.

Kysymys *Miksi Jeppe juo?* näyttääkin kääntyneen kysymykseksi *Miksi Jepen vaimo juo?* (13/1982). Niin ikään lapsi vaikuttaa olevan artikkelien keskiössä, samoin kuin erilaiset hoitomallit sekä pohdinnat alkoholismien syistä. Havaintonani on myös se, että artikkeleissa asioista puhutaan avoimemmin eikä enää niin syyllistäen kuin 1970-luvulla. Siinä mielessä *1980-luvun voidaan nähdä olevan uudistuneen ja nykyaikaistuneen alkoholiperhettä koskevan keskustelun vuosikymmen.*

Artikkelissa 13/1982 mainitaan, että Suomessa on 250 000 alkoholin suurkuluttajaa, joista 20 % eli lähes 50 000 on naisia. Suurkulutuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä naisten kohdalla $\frac{3}{4}$ -litran punaviinipullon tai 4–5 keskiolutpullon kulutusta päivittäin. Naisten merkittävästä osuudesta huolimatta todetaan, että hoidon ja huollon kentästä katsottuna alkoholiongelma on edelleen lähes kokonaan miesten ongelma. Edelleen esille nousevat niin ikään alkoholin perinnöllisyyttä koskevat tilastot. Artikkelin 4/1984 mukaan eri tutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan 33–82 % alkoholisteista omaa sukurasitusta siten, että *joko toinen tai toinen – joskus molemmat – vanhemmista olivat alkoholisteja tai muuten poikkeavia*. Artikkelissa 16:2/1981 todetaan raittiiden osuuden alentuneen jyrkästi aikavälillä 1946 ja 1976. Vertailussa esitetään raittiiden osuuksia miehistä ja naisista seuraavasti: 5 % miehistä ja 31 % naisista oli vuonna 1946 raittiita, kun vastaavasti vuonna 1976 miehistä 4 % ja naisista 15 % oli raittiita. Syyksi raittiuden alenemiseen nähdään normatiivisen kontrollin heikentyminen sekä alkoholin sosiaalisen merkityksen muuttuminen. Kyseinen tilastotieto kertoo omaa kieltään siitä, että *naistenkin alkoholinkäyttö on noussut keskeiseksi sosiaaliseksi ongelmaksi*. On myös havaittavissa, että alkoholinkäytössä tapahtunut kasvu ja siitä seuraavat haitat ovat 1980-luvun ilmeiset ongelmat.

Perheen hoitomahdollisuudet moninaistuvat

1980-luvun alussa tarkastellaan aiheellisen kriittisesti päihdehuollon tilaa. Artikkelissa 24/1981 todetaan, että *alkoholiperhe on asia, johon liittyy voimakkaita toivottomuuden tunteita*. Kyseiset yleistävät ja kaavamaiset tunteet johtavat passiivisuuteen ja alistumiseen, ja kaikkien alkoholiperheen perheenjäsenten leimaamiseen. *Siksi ongelman ratkaisuehdotukset ovat mekaanisia ja toimimattomia, ja ne johtavat usein perheiden hajottamiseen*. Katkelma taustoittaa ymmärrystä siitä, että päihdehuolto kaipaa *uusia, perhekeskeisiä tuulia*.

Useammassa artikkelissa tarkastellaan ja pohditaan uudenlaisia koko perhettä koskevia hoitomuotoja, joista positiivista palautetta saaneiksi ovat osoittautuneet erityisesti perheleirit:

”Perheleiriläiset näkivät erittäin tärkeäksi sen, että koko perheellä oli mahdollisuus viettää lomaa yhdessä, minkä mahdollisti isän pysyminen kerrankin raittiina lomalla.”

(11/1980)

”Leirimuotoinen yhdessäolo auttaa leireillä olleiden perheiden arvion mukaan lähentämään koetukselle joutuneita ihmissuhteita, lujittaa perhekokonaisuutta ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.”

(20/1983)

”Kesällä 1979 järjestettiin kokeilumielessä perheille, joissa ilmenee päihdeongelmia, leiri Perniön huoltolassa sekä päihdeongelmaisten vaimoille kurssi Lapinjärven huoltolassa. Leiritoiminnasta saatujen kokemusten perusteella kokeilua jatketaan myös tänä vuonna.”

(10/1980)

Edellisistä katkelmista huolimatta keskeisenä kysymyksenä vaikuttaa olevan se, *miksi vain murto-osa apua tarvitsevista perheistä etsii ja saa sitä* (24/1981). Artikkeleista välittyikin selvästi kuva siitä, että alkoholiongelmat ovat tuntuvasti lisääntyneet ja hoitomuotoja on kiireesti sekä uusittava että lisättävä.

Pohdinnat alkoholismin syistä värittävät myös 1980-luvun alkoholiperheestä käytävää keskustelua. Syiksi mainitaan muiden muassa *periytyvä ”heikko rakenne”, aineenvaihduntahäiriöt, hormonitasapainon häiriöt, aivojen rappeutumisteoria sekä vahva sukurasitus, ts. perinnöllisyys* (4/1984; 8/1984). Seuraavat katkelmat sisältävät artikkeleissa esille tulevia tyypillisiä perinnöllisyyteen ja ympäristön vaikutukseen perustuvia näkemyksiä alkoholismin syistä:

”Alkoholisti-isien pojista 22 % kehittyi alkoholisteiksi, vastaava osuus ei-alkoholistien pojilla oli 12 %. Aineiston vähäisyyden vuoksi ero oli kuitenkin vain viitteellinen. Sitä vastoin merkitsevämpi oli tulos, että 31 %:sta rikollisten lapsista kehittyi alkoholisteja. Tämä viittaa pikemminkin alkoholismin sosiaalisiin kuin perinnöllisiin syihin.”

(4/1984)

”Useissa tutkimuksissa on todettu voimakas yhteys vanhempien ja lasten alkoholinkäytön välillä... Kolmanneksella alkoholisteista on isä alkoholisti.”

(8/1984)

”...yhteisöissä, missä asenoidutaan runsasta alkoholinkäyttöä vastaan, ainoastaan psyykkisesti heikot sortuvat alkoholismiin. Yhteisöissä, missä runsas käyttö sallitaan, psyykkisesti vahvatkin voivat sortua.”

(8/1984)

Päihdeperheessä esiintyvä väkivalta saa palstatilaa myös 1980-luvulla. Artikkelissa 4/1982 todetaan, että *perheväkivalta liittyy hyvin kiinteästi päihteiden väärinkäyttöön*. Merkillepantavaa on se, että väkivaltaan syyllistyvät päihdeperheissä usein molemmat vanhemmat, myös mahdollinen raitis osapuoli. Seuraavassa katkelmassa sosiaalityöntekijä kertoo kyseisenlaisesta asiakastapauksesta:

”Vaimo ensimmäisen kerran puheillani. Kertoo miehen pahoinpidelleen. Vammoja on ympäri kehoa. Mies ei ole yhdeksän vuoden aikana päästänyt vaimoa mihinkään yksin. Jos on mennyt, mies on saattanut pahoinpidellä. Mies väittää vaimon juopottelevan, minkä vaimo kieltää (on kuitenkin ollut katkaisuhoidossa). Mies ei käytä alkoholia.”

(12/1983)

Edellä olevassa katkelmassa ovat ikään kuin ”roolit menneet sekaisin”, sillä nyt kyseessä on alkoholiongelmainen nainen, jota mies kohtelee (fyysisesti) väkivaltaisesti. 1960-luvun tyyppitapauksessa objektina on alkoholiongelmainen mies, jota nainen mahdollisesti kohtelee (psykkisesti) väkivaltaisesti, tai sitten alkoholiongelmainen mies pahoinpitelee vaimoaan. Näin ollen on jälleen havaittavissa, että etenkin 1980-luvulla ei enää ole olemassa *prototyyppiä alkoholiperheestä*, vaan jokainen niistä on omanlaisensa omine erityispiirteineen. Esille nousee myös se, ettei alkoholi näyttäydy enää vain tiettyjen yhteiskuntaluokkien ongelmana, vaan alkoholiongelma läpäisee koko yhteiskunnan. Tähän pohjautuen 1980-luvulla syntyy ymmärrys myös siitä, että hoitomallienkin on oltava erilaisia, yksilöllisiä, kuten aikaisemmin tässä luvussa onkin jo tullut ilmi.

Jatkettaessa vielä väkivallasta, tyyppillistä sille näyttää olevan se, että *on pitäydytty vain mahdollisiin perheenjäseniin* (4/1982). Näin ollen väkivalta kohdistuu nimenomaan omaan perheeseen, useimmiten vaimoon ja valitettavan usein myös lapseen. Seuraava katkelma on edellä olevan katkelman tavoin sosiaalityöntekijän asiakastapaus:

”Mies vihaa erikoisesti perheen vanhinta kehitysvammaista lasta, joka piiloutuu, kun mies tulee kotiin. Mies nimittelee lasta 'idiotiksi' ja lyö. Vaimo on hakenut isompaa vuokra-asuntoa, että lapsi saisi oman huoneen.”

(2/1983)

Katkelmassa tiivistyy muun valitettavan informaationsa ohella vaimon vahva, ehkä kyseenalaistamatonkin suhde mieheensä: vaimo kokee ongelman ratkaisuna olevan oman huoneen hankkimisen lapselle, jotta lapsi voi paeta isäänsä lukkojen taakse. Näin ollen tarkoituksena ei näytä olevankaan puuttuminen miehen käytökseen, ongelman syyhyn, vaan siihen, että

olemassa olevaa ongelmaa paetaan. Katkelma on omiaan vahvistamaan käsitystä naisen alistuvasta asemasta alkoholistin rinnalla – jopa lapsensa hyvinvoinnin kustannuksella.

Toisaalta naisen itsetietoisuuden nousu tulee esille siten, että hän rohkenee tehdä ratkaisun avioerosta, mikä on uusi aineistosta esille noussut seikka. Naisen rohkeus omaa elämäänsä koskevien päätösten teossa voidaan nähdä seurauksena laajoille yhteiskunnallisille muutoksille, jotka 1980-luvullakin uusintavat yhteiskuntaa. Avioerot nousevatkin perhe-elämää koskevan problematiikan osa-alueeksi. Ennen kaikkea alkoholi nähdään avioeron syynä:

”Alkoholin väärinkäyttö on useammin avioeron syy kuin seuraus. On muistettava, mitä terve järki ja käytännön kokemukset sanovat.”

(13/1982)

Perheen ja alkoholin suhteesta mainittakoon vielä jälleen esille nousevat taloudelliset kysymykset ja perheen elättäminen. Taloudellinen ongelma on alkoholiperheessä ilmeinen, sillä kuten artikkelin 19/1981 esimerkissä mainitaan, suurin osa rahasta kuluu alkoholiin: *kun perheet ovat käytettävistä tuloistaan uhranneet alkoholiin yli 60 %, jokin muu on varmasti kärsinyt*. Taloudellisiin kysymyksiin kietoutuu usein myös henkinen väkivalta ja uhkailu, kuten seuraava Helsingin huoltotoimiston perheväkivalta-asiakasta kuvaava katkelmakin osoittaa:

”Aviomies ei tee työtä, eikä tällä ole omia tuloja. Käyttää runsaasti alkoholia ja vaatii avovaimon eläkerahoja uhkaillen omaan käyttöönsä. Aikaisemmin on käyttänyt myös ruumiillista väkivaltaa. Asiakas joutuu olemaan jopa nälässä.”

(12/1983)

Lapsi huomion kohteena

Lapsen kokemukset ja ongelmat ovat selvästi 1980-luvulla alkoholiperhettä koskevan keskustelun keskiössä. Lapsen elämää tarkastellaan aikaisempaa syvemmin ja hänen näkemyksensä ja mielipiteensä koetaan arvokkaiksi, mikä johtunee osaltaan siitä, ettei alkoholiperheen lasta enää ymmärretä ainoastaan pikkulapsena. Nuorison alkoholinkäyttö ei ole silti juurikaan esillä. Artikkelissa 24/1981 on ruotsalaisen lapsipsykiatri Ingvar Nylanderin suorittaman tutkimuksen tuloksia, jotka kertovat lasten omista kokemuksista ja tuntemuksista alkoholiperheessä. Ne puhuvatkin omaa kieltään siitä, että lapsi todella kärsii vanhempiansa alkoholinkäytön seuraamuksista:

”Tulokset osoittivat, että nämä lapset reagoivat usein kodin jännittyneeseen ilmapiiriin somaattisilla oireilla. Heillä esiintyi päänsärkyä, väsymystä, pahoinvointia, vatsavaivoja, unettomuutta ja keskittymisvaikeuksia koulussa.”

(24/1981)

Lapsen pahoinvointi alkoholiperheessä voi siis olla psyykkisen lisäksi myös fyysistä. Lisäksi lapsen taakkaa lisää liiallinen vastuunkantaminen: hän joutuu monesti ottamaan vastuun itsensä lisäksi vanhemmistaan ja mahdollista sisaruksistaan:

”Päihdeongelmaisten perheiden lapset joutuvat usein ottamaan liian paljon vastuuta vanhempiensa ongelmista. Heitä on kutsuttu unohdetuiksi lapsiksi ja lapsiksi ilman lapsuutta. He ovat lapsia, joilla on aikuisten ongelmia. Heistä on sanottu, että he ovat vanhempiensa vanhemmat.”

(24/1981)

Edellisten esimerkkien lisäksi alkoholiperheen lapsi joutuu artikkelien mukaan kokemaan väkivaltaa ja alituista väkivallan uhkaa. Seuraavassa katkelmassa lastensuojelutarkkaaja kertoo työpäivänsä asiakastapauksista otsikolla *Lastensuojelutarkkaajan perjantai*:

”...kolmen lapsen yksinhuoltajaäiti oli humalapäissään lyönyt poikaansa sillä seurauksella, että murrosikäinen poika ja tämän sisar olivat paenneet kotoaan tuttaviansa luokse ja 4-vuotias pikkusisar oli yön naapurissa.”

(6/1984)

Edellä oleva katkelma herättää ajatuksia siksikin, että alkoholiongelmaisen ja väkivaltaisen äidin todetaan olevan yksinhuoltaja: miten lapsia voidaan käytännössä auttaa, onko heidät sijoitettava kodin ulkopuolelle johonkin laitokseen? Onko se lopulta lasten edun mukaista? *Huostaanotot* ja niihin liittyvä problematiikka näyttävät nousevan esille ensimmäistä kertaa juuri 1980-luvulla. Painotuksena on kuitenkin se, että tavoitteena on pidettävä ensisijaisesti avohoitoa ja koko perheen hoitoa; laitossijoitus tai perheen hajottaminen ovat äärimmäisiä keinoja.

”Kuka voi odottaa, että vanhemmat, joille sanotaan etteivät he ole päteviä huolehtimaan lapsistaan, voisivat kasvaa vanhemmuuteen ja pystyisivät ottamaan vastuuta itsestään ja lapsistaan? Jos lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle ja vanhemmat kokevat tämän rangaistukseksi, on selvää, että heidän alemmuuden- ja syyllisyydentunteensa vahvistuvat. Heidän taipumuksensa ongelmien kieltämiseen ja niiden sijoittamiseen itsensä ulkopuolelle voivat myös lisääntyä.”

(24/1981)

Samassa artikkelissa josta edellinen katkelma on lainattu, jatketaan huostaanoton pohtimista kysymällä, mikä lopulta on vanhempien kyvykkyyttä olla vanhempia. Esille nousee ajatus siitä, etteivät alkoholiperheen vanhemmat ole välttämättä huonoja vanhempia. Seuraavassa katkelmassa kuitenkin ehkä unohtuu se, että vaikka vanhemmilla olisikin toisinaan hyviäkin hetkiä lapsensa kanssa, ne eivät voi korvata niitä kielteisiä seuraamuksia, joita vanhempien alkoholinkäyttö kuitenkin lapselle kiistämättä aiheuttaa. Ingalill Österberg kirjoittaa:

”Kuka voi väittää, ettei päihdeongelmainen isä tai äiti kaikesta huolimatta voi monella alueella olla pätevä roolissaan? ... Unohdetaan, että hän ehkä lukee paljon kirjoja, pitää ruuanlaitosta, rakastaa lapsiaan ts. on ainutlaatuinen yhdistelmä.”

(24/1981)

Artikkelissa 24/1981 nähdään ongelmaksi se, että koska alkoholiperhe on usein suljettu ja eristynyt häpeän-, alemmuuden- ja syyllisyydentunteiden vuoksi, sen vanhemmat eivät uskalla tunnustaa ongelmiaan eivätkä hakea niihin apua. Paitsi vanhempien, myös lapsen kohdalla ongelmien esiintuominen on vaikeaa:

”Ei uskalleta paljastaa omia eikä lasten ongelmia, joista tulee tabu – jos niitä ylipäätään nähdään, koska omat vaikeudet ovat tiellä. Vanhemmat eivät aina edes paljasta lasten ongelmia silloin kun haetaan apua päihdeongelmien vuoksi, eikä päihdeongelmaa paljasteta edes aina silloin kuin lapsille tulee vakavia psyykkisiä ja fyysisiä oireita. Lapset vaikenivat esim. koulussa eivätkä saa riittävästi tukea tilanteensa ymmärtämiseksi.”

(24/1981)

Artikkelissa 24/1981 jatketaan keskustelua toteamalla, että on valitettavaa, että henkilöstö, joka voisi tarttua asiaan sen havaittuaan vastaa usein hiljaisuudella hiljaisuuteen. Pelko siitä, että vanhempia syyllistetään tai loukataan, vahvistaa ongelman tabuluonnetta vääränlaisen hienotunteisuuden vuoksi. Keskeistä olisikin muuttaa asenteita avoimempaan suuntaan myös siten, että alkoholiperheen lapselle kerrottaisiin muiden alkoholiperheiden lasten oma-kohtaisia kokemuksia. Tavoitteena on artikkelin mukaan se, että lapsi pääsee irti salailusta ja yksinäisestä vastuunkantamisestaan:

”Ongelmat on tiedostettava, eikä niitä pidä kieltää, vähätellä tai kaunistella. Mutta se on mahdollista vain, jos päästään toivottomuudesta. On löydettävä uusia keinoja ja päästävä sanoista tekoihin.”

(24/1981)

Äiti pullon pauloissa

1980-luvun artikkeleista välittyy kuva, jonka mukaan naisten alkoholinkäyttö on räjähdysmäisesti lisääntymässä, jopa räjähtämässä käsiin. Naisten alkoholiongelma nähdäänkin merkittävänä uhkana koko yhteiskunnalle, sillä *kun miesten rinnalla yhä useampi nainen juo, voidaan kysyä, kuka kasvattaa lapset* (5/1987). Kuva naisesta näyttääkin artikkelien perusteella paikallistuvan vaikutteisiin, jotka pohjaavat tasa-arvonäkemyksiin ja äitiyteen liittyvään problematiikkaan. Äitiyteen ja lapseen liittyvänä keskeisenä näkökulmana pohditaan myös seuraavaa:

”Meilläkin naisten alkoholin (väärin)käytöstä puhuttaessa tähdennetään ennen kaikkea sen kodin- ja perheonnen kannalta tuhoisia vaikutuksia. Viime vuosina on myös saatu pitäviä todisteita siitä, että alkoholin runsas käyttö raskauden aikana voi aiheuttaa sikiövaurioita, ja kohtuukäyttökin haittaa sikiön kasvua, aiheuttaa keskenmenovaaran jne.”

(13:1/1982)

Kyseinen katkelma on melko hämmäntävä siihen nähden, että vielä 1970-luvulla konjakkia määrättiin uhkaavan keskenmenon estämiseksi ja tietämys alkoholinkäytön vaikutuksista raskauteen oli lapsen kengissä. Se, mikä vielä äsken oli terveyden kannalta suotuisaa, onkin nyt vaarallista. Artikkelissa 13:2/1982 kirjoitetaan jo FAS-lapsista ja muista lapselle äidin alkoholinkäytön myötä aiheutuvista vaurioista. Uusi ja lähes tutkimaton aihealue ei kuitenkaan saa artikkeleissa vielä kovinkaan paljoa painoarvoa.

Keskustelua näyttävät herättävän edelleen myös varsin erityyppisetkin pohdinnat siitä, mikä on naisten alkoholinkäytön taustalla. Kaiken kaikkiaan näyttää kuitenkin siltä, että kysymys alkoholinkäytön syistä jää yhtä avoimeksi naisten kohdalla kuin miestenkin kohdalla aikaisempien vuosikymmenten näkemyksissä. Artikkelissa 6/1984 syyksi esitetään sitä, että naiset eivät hyväksy itseään ja hakevat siksi lohtua pullosta. Artikkelissa 13:2/1982 puolestaan ehdotetaan syiksi depressiota, pettymistä läheisiin ihmisiin, vaikeaa elämäkriisiä tai raskasta matalapalkka-alan työtä. Ympäristön asennoitumisen katsotaan myös vaikuttavan siihen, tuleeko persoonallisuudeltaan normaalista naisesta alkoholin ongelmakäyttäjäksi (13:2/1982). Edelleen laajemmasta näkökulmasta katsottuna mielipideilmaston muutokset sekä ylipäätään muutokset naisten yhteiskunnallisessa roolissa saattavat olla naisten lisääntyneen alkoholinkäytön taustalla. Apulaisprofessori Elina Haavio-Mannila toteaa asiasta seuraavaa:

”Alkoholinkäytön viimeaikainen lisääntyminen naisten keskuudessa enemmän kuin miesten liittyy heidän asemassaan muutenkin tapahtuviin muutoksiin. Myös uusia naisten suosimia käyttötilanteita kuten päivätanssit, on tullut tarjoamaan naisille mahdollisuuksia ilonpitoon, johon liittyy alkoholinkäyttöä.”

(13:2/1982)

Yllä olevasta katkelmasta välittyy se kuva, että yhteiskunnallisten muutosten myötä naisetkin ovat päässeet vihdoin osalliseksi siitä maailmasta, joka ennen on ollut maskuliinisesti väritynyt ja johon naisilla ei juuri ole ollut asiaa. Näyttää siltä, että naiset ovat nousseet tasarvoisempaan asemaan miesten kanssa, mikä vaikuttaa jollakin tavoin jopa uhkaavalta, sillä naiset eivät ole enää tukijoukkona ja eräänlaisena kansakunnan moraalina, sillä hekin ovat rohjenneet tarttua miesten tavoin pulloon.

Keskeinen artikkeleista esille nouseva seikka on se, että naisten alkoholinkäytön katsotaan liittyvän tiiviisti naisen reproduktiivisiin tehtäviin eli perheeseen ja lapsiin: naista ei mielletä niinkään itsenäisenä olentona, työntekijänä tai yhteiskunnan jäsenenä (esim. 13:2/1982). Naisen rooliin kuuluu perinteisesti kielteisempi suhtautuminen alkoholiin kuin miehen rooliin, mikä aiheutuu juuri naisten tehtävistä perheen piirissä, jossa mahdolliset alkoholihaitatkin näkyvät ja tuntuvat. Artikkelissa 13:2/1982 naisten kielteisempi suhtautuminen alkoholinkäyttöön nähdään *naisten ja lasten etujen kannalta rationaalisenä, järkipäisenä käyttäytymisenä, eikä suinkaan vanhoillisuutena kuten usein tulkitaan*. Naiset myös hakeutuvat hoitoon lyhyemmän ongelmajuomisen jälkeen kuin miehet (13:2/1982), mikä johtunee juuri naisen vastuulliseen asemaan liittyvistä odotuksista. Toisaalta voi myös olettaa, että reproduktiivisten tehtävien ja odotusten vuoksi naisen hoitoon hakeutuminen olisi vaikeampaa ja häpeällisempää.

Yhteiskunnan moraalit ja omatunto joutuvat siis selvästikin 1980-luvulla vaaraan naisten alkoholinkäytön vuoksi, mikä uhkaa koko yhteiskuntaa juuri naisten yhteiskunnallisten reproduktiotehtävien vuoksi. *Miesten alkoholinkäyttö ei näytä enää olevan yhtä mittava ongelma kuin aikaisemmillä vuosikymmenillä, sillä naisten alkoholinkäytön myötä koko yhteiskunta, mukaan lukien tulevat sukupolvet, on vaarassa*. Vaikka alkoholinkäytön myötä naisen äitimyytti alkaakin selvästi murtua, nainen on kuitenkin yhä vahvasti sidoksissa siihen, eli hän on ”vain äiti”. Artikkelissa 13:2/1982 kirjoitetaan, että alkoholiin yhdistettynä äitimyytti voi toimia ”upottavana pelastusrenkaana”, joka saattaa johtaa jopa alkoholismiin:

”Tähän saakka on oltu äitimyytin armoilla, muuta roolia naiselle ei hyväksytä. Tämä 'lihava äidin rooli' voi kuitenkin olla oljenkorsi, joka hädän tullen ei kestä. Jos naisella ei ole muuta tehtävää kuin äidin tehtävät, joiden ympärille koko hänen elämänsä rakentuu, pettymys niihin tai epäonnistuminen niissä voi johtaa täydelliseen luhistumiseen.”

(13/1982)

Avioerojen lisääntyminen 1980-luvulla kertoo naisten itsetietoisuuden lisääntymisestä sekä siitä, että asiat uskalletaan ottaa omiin käsiin. Edelleen pohdittavaksi jää kuitenkin se, missä määrin alkoholi on avioliiton purkautumisen syynä ja seurauksena, missä määrin alkoholi-ongelmainen eroperheessä on nainen tai mies tai onko aloite avioerosta lähtöisin alkoholi-ongelmaiselta vai toiselta osapuolelta. Avioerojen ja alkoholinkäytön yhteys näyttäytyy kuitenkin vääjäämättömänä. Huomionarvoista on se, että artikkeleissa on havaittavissa uudenlainen naisten itsenäistyminen.

Alkoholiongelmainen isä jää taka-alalle

Näyttää siltä, että alkoholiongelmainen mies on 1980-luvulla niin vahva normi, että hän on jäänyt lähes täysin alkoholiongelmaisen naisen varjoon. Kuten artikkelissa 5/1987 mainitaan, *mies saa törmäillä, se annetaan anteeksi, mutta naiselta odotetaan paljon enemmän.* Useissa artikkeleissa tuodaan esille, että hoidon ja huollon näkökulmasta katsottuna alkoholiongelma on yhä lähes kokonaan miesten ongelma. Näin ollen vallitsevana periaatteena vaikuttaa olevan se, että *miestä hoivataan, nainen selviytykseen itse* (13/1982).

Artikkelissa 8/1983 Jyrki Jyrkämä käsittelee työttömyyden ja alkoholinkäytön yhteyksiä kolmesta eri näkökulmasta. Ne ovat alkoholinkäyttö työttömyyden syynä, alkoholinkäyttö työllistymisen esteenä ja työttömyyden vaikutus alkoholinkäyttöön. Paitsi että työttömyyden kautta esille nousevat jälleen kerran kysymykset perheen elättämisestä, tärkeää on myös se, että *työttömyys katkaisee yhteiskunnan ja yksilön välisen liitynnän, vie jollakin tapaa perustan pois yksilöltä yhteiskunnan jäsenenä, yhteiskunnallisena olentona. Tällaisena työttömyys on selvästi myös koko yhteiskunnan moraaliseen tilaan sidostuva ongelma.*

Miehen juomisen taustalla nähdään artikkelin 13/1982 mukaan olevan vastoinkäymiset ulkoisissa asioissa, kuten menestyksessä, kilpailussa ja pätemisessä – ei niinkään ihmissuhdekuvioissa tai kotiin liittyvissä asioissa, niin kuin naisten kohdalla. Merkillepantavaa on myös, että miehen alkoholismi on 1960-luvun tapaan ikään kuin irrotettu ihmissuhteista – jopa omasta perheestä. Isyydestä ei artikkeleissa juurikaan ole mainintoja ja parisuhteestakin on

kirjoitettu vain muutamassa artikkelissa lähinnä siitä näkökulmasta, miten mies hallitsevana perheenjäsenenä käyttää alkoholia, jolloin myös vaimo seuraksi juodakseen ehkä ajautuu alkoholismiin (13/1982).

Siinä missä alkoholiongelmaisen naisen kuvataan olevan kuin ”kuka tahansa”, alkoholi-ongelmainen mies nähdään lähinnä edesvastuuttomana häirikkönä. Kuten 1970-luvullakin, myös 1980-luvulla esille nousevat juopot aikamiespojat, jotka häiriköivät iäkästä äitiään:

”Esimerkiksi joku keski-ikäinen juoppo poika asuu äitinsä asunnossa ja uhkailee ja kiristää yli 70-vuotiaalta äidiltä lähes kaikki hänen eläkerahansa, niin että hän näkee suoranaista nälkää, vie ryyppyporukkansa äidin asuntoon päiväkausiksi juopottelemaan äidin itsensä pakoillessa naapurissa.”

(23/1984)

Edellä oleva katkelma tiivistää mielestäni osuvasti kuvan siitä ressurkasta ja umpikujaan ajautuneesta juoposta, jona perheetöntä alkoholiongelmasta miestä artikkeleissa pidetään. Mikäli alkoholiongelmallisella miehellä on (vielä) perhe, häntä voi ehkä pikemminkin kuvata vastuuttomaksi ja välinpitämättömäksi, kuten 1970-luvunkin alkoholiongelmasta isää. Isä ei kuitenkaan ole enää alkoholiperheen keskiössä.

Aineiston tarkastelua jäsenyysskategoria-analyysin avulla

Aineistosta on selvästi havaittavissa, että standardipari *isä-lapsi* on käynyt läpi suuren muutoksen verrattuna 1960- tai 1970-lukuun. Ennen isä ongelmiseen oli keskustelun ehdottomassa keskiössä, mutta 1980-luvulla hän on selvästi siirtynyt taka-alalle. Valokeilaan on nostettu *lapsi* tai vaihtoehtoisesti standardipari *äiti-lapsi*. Siinä missä lapsi oli ennen huomaamaton tai näkymätön, sen roolin on nyt ottanut isä. Isän kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi voidaan edelleen mieltää *alkoholinkäyttö*, jota tosin ei enää pidetä ongelmien keskipisteenä. Voisi kärjistää, että miehen alkoholinkäyttö on normalisoitunut entistäkin vahvemmin yhteiskuntaan kuuluvaksi ilmiöksi, ja lapsi, jonka kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi määrittyy yhä vahvemmin *suojelun ja turvan hakeminen*, joutuu nyt suojautumaan pikemminkin äidiltään kuin isältään, turvautuen lähinnä yhteiskunnan ja ammattiauttajien apuun. Huomionarvoista on se, että lapsesta on tullut entistä vahvemmin oma yksilö, subjekti, jonka näkemyksillä ja mielipiteillä on merkitystä.

Isä-lapsi -standardiparin kategoriasidonnaiset piirteet määrittyvät pitkälti aikaisempien vuosikymmenten tavoin. Isä kuitenkin on jossakin määrin ”pehmentynyt”, sillä entisen kylmemmän ja karskimman roolinsa sijaan hänestä on tullut yhä enemmän ressurssi, joka tosin edelleen on toisinaan myös väkivaltainen. Suhteessa lapseensa isä on edelleen *avuton* ja *välinpitämätön*. Lapsen kategoriasidonnainen piirre suhteessa isään on yhä tulkittavissa siten, että hän on suhteellisen *näkymätön*. Kuitenkin ajateltaessa alkoholiperhettä niin, että äiti on alkoholiongelmainen ja isä ei, lapsi vaikuttaa saavan turvan ja suojan isältään. Siinä valitettavassa tapauksessa, jossa sekä isä että äiti ovat alkoholiongelmaisia, lapsi jää monesti täysin ilman vanhempiensa tukea ja turvaa, ellei esimerkiksi yhteiskunta tee näkymättömästä lapsesta näkyvää.

Mies-vaimo-standardipari on niin ikään kokenut aikaisemmilta vuosikymmeniltä melkoisen muodonmuutoksen etenkin siksi, että nainen on tarttunut pulloon varsin näkyvästi. 1980-luvulla ennen kaikkea vaimo on alkoholiperheen ongelmakäyttäjä, eli hänen kategoriasidonnainen toimintansa on *alkoholinkäyttö*. Mutta mikäli mies on edelleen yksin perheen alkoholiongelmainen, vaimosta on tullut entistä itsetietoisempi ja itsenäisempi, ja hän osaa pitää omaa ja lapsensa puolia. Tarvittaessa myös avioero on varteenotettava vaihtoehto, jotta perhettään häiriköivästä miehestä päästään eroon. Miehen selkein kategoriasidonnainen toiminta suhteessa naiseen on silti edelleen *alkoholinkäyttö*, ja hänen kategoriasidonnaisiksi piirteekseen voi luonnehtia aikaisempaan tapaan sekä *vastuuttomuuden että kyvyttömyyden huolehtia perheestään*. Mies on näin ollen *vastuuttoman pikkupojan roolissa*. Vaimon kategoria on polarisoitunut ja hänen kategoriasidonnaisiksi piirteekseen määrittyy alkoholinkäytöstä riippuen joko *kapinallisuus* tai *huolehtivaisuus*. Näin ollen vaimo voidaan tulkita joko *kapinoivaksi oman tiensä kulkijaksi* tai *vastuulliseksi perheenpääksi*.

Äiti-lapsi -standardipari on selvästi ongelmallisempi 1980-luvulla kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Yhtäältä äidin voidaan nähdä tuhoavan alkoholinkäytöllään jopa syntymättömän lapsensa mahdollisuuksia hyvään elämään, mutta toisaalta äiti voi yhä olla lapsensa ainoa tuki ja turva alkoholiongelmaista isää vastaan. Dualistinen *hyvään ja huonoon äitiin* jaottelu – jonka alkoholinkäyttö muodostaa – korostuu uudella, entistä vahvemmallalla tavalla. Lapsi on korostetusti joko äitinsä tai yhteiskunnan hoivan ja huolenpidon kohteena. Artikkeleissa huomattavan keskeisenä ilmiönä esille nousevan naisten alkoholinkäytön vuoksi äidin kategoriasidonnaisiksi toiminnaksi suhteessa lapseen voi kaikesta huolimatta määrittää *alkoholinkäytön*. Tällöin lapsen kategoriasidonnaisiksi toiminnaksi nousee ennen kaikkea *suojelun tarve*. Äidin kategoriasidonnaisiksi piirteeksi poimiuu *kyvyttömyys äitiyteen* sekä

feministisessä mielessä tietty *kapinahenki*. Lapsen kategoriasidonnaiseksi piirteeksi sen sijaan määritetty edelleen *avuttomuus*. Äiti-lapsi -suhdetta ohjaa 1980-luvulla selvästi se, ettei äiti ole enää tahdoton ja alistuva kodinhoitaja vaan itsellinen subjekti, jolle on auennut uusia yhteiskunnan alueita. Niistä yhtenä esimerkkinä mainittakoon katkelmissa esille tulleet päivätanssit. Tässä yhteiskunnallisessa muutoksessa lapset joutuvat kärsijöiksi, sillä he jäävät taka-alalle äidin havaittua uudet mahdollisuudet yhteiskunnassa. Äitiä voi siis luonnehtia *kapinoivaksi alkoholiongelmaiseksi äidiksi* ja lasta *avuttomaksi ja turvattomaksi kärsijäksi*.

5.4. 1990-luku – Sikiö ja lapsi keskipisteinä

1990-luvulla alkoholiperhettä käsitteleviä artikkeleita on 19. Mielenkiintoista on se, että artikkeleiden kirjoittajista vain yksi on mies, mikä selittynee ainakin osittain sillä, että sosiaalityön ammattilaisten kenttä on vahvasti naisvaltaistunut menneistä vuosikymmenistä. Artikkelien julkaisuajankohdat keskittyvät pitkälti vuosikymmenen puolenvälin tienoille. Vuosikymmenen alku- ja loppuvuodet ovat rauhallisempaa aikaa alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa. Siinä missä 1980-luvun keskustelua väritti etenkin naisten alkoholinkäyttöä koskeva kirjoittelu, 1990-luvulla valtaosan palstatilasta saa lapsi; vain muutamassa artikkelissa lasta ei mainita ollenkaan, sen sijaan lähes kaikissa artikkeleissa se on keskeisimpänä teemana. Kuten jo 1980-luvulla, yhä enenevässä määrin lapset eivät enää näyntyä niinkään pikkulapsina, vaan lähinnä *sikiöinä*, *vauvoina* tai *kouluikäisinä*. Myös *lapsijuopot* nousevat esille aikaisempien vuosikymmenten *nuorisujuoppojen* sijaan. Lapsen kategoria selvästi eriytyy. Kaiken kaikkiaan kirjoituksista on aistittavissa yhä voimakkaammat mielipideilmaston vapautumisen tuulet sekä ylipäätään laaja-alaisempi ja moniulotteisempi ymmärrys aihealuetta kohtaan.

Artikkelin 6/1997 mukaan koko väestöstä peräti 12 % on elänyt alkoholitiperheessä. Artikkelissa 15/1997 puolestaan todetaan, että yleisesti ottaen lapset suhtautuvat kielteisesti alkoholiin, eivätkä he ymmärrä miksi aikuiset juovat. Kielteinen suhtautuminen alkoholiin muuttuu kuitenkin myönteisemmäksi 12–14 vuoden iässä. Näin ollen lasten päihdekasvatuksen kehittäminen on keskeinen haaste, ja päihdekasvatus on myös aloitettava entistä aikaisemmin. Keskustelusta välittyy kokonaisuudessaan selvästi se, että lasten ja nuorten alkoholinkäyttö on melkein räjähdysmäisesti kasvanut ongelma. Artikkelissa 15/1997 todetaan, että termi lapsijuoppo on tullut yleisesti käyttöön, sillä tutkimukset osoittavat, että *12–18-vuotiaiden lasten ja nuorten alkoholinkäyttö on lisääntynyt rajusti 1980-luvun puolivälistä lähtien*. Näyttää myös siltä, että alkoholiperheen lapsi on 1990-luvulla yhä

suuremmissa määrin lastensuojelun asiakas, sillä perinteisessä päihdehuollossa lapsi on edelleen suhteellisen näkymätön (15/1997).

Artikkelissa 6/1997 kerrotaan 1990-luvulla tehdystä merkittävästä Lasinen lapsuusgallup-tutkimuksesta, jossa tarkastellaan perheen alkoholinkäyttöä lapsen näkökulman ja kokemusmaailman kautta. Tutkimustulokset ovat karua luettavaa, sillä niiden mukaan joka kuudennen suomalaisen kodissa käytetään liikaa alkoholia. Joka kahdeksannelle lapselle vanhempien alkoholinkäyttö aiheuttaa ongelmia tai haittoja, ja puolet heistä huomaa näiden haittojen vaikutuksen vielä aikuisenakin. Ilmitulleiden alkoholiperheiden määrä on niin suuri, että kuten artikkelissakin mainitaan, kyseessä on jo kansanterveysongelma.

Perhe lasin varjossa

Artikkeleissa 19/1993 ja 4/1994 todetaan, että alkoholismi on koko perheen sairaus, sillä alkoholisti sairastuttaa myös lähipiirinsä. Keskeinen 1990-luvun ero aikaisempiin vuosikymmeniin – erityisesti 1970-lukuun – onkin se, että alkoholiongelmaisen perhe huomioidaan kokonaisuutena aikaisempaa vahvemmin, vaikka paikoitellen perhe vaikuttaakin edelleen hajanaiselta. Näin ollen näyttää siltä, että perhe näyttäytyy sisäisesti sekä *yhtenäisenä* että *epäyhtenäisenä*, mutta siitä huolimatta sitä pyritään huomioimaan kokonaisuutena. Perheenjäsenille ja omaisille järjestetään yhä suuremmissa määrin paitsi erilaisia *terapioida*, myös tapahtumia. Pyrkimyksenä on perheiden jaksamisen tukeminen sekä ylipäättään keskustelun aloittaminen alkoholiongelmaista:

”Omaiset elävät kauheassa puristuksessa, eivätkä osaa hakea apua juuri muualta kuin erilaisten somaattisten oireiden yhteydessä terveystieteistä.”

(11:1/1993)

”Me A-klinikan työntekijät painotamme myös sitä, miten tärkeää on puhua siitä, mistä mieluummin ollaan vai. Juuri juomisesta kärsivissä perheissä on totuttu salaamaan ongelmaa. Siksi on merkittävää, että edes joku taho aloittaa keskustelun.”

(11:1/1993)

Keskeisenä ajatuksena edellä olevissa katkelmissa on se, että alkoholiongelmaisen perheen jäsenet tarvitsevat tukea yhtä lailla kuin itse alkoholiongelmainenkin ja että toisinaan alkoholiongelmaisen raitistaminen on painettava taka-alalle ja keskityttävä muiden

perheenjäsenten pahan olon hoitoon. Sekä alkoholiongelmasta että koko perhettä on rohkaistava ja autettava löytämään omat tarpeensa ja voimavaransa.

Artikkelissa 15/1997 tuodaan jälleen esille, että *ei ole olemassa yhtä ja yleistä alkoholi-perheen mallia, eivätkä kaikki lapset ole samassa tilanteessa, jos vanhemmat juovat. On eri asia, jos perheen isä juo tai äiti juo tai kummatkin vanhemmat juovat tai alkoholiperhe on yksinhuoltajaperhe.* Mielestäni katkelma muistuttaa jälleen aiheellisesti siitä, ettei alkoholi-perheiden yksilöllisiä piirteitä ja ongelmia ja siten myöskään yksilöllistä hoidon tarvetta, voine koskaan korostaa liikaa. Joka tapauksessa – alkoholiperheen yksilöllisyydestä huolimatta – lienee kiistatonta, *että alkoholiperheessä selviytymisen avainsana on sopeutuminen. Perheenjäsenet oppivat sopeuttamaan käyttäytymisensä minimoidakseen ongelman haittavaikutukset (15/1997).* Näin ollen alkoholi mukauttaa kaikki perheenjäsenet toimimaan ja käyttäytymään sen ehdoilla. Tästäkin näkökulmasta katsottuna on selvää, että alkoholismi todella on koko perheen sairaus.

Kärsivä lapsi ylisuurissa saappaissa

Kuten artikkelissa 15/1997 todetaan, keskustelun perusajatuksena 1990-luvulla näyttää olevan se, että päihdeperheessä on autettava ensisijaisesti vanhempien alkoholinkäytöstä kärsivää lasta. Häntä on välittömästi autettava, vaikka alkoholiongelmainen ei lopettaisikaan juomista, sillä alkoholiongelmaisen aikuisen auttaminen voi viedä vuosia ja tuona aikana lapsi ehtii jo elää lasisen lapsuuden. Samassa artikkelissa tiivistetään osuvasti se, että *päihdeperheen lapsen ainoa ongelma, vaan turvattomuus ja pelko, joita hän kokee, kun vanhemmat juodessaan unohtavat hoitaa häntä tai ovat ristiriitaisia ja käyttäytyvät väkivaltaisesti. Päihdeperheen lapselta puuttuu perheen turva.* Edellisen näkemyksen kanssa samoilla linjoilla on myös Teuvo Peltoniemi artikkelissa 6/1997. Hän toteaa, että painopisteen tulisi olla pienten turvattomien lasten auttamisessa ja vasta toissijaisesti aikuisten auttamisessa. Samoin artikkelissa 19/1994 korostetaan, että keskeiseksi työn kohteeksi nousee lapsen selviytymisen tukeminen omassa elämässään vanhempien juomisesta huolimatta.

Lapsinäkökulma tulee vahvasti esille artikkeleissa kauttaaltaan. Myös lapsen tunteita ja kokemuksia alkoholiperheen arjessa kuvaillaan monissa yhteyksissä. Päivi Eräkivi ja Kati Mansikkaniemi ovat koonneet artikkeliin 15/1997 kokemuksia päihdeperheiden lasten ryhmästä Espoonlahden sosiaali- ja terveystieteiden keskuksessa:

”alkoholiperheen lapsi elää jatkuvassa jännityksessä, epätietoisuudessa ja kokee pettymyksiä... Vanhemman epäjohdonmukainen käyttäytyminen saa aikaan lapsessa hämmennystä. Alkoholiongelmainen vanhempi saattaa yhtenä päivänä osoittaa liioiteltua huolenpitoa ja rakkautta ja seuraavana päivänä kohdella lasta varsin huonosti... Lapsi tuntee suuttumusta alkoholisoitunutta vanhempaansa kohtaan; miksi hänen pitää olla niin hölmö... Useilla alkoholiperheen lapsilla on yksinäisyyden tunne; kenelläkään muulla ei ole näin kurjaa eikä häpeän takia voi kenellekään kertoa.”

(15/1997)

”Alkoholiperheen lapsi kuvittelee olevansa vastuussa koko perheen vaikeuksista. Heillä on taipumus ajatella, että koska perheessä on jotakin vinossa myös heissä on jotakin vikaa... Heidän on suunniteltava oma käyttäytymisensä vanhempien tekojen mukaan ja kiellettävä itseltään monia lapsuuden elämäntapoja.”

(15/1997)

”Alkoholiperheen lapsi kokee helposti, ettei hän ole tasavertainen ikätovereidensa seurassa. Hän tuntee olevansa erilainen, sivullinen. Hänen voi olla vaikea solmia normaaleja ystävyyssuhteita.”

(15/1997)

Pitkällinen turvattomuus, pelko, väkivalta ja erilaisuus aiheuttavat sen, että lapset kehittävät suojakseen erilaisia selviytymisrooleja. Artikkelissa 15/1997 lasten roolikäyttäytyminen jaetaan kahdenlaiseen: toiset ovat huonosti käyttäytyviä ja ilmeisen ongelmallisia lapsia, toiset taas kypsiä, vakaita, yliaikaansaavia ja hyvinkäyttäytyviä. Huomattavaa on, että jälkimmäiset ovat enemmistönä, vaikkakin lapsella voi olla useampiakin selviytymisrooleja. Seuraavassa katkelmassa Kristiina Pihlaja on eritellyt rooleja Teuvo Peltoniemen tekemän jaottelun pohjalta:

”Syntipukki herättää huomiota häiriköinnillään ja ottaa syyt perheen riidoista itselleen. Unohdettu lapsi käpertyy itseensä. Maskotti hauskuttaa perhettä ja yrittää suojautua ongelmilta jatkuvalla iloisuudellaan. Perheen sankari käyttäytyy aikuismaisesti ja kantaa vastuun kodin tehtävistä ja sisaruksistaan. Aikuisena hän on usein se työnarkomaani ja täydellisyyden tavoittelija, joka keski-ikäisenä huomaa olevansa loppuun palanut.”

(6/1997)

Artikkelissa 15:1/1997 todetaan, että usein lapsi selviytyy roolinsa tai rooliensa avulla hyvin aikuistumisen kynnykselle, mutta sen jälkeen ne eivät enää toimikaan:

”Aikuistuminen ja oman perheen perustaminen ovat kynnyiskohtia alkoholistien lapsille. Aikuiselta odotetaan kypsää aikuisuutta, mihin alkoholistin lapsella ei ole ollut mahdollisuutta kasvaa.”

(15:1/1997)

Artikkelissa 14/1992 ollaan samoilla linjoilla edellisen katkelman kanssa siinä, että alkoholi-perheen lapsen on vaikea irrottautua ja itsenäistyä kodistaan, koska perheen sisäinen dynamiikka ja roolit ovat jäsentymättömiä ja epäselviä. Aikuisena, kun katkeruus ja viha alkavat nostamaan päätään, lapsi alkaa vaatia huomiota, josta hän on lapsena jäänyt paitsi. Samassa artikkelissa tuodaan myös esille se, että *alkoholistin lapsen elämään niin lapsena kuin aikuisena kuuluu lähes ikuisesti syyllisyys.*

Artikkelissa 11/1999 mainitaan, että varsin toimiva puolustusmekanismi lapsuuden tunne-traumojen suojaksi on itsensä ylevöittäminen eli sublimointi. Sublimoidessaan henkilö ryhtyy torjumaan tuskaansa suorituksilla: hänestä tulee toisten auttaja, tarpeellinen ihminen. Aina tuntiessaan itsensä tarpeelliseksi ja auttavaiseksi hän voi hetkeksi vakuuttua kelpaavuudesta. Itsensä jatkuva ylevöittäminen on kuitenkin raskasta, eikä henkilön itsensä saati muiden ihmisten ole helppo huomata tarpeellisuudentunneiippuvuuden vankina oloa.

Useammassa artikkelissa pohditaan sitä, miten alkoholiperheen lasta voisi tukea. Erilaiset moniammatilliset projektit, ryhmät ja perheleirit, jotka edustavat ennen kaikkea lapsilähtöistä sosiaalityötä, saavat melko paljon palstatilaa. Esille nousevat myös huostaanotot, joiden taustalla on nimenomaisesti vanhempien hallitsematon alkoholinkäyttö. Raskaana olevien naisten pakkohoitokeskustelu tuo tuulahduksen menneiltä vuosikymmeniltä, jolloin kyseessä oli tosin miesten pakkohoitto. Ylipäätään yhdistelmä raskaus ja alkoholi näyttää olevan keskeisesti esillä 1990-luvun lapsia ja alkoholia koskevassa keskustelussa:

”Pahin seuraus naisen raskaudenaikaisesta alkoholinkäytöstä on sikiö-alkoholivaurioisen lapsen eli fas-lapsen syntyminen... Fas-oireyhtymää lievempiä tai yksittäisiä oireita kutsutaan sikiöalkoholiefektiksi (fae)... Suomessa on arvioitu syntyvän vuosittain noin 100 alkoholivaurioista eli fas-lasta ja noin 200 fae-lasta... Fas-lapsen neurologinen häiriö saattaa vaihdella lievästä keskivaikeaan henkiseen jälkeenjääneisyyteen. Sikiöalkoholivaurioon saattaa liittyä lisäksi muita poikkeamia, kuten sydänvikoja, nivel- ja luustokehityshäiriöitä sekä kitalakihalkioita.”

(18/1997)

”Pahimmassa tapauksessa nainen on ryypännyt ja käyttänyt päihteitä raskausaikana niin, että lapsi on sen takia syntynyt vammaisena.”

(18:2/1997)

Lapsi alkoholinkäyttäjä on uusi ilmiö (vrt. 1970-luvun nuorisijuopot). Otsikon *Lapsijuopot – totta tänään* (15:2/1997) alla käsitellään lasten ja alkoholin yhteyttä verraten uudesta näkö-

kulmasta. Artikkelin mukaan etenkin 12–18-vuotiaiden lasten alkoholinkäyttö on lisääntynyt niin suuressa määrin, ettei enää voida puhua lasten alkoholinkäytöstä vaan lasten juopottelusta. Suomessa todetaan olevan useita tuhansia toistuvasti juopottelevia lapsia. Samassa artikkelissa lastenpsykiatri Tuula Tamminen jaottelee alkoholia käyttävät lapset ja nuoret kolmeen ryhmään: sosiaalisen mallioppimisen vuoksi juoviin, itsenäistymisen vaikeuksiin juoviin ja pahaan oloonsa juoviin. Lapsijuoppouden perimmäisenä syynä Tamminen arvelee olevan rakkauden puutteen, joko siten, että aikuiset ja vanhemmat eivät osaa ottaa vastaan lastensa rakkautta tai siten, että lapsilla on puutetta rakkauden saamisessa.

”Minun käsitykseni mukaan lapsijuoppous on puutostauti: rakkauden puutostauti. Tämän rakkauden puutostaudin ongelmat ovat antamisessa, vastavuoroisuudessa ja saamisessa.”

(18:2/1997)

Edellä oleva katkelma tiivistänee olennaisimman lapsia ja alkoholinkäyttöä koskevasta kausaalisuhteesta: lasten ja nuorten alkoholinkäytön syyt peilautuvat usein tavalla tai toisella kasvuympäristöstä ja vanhemmista. Ongelmaa kuvaavana ja 1990-luvun lama-Suomen perheiden tilannetta ruotivana toteamuksena voinee pitää katkelmaa artikkelista 21/1998, jossa nousevat esille lasten turvattomuutta lisäävä *katoava vanhemmuus* ja hukassa olevat elämänhallintataidot:

”Aiemmin perheessä vanhemmat olivat auktoriteetteja ja nuorten tunnetarpeet täytyivät suhteessa perheen sisäiseen hyvinvointiin. Nykyään aikuisten ahdistuneisuus, voimattomuus ja turvattomuus on aistittavissa nuorten käyttäytymisestä.”

(21/1998)

Odottava äiti lapsensa terveyden vaarantajana

1990-luvulla alkoholiongelmainen nainen ei ole artikkeleissa yhtä näyttävästi esillä kuin edellisellä vuosikymmenellä. Näyttääkin siltä, että naisen alkoholinkäyttö on muodostunut miehen alkoholinkäytön tavoin eräänlaiseksi normiksi. Keskustelu äidin alkoholinkäytön ongelmallisuudesta kietoutuu pitkälti lapsiin ja heidän hyvinvointiinsa; lapsen etu läpäisee keskustelun kauttaaltaan. Etenkin naisen raskaudenaikainen alkoholinkäyttö on esillä ja vaikka se onkin tutkittu ja tunnistettu ongelma, siihen puuttuminen nähdään vaikeana. Näin siksi, että mikäli odottavien äitien alkoholinkäyttöön puututtaisiin esimerkiksi pakkotoimilla, äidit eivät hakeutuisi terveydenhuollon piiriin toisin kuin nyt, jolloin he käyttävät esimerkiksi neuvolapalveluja (18/1996). Samaa näkemystä käsittelee myös seuraava katkelma:

”Päihdeongelmaisten raskaana olevien naisten tilannetta ei ratkaista pakkohoidolla. Jos asiakas ei sitoudu yhteistyöhön, hänen päihdeongelmaansa ei voida vaikuttaa. Tärkeää on, että päihdeongelmaista odottavaa äitiä ei jätetä yksin, vaan tutkitaan miten häntä voidaan auttaa ja keitä viranomaistahoja työhön tarvitaan mukaan.”

(18/1996)

Alkoholiongelmaisten äitien hoitokeskustelu jatkuu vilkkaana. Yhtenä tärkeimmistä keinoista auttaa alkoholiperheen lasta nähdään yksiselitteisesti juuri äidin motivoiminen raittiuteen (6/1997). Pyrkimyksenä näyttää olevan ymmärrys siitä, että *äitinsä kohdussa olevalle lapselle jokainen raitis päivä on tärkeä* (18/1996). Ylipäättään alkoholiongelmaisten naisten probleemaksi hoidon suhteen näyttää muodostuvan se, että naiset tarvitsevat omia hoitopaikkojaan. Alkoholiongelman hoito kun on pitkälti vielä alkoholiongelmaisten miesten hoitoa:

”Sekaosastolla naisten oli vaikea keskittyä omaan hoitoonsa. Sukupuolien välinen jännite tuli väkisinkin esille: perinteiset roolipelit alkoivat välittömästi toimia – heti ensimmäisestä hoitopäivästä alkaen.”

(18/1997)

”Päihdeongelmaisia miehiä ja naisia on perinteisesti hoidettu samoissa yksiköissä. Valtaosa asiakkaista on miehiä. Miesvaltaisissa hoitopaikoissa naisten tarpeet jäävät helposti syrjään. Perinteiset roolimallit toimivat tehokkaasti: omaan hoitoonsa keskittymisen sijasta naiset alkavat huolehtia miehistä.”

(18:2/1997)

Myös feminismiin vaikuttavat näkyvät uudella tavalla keskustelussa: puhutaan naisten toiseudesta ja heidän pyrkimyksistään tasa-arvoon siten, että *naiset käyttävät alkoholia yhtä runsaasti, vapaasti, näkyvästi ja julkisesti kuin miehet* (21/1993). Naiset alkavat suhtautua alkoholiin vapaamielisesti: enää ei ole entisenlaista ulkopuolelta tulevaa kontrollia, joka rajoittaisi juomista:

”Perinteisesti nainen on yrittänyt rajoittaa miehensä juomista, mutta kun nainen juo, mies tuskin estelee häntä. Joko hän juo itsekin tai rakentaa uraa maailmalla.”

(18/1997)

Vaikka edellä mainitsinkin myös naisten alkoholinkäytön muodostuneen eräänlaiseksi normiksi, mies on yhä se, johon alkoholiongelmaista naista verrataan: monet naiset ovat alkaneet juoda kuin miehet – humalahakuisesti. Artikkeleista on kuitenkin selvästi nähtävissä, että naisen alkoholiongelma on yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme paljon tuomittavampi kuin miehen alkoholiongelma:

”Äitiys velvoittaa naista enemmän kuin isyys miestä. Jos lapsiperheen äidillä epäillään alkoholiongelmaa, ollaan nopeasti kyseenalaistamassa hänen sopivuuttaan äidiksi. Alkoholit ja miehisyshän kuuluvat yhteen, ja naisten hoivaratonaaliteettiin kuuluu huolehtia lapsista, vaikka isä olisikin alkoholi-ongelmainen: lapsetkin kokevat erityisen loukkaavaksi äidin juomisen.”

(15/1997)

Palatakseni vielä hoitokeskusteluun, on oletettavaa, että sillä, että naisten alkoholismi on miesten alkoholismia tuomittavampi ongelma, on vaikutuksensa siihen, että naisten hoitoon hakeutumisen kynnyks on korkea. *Naisiin kohdistuvien rooli- ja ristipaineiden takia päihde-ongelmainen nainen syyllistyy, eristäytyy ja salailee ongelmaansa pelätessään ympäristön reaktioita* (18:2/1997). Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset asenteet siis asettavat kapuloita rattaisiin siinä, ettei naisten hoitoon hakeutumisesta ole tehty helppoa. Artikkeleissa korostuu kuitenkin se, että vaikka äitiä ei voi pakottaa hoitoon, häntä tulee motivoida ja tukea siihen. *Lopulta kuitenkin äiti on vastuussa päihteidenkäytöstään ja samasta syystä kykenevä päättämään päihteiden käytön lopettamisesta* (18/1996).

Näkymätön isä

Miestä koskeva alkoholikeskustelu on 1990-luvulla varsin vähäistä – melkein olematonta. Niissä muutamassa artikkelissa, joissa alkoholiongelmaisesta miehestä luodaan kuvaa, se ei tapahdu kovinkaan mairittelevasti. Seuraavissa katkelmissa korostuu alkoholinkäytön seurauksena muodostunut miehen avuttomuus ja rooli pikkupoikana. Päihde- ja vankila-kierteessä olevien miesten vaimot jakavat kokemuksiaan Vapautuvien Tuki ry:n omais- ja perheryhmässä seuraavasti:

”Jos mun mies muuttaisi nyt takaisin meille, se olisi vain neljäs lapsi lisää. Ja se olisi kaikkein pahin, koska se veisi tilan kaikilta muilta lapsilta.”

(11:3/1993)

”Äiti järjestää asiat, niin pikkupoika saa jatkaa leikkejään.”

(11:3/1993)

”Siellä odottaa vaimo, joka on tapellut lasten kanssa ja joutunut kantamaan vastuun niistä. Sellaiset miehet eivät ole miehiä, vaan pikkupoikia.”

(11:3/1993)

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että miehen alkoholinkäyttö on 1990-luvulla niin yleinen ja hyväksytytkin ilmiö, ettei se juurikaan saa palstatilaa. Miehen alkoholiongelma vaikuttaa kuitenkin syventyneen jatkuvaksi juomiseksi, eikä se siten enää ole ainoastaan viikonloppuryypiskelyä 1960-luvun tapaan. Alkoholiongelmaisesta miehestä välittyvän kuvan mukaan hän on vastuuton ressurssi, joka usein on sekä syytösten että myös säälin kohteena. Tiettyyn rajaan saakka alkoholinkäyttö on ”miehistä ja menevää”, mutta liialliseksi tulkittu alkoholinkäyttö on sääliä. Valitettavan usein kyseinen raja ylittyy, jolloin seuraukset ovat tunnetun kauaskantoiset ja laajat.

Aineiston tarkastelua jäsenyyuskategoria-analyysin avulla

Isä-lapsi -standardipari on edelleen muuttunut sisällöllisesti sitten 1980-luvun. Isästä on tullut *entistä näkymättömämpi*, ja kategorialtaan eriytynyt lapsi on nostettu entistäkin näkyvämmiin keskustelun *keskiöön* – roolit ovat siis täysin vastakkaiset kuin 1960-luvulla. Isän ja lapsen keskinäiset suhteet ovat kuitenkin yhtä olemattomat kuin aikaisemminkin, ja sosiaalinen sidos on heikko. Isän kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi voi edelleen mieltää *alkoholinkäytön*, ja suhteessa lapseen hänen toimintansa on lähinnä *välipitämätöntä*. Lapsi puolestaan on edelleen *uhrin roolissa* ja hän on aikaisempien vuosikymmenten tavoin isä-lapsi-suhteessa lähes *näkymätön*. Alkoholiongelmaista isää voikin yhä luonnehtia kategoriasidonnaisilta piirteiltään *välipitämättömäksi isäksi* ja lapsi rooliutuu edelleen suhteessa isäänsä *näkymättömäksi lapseksi* – aivan kuten jo 1960-luvulla.

Standardipari *mies-vaimo* on problematisoitunut suhteessa aikaisempiin vuosikymmeniin ja jopa 1980-lukuun: enää ei ole lainkaan selvää, kumpi parin osapuolista on alkoholi-ongelmainen. Vahvempi diskurssi alkoholiongelmaisesta kohdistuu kuitenkin artikkeleissa selvästi naiseen, joten hänen kategoriasidonnaisena toimintanaan on *alkoholinkäyttö*. Merkillepantavaa on se, ettei miehen kategoria ole eriytynyt kuten naisen ja lapsen. Miehen kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi paikantuu edelleen myös *alkoholinkäyttö*, vaikka se ei tulekaan esille yhtä ilmeisenä kuin vaimon kohdalla. Vaimon kategoriasidonnaisena piirteenä voi yhä pitää *pyrkimystä itsellisyyteen*, mikä toteutuukin monilta osin mm. siten, että hän pyrkii ulos totutuista roolimalleista, joihin esimerkiksi juuri alkoholi ei sopinut. Vaimo ei enää yksiselitteisesti näyttäyty perheen vastuunkantajana. Näin ollen hänen ”uuden subjektuuden” pyrkimyksensä jatkuvat – yhä vahvistuen 1980-luvulta. Miehen kategoriasidonnaisina piirteinä ovat edelleen *”hukassa olo”*, *avuttomuus* sekä *kykenemättömyys perheenpään rooliin ja vastuunkantamiseen*. Kokonaiskuvan kannalta vaimo on ennen

kaikkea *alkoholiongelmainen ja itsenäinen oman tiensä kulkija*, kun taas mies on *näkymätön ja alkoholin alistama*.

Äiti-lapsi -standardipari on suurelta osin menettänyt sen symbioottisen sidoksen, joka siihen on selvästi vuosikymmenien ajan liittynyt. Äiti ei ole enää huolehtiva emotyyppi, vaan pikemminkin lapsi kokee roolikseen huolehtia äidistään, joka kärsii alkoholiongelmasta. Äiti ei kykene huolehtimaan omasta alkoholinkäytöstään saati lapsistaan, ja uusi näkyväksi tehty uhka liittyy raskaudenaikaiseen alkoholinkäyttöön. Roolit ovat kääntyneet jopa niin päällelleen, että yhteiskunta joutuu suojaamaan lasta omalta alkoholiongelmaiselta äidiltään. Äidin kategoriasidonnaisena toimintana on näin ollen vahvasti *alkoholinkäyttö* ja lapsen kategoriasidonnaisena toimintana *suojan ja turvan hakeminen*. Äidin kategoriasidonnaisena piirteenä puolestaan on entistä vahvemmin *kyvyttömyys äitiyteen*, siinä missä lapsi on edellisen vuosikymmenen tapaan *avuton suojelun kohde*. Äitiä voisikin luonnehtia *itselliseksi ja huolenpitoon kykenemättömäksi* ja lasta *viattomaksi kärsijäksi*. Keskustelun perusteella näyttää siltä, että *äitiys on valitettavan suuressa määrin kadoksissa, mistä lapsi joutuu kantamaan raskaat seuraukset*. Näin ollen äidin silmissäkin lasta voisi luonnehtia jopa *näkymättömäksi*. Edelleen 1990-luvulla lapsi on siis alkoholivanhempiansa silmissä *näkymätön*, vaikka yhteiskunnassa alkoholiperheen lapsi on jo näkyvä, ja työtä sen eteen tehdään, että lapsesta tulisi vielä näkyvämpi.

5.5. 2000-luku – Alkoholi vastaan lapsen etu

Aikavälillä 2000–2004 ilmestyneissä Sosiaaliturva-lehdissä on 16 alkoholiperhettä käsittelevää artikkelia. Valtaosa eli 12 artikkelista on naisten kirjoittamia, miesten kirjoituksia on kolme ja yksi on anonyymi. Ehdottoman selvästi esille nouseva teema 2000-luvun alussa on 1990-luvun viitoittamana alkoholiperheen lapsi sekä alkoholiongelmaisen äidin ja lapsen välinen suhde, jota tarkastellaan erityisesti raskaudenaikaisen alkoholinkäytön näkökulmasta. Huomionarvoista on se, ettei yhdessäkään artikkelissa alkoholiongelmaista isää nosteta keskustelun pääteemaksi, vaan hänet korkeintaan mainitaan. Huomion keskipisteenä on siis aikaisempaakin vahvemmin lapsi.

Lapsen ja sikiön oikeudet saavat enemmistön palstatilasta syystäkin, sillä esimerkiksi artikkelissa 11/2000 mainitaan, että maassamme syntyy vuosittain noin 650 alkoholin eriasteisesti vaurioittamaa lasta. Artikkelin 8/2004 mukaan jopa kuusi prosenttia odottavista äideistä on päihdeongelmaisia ja maassamme syntyy joka vuosi tuhansia lapsia päihde-

ongelmista kärsiville äideille. Vastaavasti artikkelissa 15/2003 todetaan, että mitä nuoremasta lapsien ikäluokasta on kyse, sitä useammin vanhempien päihteidenkäytön on todettu olevan liiallista. Alkoholinkulutuksen lisääntyessä haitat kasvavat – myös lapsiin kohdistuvat haitat. 2000-luvun alun artikkelien avainsanoja ovatkin ennen kaikkea lapsen hyvä, lapsen tarpeiden näkeminen ja hänen persoonansa kunnioittaminen (esim. 9/2003).

Perhe hajaantuu?

Alkoholiperhe kokonaisuutena saa varsin pienen, jopa olemattoman huomion 2000-luvun alun artikkeleissa. Perheen sijasta puhutaan yksittäisistä perheenjäsenistä tai käytetään ilmauksia läheiset ja lähiverkosto, jotka eivät välttämättä edes viittaa perheeseen:

”Yleensä lähiverkosto on jo uuvutettu. Ystävät ovat olleet salaisuudessa mukana, jotta päihteidenkäyttö ei paljastuisi ja lasta huostaanotettaisi.”

(3/2004)

Otsikon *Perhesolu toi lapsen näkökulman A-klinikalle* (3/2004) alla perhe kuitenkin ymmärretään kokonaisuutena. Artikkelissa nousee esille A-klinikoilla perinteisesti tehty yksilötyö, jota nyt tehdäänkin perhetyönä, jossa on vahva lastensuojelullinen elementti. Perhenäkökulma nousee esille myös artikkelissa 3:2/2004, jossa käsitellään valtioneuvoston ja ministeriöiden yhteistyössä tekemää alkoholipoliittista linjausta, alkoholiohjelmaa 2004–2007:

”Ohjelmassa on asetettu kolme erityistä tavoitetta: lasten ja perheiden hyvinvoinnille aiheutuvien haittojen vähentäminen, alkoholijuomien riskikäytön ja siitä aiheutuvien haittojen vähentäminen ja alkoholijuomien kokonaiskulutuksen kääntäminen laskuun.”

(3:2/2004)

Artikkelissa *Encare on päihdeperheiden lasten asialla* (15/2003) puolestaan käsitellään Euroopan laajuista Encare-hanketta, jonka pyrkimyksenä on nostaa esiin lasten tilanne päihdeperheissä ja tarjota ammattilaisille välineitä ongelman kohtaamiseen. Artikkelissa, joka on otsikoitu *Ventuskartano odottaa päihdeperheitä* (11/2003), esitellään kokkolalaista päihdehuollon kuntoutuslaitosta, joka toimii eräänlaisena perhekouluna päihdeperheille, jotka tarvitsevat sekä päihde- että perhekuntoutusta. Muilta osin perhe kokonaisuutena jää artikkeleissa huomiotta. Näyttääkin siltä, että perhe on jaettu perheenjäseniin, yksilöihin, joita

käsitellään toisistaan irrallisina eikä yhtenäisenä perhekokonaisuutena. Perheenjäsenistä suurimman huomion kohteina ovat lapsi ja äiti.

Lapsen etu keskiössä

Ensimmäinen 2000-luvun alun alkoholiperheen lasta koskeva huomioni on se, että lapsi mielletään lähes yksinomaan joko sikiöksi tai vauvaksi: erityisesti sikiön hyvinvointia ja etua ajava keskustelu on esillä artikkeleissa. Huomionsa saa lisäksi se, että äidin alkoholinkäytön seuraamukset eivät pääty synnytykseen, vaan hoidon ja huomion tulee sen jälkeen kohdistua juuri lapseen. Ei siis riitä, että lapselle annetaan FAS- tai FAE-diagnoosi, vaan hän tarvitsee erityistä huolenpitoa, jotta hänen vammansa aiheuttamia haittoja voidaan vähentää:

”Alkoholin aiheuttaman vamman seuraukset on jätetty monesti lasten kannettavaksi. Osa FAS-lapsista diagnosoidaan ja heidän ongelmansa tunnistetaan. Kuitenkin osa heistäkin jää lääketieteellisen kuntoutustutkimuksen ulkopuolelle.”

(14/2001)

Lastensuojelliset näkökohdat ovat esillä myös seuraavasti:

”Lastensuojelu kuuluu lähes säännönmukaisesti sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten elämään. Lastensuojelun asiakkuus on sinällään jo riskitekijä lapsen kehitykselle. Sikiöaikana alkoholille altistuneet lapset ajelehtivat usein huostaanoton pitkittymisen seurauksena biologisten vanhempiensa ja vieraitten, lyhytaikaisten sijoituspaikkojen välillä. Lasten elämään kasautuu kielteisiä elämänmuutoksia, jotka tekevät heidät levottomiksi ja johtavat käytöshäiriöihin. Sijoitusten vaihtumisen kierre on näin saanut alkunsa.”

(14/2001)

Artikkelissa 9/2003 teologian tohtori Kati-Pupita Mattila pohtii alkoholiperheen lapsen asemaa intervention ja huostaanoton kannalta:

”Lapsen näkemyksen kuuleminen on osa lapsen oikeusturvaa. Päihdeperheiden lasten osalta kuulemisen sävyä on kuitenkin arvioitava erityisen tarkkaan. Lapsi on useissa tapauksissa joutunut luopumaan lapsuudestaan jo varhain ja huolehtimaan sekä itsestään että ehkä vanhemmistaan. Kaiken kaikkiaan hän on joutunut ottamaan vastuuta aivan liian paljon ja aikuismaisesti.”

(9/2003)

Alkoholiperheen hieman varttuneempi lapsi salaa usein perheensä tilanteen, minkä vuoksi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten on vaikea selvittää lapsen ongelmia. Artikkelissa

6/2003 todetaankin, että yhä edelleen alkoholiongelmien hoidossa keskitytään lähinnä aikuisten hoitamiseen, vaikka ongelmien periytymisen ehkäiseminen olisi yhtä tärkeää. Lapsen tulisi siis kiinnittää entistäkin enemmän huomiota. Seuraavassa katkelmassa perhekoulun projektipäällikkö Juha Pekola kertoo näkemyksiään:

”Minua askarruttaa erityisesti lapsen asema päihdeperheessä. Vaikka meilläkin tehdään verkostotyötä, lapsi jää usein liian vähälle huomiolle... Uskoisin, että päihdeperheen lapsille on helpotus tulla tänne. Tilanne päihdeperheessä on lapselle vaikea... Täällä vanhemmat ja muut aikuiset ovat selvinä, ja elämä on johdonmukaista. Se tuo turvallisuutta myös lapsen elämään.”

(11/2003)

A-klinikan perhesolun toiminnassa mukana oleva psykologi Hannele Levo kertoo seuraavassa havainnoistaan, joita hän on tehnyt hoidossa olevista alkoholiperheiden lapsista:

”He piirtelevät kuvia. Rakentelevat lego-palikoista ostoskärrejä, jotka lastataan kaupassa täyteen kaljaa. Ihmettelevät kuinka täällä on niin puhdasta ja saanko minä olla täällä todella... Useat perhesoluun tulevista lapsista ovat eläneet lasista lapsuutta. Ja se näkyy heistä. He ovat pikkuaikuisia, jotka ovat oppineet vahtimaan vanhempiaan. Niinpä he kuuntelevat ja kurkkivat perhesolussakin olohuoneen puolelle, mitä vanhemmat siellä tekevät.”

(3/2004)

Keskeinen alkoholiperheen lapsen tunnetilaa kuvaava asia on turvattomuus, joka syntyy siitä, ettei vanhempi kykene vastaamaan lapsen turvallisuuden tarpeeseen (9/2003). Toisaalta lapsi saattaa kokea, että hänellä on kaikki valta perheessä ja että hän hallitsee vanhempiaan. Turvattomuuden ja vanhemmuuden puutteen rinnalla lapsella saattaakin olla raskaana taakkana se, että hän saa tehdä mitä haluaa, koska hänellä ei ole turvallisia rajoja. Kun lapsen tarpeita ei kuunnella, hän syrjäyttää ne kadottaen minuutensa, jolloin se muokkautuu aikuisen tunteiden ja tarpeiden mukaan (6/2003).

Odottava äiti pakkohoidon partaalla

Yhdistelmä äiti ja alkoholi näyttää varsin keskeiseltä teemalta 2000-luvun alun artikkeleissa. Otsikot *Äiti ja vauva voivat hyvin* (14/2001), *Tukea päihdeongelmallisille äideille ja heidän lapsilleen* (8/2004), *Pinjassa tuetaan päihdeäitejä ja heidän vauvojaan* (3/2003) ja *Sikiön oikeuksia parantamalla ei ehkäistä äidin päihteidenkäytön lapsille aiheuttamia vaurioita* (11/2000) puhuvat omaa kieltään siitä, että äidin ja lapsen suhde on vahva, ja että he ovat todella kiinteässä merkityssuhteessa keskenään. Syntymättömän lapsen etu ja siihen liittyvät

kysymykset näyttävät olevan vielä huomattavasti enemmän esillä kuin jo syntyneen lapsen. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että keskustelun suunta on muuttunut siitä, mitkä ovat naisten alkoholinkäytön seuraukset lapsille ja perheille yhä enemmän siihen suuntaan, *miten naista autetaan äitiydessään ja alkoholiongelmassaan, jotta perhe ja lapset voisivat paremmin.*

Sikiön oikeudet ovat jälleen keskustelun kohteena, ja siihen liittyen myös kysymys raskaana olevan äidin pakkohoidosta. Artikkelin 11/2000 mukaan *sikiöillä on periaatteellinen oikeus syntyä terveinä, mistä seuraa, että naisilla on moraalinen velvollisuus taata lapsen terveys. Velvollisuutta ei voida kuitenkaan jättää yksinomaan naisten harteille.* Samassa artikkelissa on lainattu Maarit Anderssonin kriittistä kommenttia pakkohoidosta:

”Entä missä tätä pakkohoitoa annettaisiin – vankiloissako, joissa huumeita liikkuu enemmän kuin muualla, koko yhdeksän kuukauttako? Entä sen jälkeen; lapsi huostaan ja äiti heitteille?”

(11/2000)

Keskeisenä ajatuksena pakkohoitokeskustelussa on se, että alkoholiongelmaista naista on autettava asettamatta hänen ja sikiön oikeuksia vastakkain (11/2000). Pakkohoitokeskustelun ohella erilaiset hoitomallit ja -projektit ovat runsaslukuisesti edustettuina artikkeleissa. Vaikka mielipideilmasto on muuttunut aikaisempaa suvaitsevammaksi, naisten hoitoon hakeutumista ja avun saamista näyttää silti vaikeuttavan syyllisyys ja häpeä:

”Odottavan äidin päihdeongelma on vaikea asia äidille itselleen, mutta myös työntekijälle: Herkästi voi käydä niin, että arkaa asiaa ei osata ottaa puheeksi... Päihdeongelmassa on kuitenkin edelleen häpeällinen sävy, joka vaikuttaa äidin hoitomyönteisyyteen ja työntekijöiden asenteisiin.”

(8/2004)

Vaikka alkoholisoitunut äiti usein mielletäänkin itsekkääksi ja ajattelemattomaksi, artikkelin 8/2004 mukaan valtaosa äideistä on motivoitavissa miettimään omaa alkoholinkäyttöään ja sen vaikutusta sikiöön:

”Äiti haluaa yleensä lapsensa parasta, vaikka päihteenkäyttö olisi jo muodostunut ongelmaksi. Aika (raskaus) onkin erityinen mahdollisuus vaikuttaa päihteen käyttöön naisen elämässä.”

(8/2004)

Edellä oleva katkelma herättää kysymyksen siitä, kuka muu voi olla kiinnostuneempi oman lapsensa hyvinvoinnista kuin äiti itse? Artikkelissa 11/2000 todetaan, että *jos äiti ei kykene*

asettamaan lapsensa etua omien tarpeidensa edelle, yhteiskunta on velvollinen auttamaan häntä. Nähdäkseni tuohon lauseeseen voisi tiivistää artikkelien 2000-luvun alun äitiä ja alkoholia koskevan keskustelun.

Perhe-elämän ulkopuolelle jäänyt isä

Kuten jo edellä mainitsin, isä jää selvästi muun perheen varjoon 2000-luvun alkoholiperhettä koskevassa keskustelussa. Muutama maininta isästä kuitenkin löytyy. Artikkelissa 3/2003, jossa käsitellään turkulaisen ensikoti Pinjan toimintaa, todetaan että *harvoin päihdeongelmaisella naisella on päihdeeton mies.* Äidin ja vauvan tilannetta ei ainakaan paranna se, että yleensä isälläkin on päihdeongelma. Vauvan syntymä asettaa usein vanhemmat kuitenkin tilanteeseen, jossa heidän hoitoaan voidaan harkita myös perhekokonaisuutena:

”Päihdeongelmaisista pariskuntia ei mielellään hoideta yhdessä, koska usein nainen keskittyy hoitamaan miestä eikä oma hoitoprosessi etene. Jos toinen retkahtaa, hän myös yleensä vetää toisenkin mukanaan. Vauvan tulo muuttaa tilannetta, ja Storbomin (ensikoti Pinjan johtaja) mielestä tällaisessa tilanteessa perhettä voisi olla hyvä hoitaa yhdessä.”

(3/2003)

Artikkelissa 3/2004, jossa keskustelun aiheena on A-klinikan perhesolu, isä mainitaan muutamassa yhteydessä äidin vastinparina. Muilta osin isästä ei mainintoja ole, mikä johtune ainakin osittain siitä, että lapsi ja hänen etunsa ovat 2000-luvulla artikkelien keskiössä, jolloin lapsen ja äidin vahva symbioottinen sidos tuo näkyviin myös äidin. Näin ollen isä on läsnä taka-alalla, vaikkakin näkymättömissä.

Aineiston tarkastelua jäsenyyuskategoria-analyysin avulla

Isä-lapsi -standardipari on *vieläkin näkymättömämpi* kuin edellisellä vuosikymmenellä johtuen siitä, ettei parin toinen osapuoli, isä, tule artikkeleissa juurikaan esiin. Näin ollen parista on hankala tehdä tarkempaa tarkastelua. Niistä vähäisistä maininnoista, joita isästä kuitenkin löytyy, voidaan hänen kategoriasidonnaisuudeksi toiminnaksi edelleen nostaa *alkoholinkäyttö.* Vaikka lapsi onkin yhteiskunnallisen huomion kohteena, suhteessa isään hän on *näkymätön,* kuten ainakin osittain myös isä suhteessa lapseen. Lapsen kategoriasidonnaisuutena toimintana on yhä *suojelun ja turvan hakeminen.* Isä-lapsi -parin kategoriasidonnaiset piirteet ovat pitkälti 1990-luvun sanelemia: isä on ikään kuin *läsnäolosta ja vastuusta vetäytyvä ressurssi,* lapsi puolestaan on suhteessa isään edelleen *näkymätön.* Lapsen

näkymättömyys on osittain myös konkreettista, sillä kuten edellä olen tuonut esille, 2000-luvulla lapsi näyttäytyy pääasiassa sikiönä.

Mies-vaimo -standardipari on niin ikään miehen näkymättömyydestä johtuen vaikea tarkastelun kohde. Sekä miehen että naisen kategoriasidonnaiseksi toiminnaksi paikallistuu kuitenkin *alkoholinkäyttö*. Enää artikkeleissa ei tuoda niinkään esille avio- tai avoeroja, vaan pikemminkin läpi paistaa parisuhteen pysyvyys alkoholiongelmista huolimatta – tai ehkä juuri niistä johtuen. Sisäisestä yhtenäisyydestä riippumatta perheen voi nähdä hajaantuvan yksilöllisestä, yhteen perheenjäseneen kerrallaan ulottuvasta tarkastelutavasta johtuen. Miehen kategoriasidonnaisena piirteenä on kaksijakoisesti toisaalta *pyrkimys läsnäoloon*, mutta toisaalta *avuton epäonnistuminen vastuullisuudessa ja perheestään huolehtimisessa*. Naisen olemusta luonnehtii *tuuliajolla olo*, mikä ilmenee pyrkimyksenä olla hyvä äiti ja puoliso, mutta koska alkoholi on naista voimakkaampi, elämä kulkee sen ohjaamana. Äiti onkin *tuuliajolla oleva alkoholiongelmainen*, kun taas miestä voi luonnehtia *näkymättömäksi perheenjäseneksi*.

Äiti-lapsi -standardipari näyttäytyy vahvempana diskurssina kuin aikaisemmillä vuosikymmenillä mutta toisaalta kiistanalaisempana ja ristiriitaisempana kuin koskaan aikaisemmin. Äitiä ei voida pitää hoivan ja huolenpidon pyyteettömänä tarjoajana, vaan mitä suurimmassa määrin hän on uhkaksi lapselleen – jo ennen lapsen syntymää. Äidin kiistattomana kategoriasidonnaisena toimintana näyttäytyy *alkoholinkäyttö*, siinä missä lapsi puolestaan on äitinsä toiminnan vuoksi *suojelun tarpeessa*. Äidin kategoriasidonnaisena piirteenä on *kykenemättömyys äitiyteen ja elämänhallintaan*. Lapsen kategoriasidonnaiseksi piirteeksi sen sijaan määrittyy *avuttomuus*, kuten äidilläänkin, sekä *suojelun tarve*. Sekä äitiä että lasta kuvaava avuttomuus ilmenee heidän kohdallaan kuitenkin eri tavoin: lapsen avuttomuus on viatonta ja ”sisäsyntyistä”, äidin avuttomuus puolestaan on ainakin pääpiirteissään ”ulkosyntyistä”, alkoholinkäytöstä johtuvaa. Äiti onkin *kadottanut äitiytensä* ja lapsi on *viaton kärsijä*.

6. TUTKIMUSTULOSTEN TARKASTELUA

Aineistolähtöisen tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella, millainen kuva alkoholiperheestä ja sen jäsenistä rakentuu Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden artikkeleissa aikavälillä 1960–2004. Lisäksi etsin tutkimusaineistostani vastauksia kysymyksiin, minkälainen sosiaalipoliittinen

ongelma alkoholiperhe on ja voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä. Analysoitaessa lehtiartikkeleita on nähdäkseni keskeistä kiinnittää huomiota siihen, ettei niissä käytävältä keskustelulta voida vaatia edustettavuutta tai yleistettävyyttä, vaikkakin Huoltaja-/Sosiaali-
turva-lehti toimii ammatillis-tieteellisenä näyttämönä, jossa tutkijat esittävät tutkimus-
tuloksiaan. Lukijalta sen sijaan tulee vaatia suhteuttamista, sillä tutkimustulokset voivat
vaikuttaa synkemmiltä ja leimaavammilta kuin todellisuus. Kaiken kaikkiaan voineekin
todeta, että vaikka keskustelu alkoholiperheestä on muuttunut, ongelma ei ole muuttunut niin
paljon kuin keskustelun perusteella voisi ehkä olettaa.

Tutkimuksessani sekä tehdään että ratkotaan kielen avulla sosiaalista ongelmaa. Sosiaali-
poliittinen ote tulee esille muun ohella siinä, että alkoholiperheeseen ilmiönä liittyy vahva
muutoksen mahdollisuus: alkoholiperhe sosiaalisena ongelmana on ”ihmisten käsissä”. Se siis
vaatii yhteiskunnalta toimenpiteitä. Näin ollen tutkimukseni on vahvasti konstruktionistinen.
Matti Piispa (1997, 242) toteaaakin, että sosiaalisten ongelmien konstruktionistinen tutkimus-
perinne perustuu näkemykseen, jonka mukaan sosiaaliset ongelmat konstruoidaan yhteis-
kunnallisessa toiminnassa, teoissa ja puheissa, joissa tietyt asiointilat määritellään sosiaalisiksi
ongelmiksi ja joilla niitä pyritään muuttamaan.

On selvää, että kuten koko yhteiskuntammekin, myös alkoholiperhettä koskeva diskurssi on
muuttunut radikaalisti 44 vuoden aikajänteellä. Keskeinen vaikuttaja siinä, millainen kuva
alkoholiperheestä on aikavälillä 1960–2004 rakentunut, on juuri yhteiskunnallinen murros.
Kaupungistumisen ohella elintaso nousi, kotitalouksien kulutus kasvoi ja vapaa-aika lisääntyi.
1960-luvun rakennemuutoksella oli moninaiset seuraamuksensa niin yksilö-, perhe- kuin
yhteiskuntatasoonkin. Mielipideilmaston vapautuminen ja avartuminen vaikutti merkittävästi
kansalaisten ja alkoholin väliseen suhteeseen. Niin ikään alkoholipoliittiset ja tieteelliset
painotukset ja ”muodit” ovat kontekstoineet sitä, millainen kuva kunakin vuosikymmenenä
alkoholiperheestä on rakentunut ja mihin keskustelussa on keskitytty. Näyttääkin siltä, että
alkoholinkäyttö ja alkoholiperhe ovat vahvasti sekä kulttuuri- että aikakaussidonnaisia
ilmiöitä.

Aineiston perusteella käy selväksi, että Huoltaja-/Sosiaali-
turva-lehden artikkelit ovat toimineet eräänlaisena ammatillisena, tieteellisenä ja poliittisena näyttämönä, jonka parras-
valoihin alkoholiperheen eri jäseniä on vuorollaan nostettu – samalla kun toiset ovat olleet
sivuroolissa tai piilossa kulisissa. Kyetäkseni rakentamaan kokonaiskuvaa siitä, miten
keskustelu alkoholiperheestä ja kustakin perheenjäsenestä on vuosikymmenten saatossa

rakentunut ja muotoutunut, katson aiheelliseksi nostaa tarkastelun kohteeksi kunkin perheenjäsenen erikseen muodostaen siten ikään kuin kaaren siitä, mitä aikavälillä 1960–2004 on tapahtunut kyseisen perheenjäsenen kuvalle. Tarkastelen myös sitä, miten alkoholiperhe kokonaisuutena on kulloinkin toiminut ja miten sen sisäiset tehtävät, vastuut, velvollisuudet ja riippuvuudet ovat näkyneet perheilmauksissa.

6.1. Isän tie pääroolista kulisseihin

Isä näyttäytyy 1960-luvun artikkeleissa ehdottomana keskipisteenä ja palstatilan hallitsijana. Hän on maskuliininen ja perheestään yksilöitynyt, ja alkoholinkäyttö pönkittää entisestään hänen miehisyttään. Alkoholiksi on ainoastaan miesten juoma ja siihen liittyy vahvoja sosiaalisia merkityksiä: alkoholinkäyttö on miesten yhteistä sosiaalista toimintaa, mikä lisää miehistä yhteenkuuluvuutta ja toimii rajanvetona kotiin ja perheeseen. Alkoholiksi näyttääkin selvästi olevan miesten kollektiivinen yksinoikeus, oma alue, joka on naisten ulottumattomissa. 1940- ja 1950-luvun moralistiset ja vanhoilliset asenteet ovat vielä vahvasti näkyvissä paitsi perheen sisällä myös suhteessa alkoholiin – miehet juovat ja naiset yrittävät kontrolloida heidän juomistaan. Parisuhde on kaikesta yksipuolisuudestaan huolimatta merkittävässä roolissa: nainen hoivaa miestä ja huolehtii hänestä parhaansa mukaan, sillä miehen holtittomalle alkoholinkäytölle ei voida mitään. Miehen alkoholinkäytön syytkin pohjautuvat enemmän tai vähemmän vaimoon. Keskeistä on huomata, että perhe määrittyy selvästi isän kautta. Arkea problematisoivat isän väkivaltaisuus ja taloushuolet, jotka johtuvat siitä, ettei isä ole kykenevä kantamaan perheestään vastuuta ja elättämään sitä. Diskurssi isästä ja sen myötä hänen kategoriansakin näyttäytyy vahvana, sitkeänä, hegemonisena ja ehdottomana, ei neuvoteltavissa olevana.

Näyttää siltä, että kulttuurin rakentamat roolit määrittävät, että isä on perheen vallankäyttäjä, joka alistaa muut perheenjäsenet kärsimään alkoholinkäyttönsä seurauksista. Isälle perheenjäsenenä kuuluvat funktiot, jotka keskittyvät yhteiseen kotiin ja yhteiseen talouteen ja jossa eri osapuolten tehtävät ovat tarkoin määritellyt, eivät toteudu. Miehen roolit isänä, avio- puolisona, elatuksen hankkijana, auktoriteettina ja opettajana eivät löydä vastinetta todellisuudesta. Hänen näkökulmastaan katsottuna perhe on marginaalissa ja tunnesiteet näyttävät kovin yksipuolisilta: isä juo, vaimo huolehtii ja lapset ovat näkymättömiä. Minna Rantalaihon (2003, 203) näkemys siitä, ettei isyys ole luonnollinen ilmiö, vaan se toteutuu tilannekohtaisesti tietyssä ajassa ja paikan määrittämässä ympäristössä, näyttää pitävän osuvasti paikkaansa 1960- ja 1970-luvun alkoholiongelmallisista miehistä puhuttaessa: isyys

on hetkittäistä, ja alkoholin astuessa kuvaan se unohtuu. Isä on luopunut isän roolistaan, hän on vastuuton ja välinpitämätön.

Tiukka alkoholipoliittinen linja, ”rajoitetun kieltolain aika” kontekstoi vahvasti 1960-lukua, mutta 1970-luvulle tultaessa liberaaleja virtauksia on jo havaittavissa. Se näkyy artikkeleissa ennen kaikkea siinä, että vahvat moralistiset kannanotot vähenevät, eivätkä raittiustyön tavoitteet ole entiseen tapansa keskiössä. Peltoniemi (1983, 14) tuo esille, että alkoholi-poliittisten mielipiteiden muuttuminen seuraa ainakin osittain yleisen moraali-ilmaston muutoksia. Aineistosta käykin ilmi, että 1960-luvun asenneilmaston muutoksen myötä myös alkoholipoliittiset mielipiteet muuttuvat liberaalimmiksi ja sallivimmiksi 1970-luvun alkupuoliskolla. Suuntana näyttää olevan suvaitsevaisuus. Vaikuttaa siltä, että 1970-luvulla miehinen alkoholiongelma ei enää olekaan ainoastaan järjestysongelma, vaan sen vaikutukset kohdistuvat laajemminkin kansanterveyteen ja yhteiskuntaan. Alkoholiongelma alkaa vähitellen piirtyä koko perheen sairaudeksi – vaikkakin isä edelleen on alkoholiongelmaisen roolissa. Kyseessä ei kuitenkaan näytä olevan pelkkä abstraktisti ymmärrettävä sairastava perhekokonaisuus, vaan myös kysymykset vastuusta, tasa-arvosta ja vallanjaosta nousevat uudella tavalla esille.

Sukupuoleton kielenkäyttö lisääntyy artikkeleissa 1970-luvulla. Ilmaisulla ”asianomainen” tai ”aviopuoliso” korostetaan sukupuolineutraaliutta. Monista yhteyksistä kuitenkin välittyy se, että isä nousee edelleen alkoholiongelmaiseksi ja vallankäyttäjäksi siinä missä äiti ja lapset ovat kärsijöitä. Siitä huolimatta parisuhde näyttäytyy artikkeleissa edelleen varsin keskeisenä elementtinä. Mielenkiintoisena yhteiskunnallisena piirteenä mainittakoon se, että 1970-luvulla voimakkaasti lisääntyneet avioerot eivät näy vielä kyseisen vuosikymmenen artikkeleissa, vaan mainintoja niistä löytyy vasta 1980-luvulta (ks. Nätkin 2003, 20). Siitä huolimatta naisen jaksaminen alkoholiongelmaisen miehensä rinnalla on koetuksella, sillä mies on vastuuton, väkivaltainen ja kyvytön huolehtimaan perheestään. Nainen kärsii ja uhrautuu miehensä rinnalla, ja hän toimii myös puolisonsa hoitoonohjaajana, mikä on sosiaalipoliittiselta kannalta varsin mielenkiintoinen näkökohta. Vaikuttaa siltä, ettei mies itse hae apua alkoholiongelmaansa, eikä hän välttämättä ota apua vastaan vaimon sitä hakiessa, vaikka kansalaisyhteiskunnan aktiivisuuden voi nähdä humanisoivan alkoholihuoltoa. Miehelle alkoholinkäyttö on yhä luonnollinen osa miehistä maailmaa.

1980-luvulla isän alkoholinkäyttö alkaa selvästi jäädä sivurooliin äidin astuessa huomion keskipisteeksi. Kuva isästä on edelleen vahvasti alkoholipainotteinen, mutta miehen

alkoholinkäyttö on niin vahva normi, että se on helposti siirrettävissä pois näyttämöltä, kun uusi yhteiskunnallinen uhka, naisten alkoholinkäyttö, alkaa näyttäytyä mittavana ongelmana. Alkoholiongelmainen isä on kuin vastuuton pikkupoika. Sama suunta jatkuu 1990-luvun yli aina 2000-luvun artikkeleihin saakka: isän alkoholinkäyttö on jatkuvaa ja runsasta, mutta siihen ei enää kiinnitetä entiseen tapaan huomiota. Isä nähdään vahvasti yksilönä, jopa perheestään irrallisena avuttomana ressuksena, joka on kykenemätön kantamaan vastuuta itsestään saati perheestään. Perheestään irtileikattu isä muuttuu vähitellen näkymättömäksi, mikä on varsin mielenkiintoinen seikka sitä tosiasiaa vasten, että edelleen 2000-luvulla eniten alkoholia käyttävät juuri 30–50-vuotiaat miehet (Simpura 2002, 14).

Mielenkiintoinen tarkastelunäkökulma on myös se, että 1960-luvun alkoholiperheen lapsi, joka 2000-luvulla on mahdollisesti alkoholiperheen isä, on jäänyt koko tarkasteluajanjaksolla lähes täysin huomaamattomaksi, ikään kuin väliinputoajaksi. Keskityttäessä puolestaan tarkastelemaan kokonaiskuvaa siitä, miten isä saa artikkeleissa näkyvyyttä aikavälillä 1960–2004, on todettava, että näkyvyys heikkenee vuosikymmen kerrallaan. On toki otettava huomioon se mahdollisuus, että miesten alkoholinkäyttö olisi kokonaisuudessaan vähentynyt kyseisenä aikana, mutta tilastotietojen mukaan näin ei kuitenkaan ole käynyt. Kaikesta huolimatta diskurssi isästä näyttäytyy kaiken aikaa kiistattomana ja vahvana, jopa niin itsestään selvänä ja normittuneena, että siihen kohdistuvaa huomiota voidaan vähentää ajan myötä. On tulkittavissa, että isä on vuosikymmenestä toiseen melko keskeisesti läsnä perheessä, vaikkei hänestä konkreettisesti kirjoitetaakaan. 1960-luvulla isä on lähes yksinomaaisesti esillä alkoholiperheestä puhuttaessa. Sen jälkeisillä vuosikymmenillä huomiota häneen kiinnitetään yhä vähenevästi: isä jää taustalle, kun huomion keskipisteeksi nousee ensin äiti ja sitten lapsi. Menettäessään näkyvyyttään isä samalla menettää miehisyttään: siinä missä 1960-luvulla alkoholia käyttävä isä on maskuliinisuuden ruumiillistuma, 2000-luvulle tultaessa hän on muuttunut syrjäytyneeksi ja yksinäiseksi.

6.2. Äidin tie kulisseista pääroolin kautta merkittävään sivurooliin

Äiti näyttäytyy 1960-luvun artikkeleissa jämeränä Niskavuoren sankarillisena naishahmona, joka nöyränä hoivaa – ja kärsii. Äidin rooli ei korostu, mikä johtune siitä, etteivät lapsetkaan ole vielä tuolloin huomion kohteina. Nainen nähdään uhrina, joka alkaa kuitenkin vähitellen tulla itsetietoisemmaksi. Hän on huolehtiva ja äidillinen sekä miestään että lapsiaan kohtaan. Raija Julkunen (1994, 179–180) pitää 1960-lukua suomalaisen sukupuolimallin käännekohtana: silloin solmittiin uusi sukupuolisopimus, joka määrittäi naisen oikeuksia,

velvollisuuksia, suhdetta ja paikkoja uudelleen. Anneli Anttonen (2003, 165) täydentää, että sukupuolirooleja alettiin tuolloin määritellä uudelleen, naisten työssäkäynti lisääntyi ja visio kotiäitiyhteiskunnasta alkoi väistyä. Omassa aineistossani kyseinen sukupuolimallin käännekohta ei näytä ajoittuvan vielä 1960-luvulle vaan vasta 1970-luvulle, mikä selittynee ainakin osittain sillä, että lähes kaikki 1960-luvun artikkelit ovat vuosikymmenen ensimmäisiltä vuosilta. 1970-luvulla pyrkimykset tasa-arvoon alkavatkin sitten näkyä voimakkaina: äidin alkoholinkäyttö alkaa yhtäkkiä muodostua uhkaksi koko yhteiskunnalle: hän kapinoi ja muuttuu itsetietoisemmaksi. Siinä missä naiset vielä vuosikymmen sitten olivat alkoholinkäyttäjämiestensä tukijoukkoja, kansakunnan omatunto ja moraalinen selkäranka, nyt he saattavat tarttua pulloon siinä missä miehetkin. Erityisen uhkaavana nähdään se, että äidin tehtävänä on kasvattaa tuleva sukupolvi ja jatkuvalla läsnäolollaan turvata lapsen terve kehitys. Koko yhteiskunnan tulevaisuus on siis 1970-luvulla uhan alla naisten alkoholisoitumisen myötä.

Näyttää siltä, että naiset menettävät uhrin asemansa ja viattomuutensa tarttuessaan 1970-luvulla pulloon. Samalla heidän voi tulkita yksilöityneen, eli eriytyneen perheistään omiksi yksilöikseen. Nätkin (2003, 20) kirjoittaakin, että historiallisesti katsottuna perheestä yksilöityi ensiksi mies, seuraavaksi parisuhde, ja sitten nainen vapautui miehen edusmiehisyydestä, jossa mies edustaa naista ja lasta julkisella alueella. Lopulta äiti ja lapsi erottautuivat perheestä, kunnes myös lapsi yksilöityi. Aineistoni perusteella yksilöityminen on tapahtunut juuri Nätkinin esittämässä järjestyksessä ja sen syynä on ollut alkoholi. Yksilöityminen on siis tapahtunut ongelmoitumalla. Naisen yksilöityminen on siinä mielessä erilaista kuin miehen yksilöityminen, että nainen hoivaa miestä ja huolehtii hänestä, mutta nainen itse on oman onnensa nojassa. Siinä missä miehellä näyttää olevan perhe tukena, nainen saa selviytyä itse. Nainen on huomion ja kritiikin kohteena, vaikka miehen alkoholinkäyttö on yhä huomattavasti yleisempää.

Niiden naisten jaksaminen, jotka eivät itse käytä alkoholia, on koetuksella etenkin 1980-luvulla. Nainen ei enää jaksaa olla miehensä kontrolloija, vaan hän saattaa ottaa avioeron. Aineistossa on myös mainintoja siitä, että naisen riski alkoholisoitua alkoholiongelmaisen miehensä rinnalla on suuri. Voidaan tulkita, että nainen pelkää menettävänsä miehensä, jolloin hän alkaa miehensä juomiskumppaniksi. Holmila (1992, 101) on tutkinut juomiskumppanuutta ja tullut tulokseen, että puoliso on naisen yleisin juomisseura, mutta nainen ei ole pelkästään sidoksissa miehensä juomiseen. Naisen juominen on tulkittavissa miehen juomisen jatkeena; juova nainen on juovan miehen statisti. Mielestäni on kuitenkin aiheellista

huomata se, ettei miestä vastuuteta naisen juomisesta samaan tapaan kuin 1960-luvulla naista syytettiin miehen juomisesta. Huomionarvoinen ja useasti aineistosta esille nouseva seikka on myös se, että runsaasti alkoholia käyttävästä naisesta tulee parisuhdemarkkinoiden logiikan mukaan todennäköisemmin runsaasti juovan kuin raittiin miehen partneri.

Nätkinin (2003, 20) mukaan avioerot lisääntyivät erityisesti 1970-luvulla, samalla kun vanhemmuus ja parisuhde käsitteinä ja prosesseina erosivat toisistaan. Molemmat ilmiöt tulevat aineistossani esille kuitenkin vasta 1980-luvulla. Etenkin äidin ja lapsen suhde on vielä 1970-luvulla voimakkaan symbioottinen, mutta suhde alkaa kuitenkin etääntyä ja vaarantua alkoholin vuoksi 1980-luvulla. Alkoholitarjonnan lisääntyessä, keskioluen tullessa ruokakauppoihin ja yhteiskunnan uudistuessa nainen haluaa tasa-arvoistua miesten kanssa. Vaikka ilmapiiri ja asenteet muuttuvatkin selvästi vapaamielisemmiksi, alkoholiongelmaiset naiset nähdään ”langenneina enkeleinä”, jotka etenkin äidin roolissaan saavat osakseen moraalisen tuomion. Mielenkiintoista on se, ettei keskustelua tai rajanvetoa käydä siitä, milloin alkoholi muodostuu naisen ja siten myös hänen lastensa kohdalla ongelmaksi: voiko äiti esimerkiksi toisinaan juhlia viikonloppuna siten, että lapsille on turvattu siksi aikaa hyvä hoito? Näyttää siltä, että ylipäätään yhdistelmä nainen ja alkoholi on selvästi tuomittava. Nätkin (1986, 166) toteaaakin, että alkoholi ilmentää sukupuolijärjestelmää monin tavoin: miehet ovat ilmentäneet itseään alkoholin avulla – naiset vastaavasti raittiudella, jota pidetään kotien pysyvyyden edellytyksenä.

1980-luvulla keskustelua käydään ennen kaikkea siitä, mikä taustoittaa naisen alkoholin-käyttöä. Erilaisia kausaalisuhteita nostetaan tarkasteluun, mutta yksittäisiä syitä ei kyetä löytämään. Keskustelu naisen alkoholinkäytöstä vaikuttaakin jossakin määrin hämmenty-neeltä, ikään kuin kysyttäisiin ”kuinka tähän on tultu ja miten näin on voinut käydä?” 1980-luvulla esille nousevat paitsi perinnöllisyysnäkökulmat, myös yhä suuremmissa määrin kysymykset sikiövaurioista ja lapsista. 1990-luvulla nainen on esillä lähes ainoastaan sikiön tai lapsen välityksellä – ei siis juurikaan omana yksilönään. Hän on itsellisen ja huolenpitoon kykenemättömän äidin roolissa. Artikkelit naisista vähenevät, mikä kertonee siitä, että naisten alkoholinkäyttö on alkanut normittua, vaikkakin sikiövauriot ovat vasta nousseet esille. 2000-luvulle tultaessa naisten osuus aineistossa vähenee entisestään ja keskiössä ovat nyt aikaisempaakin enemmän lapset. Äiti on kadottanut äitiytensä.

Äidin näkyvyys artikkeleissa on muuttunut merkittävästi aikavälillä 1960–2004. 1960-luvulla äiti oli suhteellisen näkymätön vaikkakin merkittävä moraalinen selkäranka tukiessaan

alkoholikäyttäjämiestään. 1970-luvulla hän nousi esille paitsi miehensä rinnalla, myös alkoholinkäyttönsä vuoksi yksilöityneenä omana itsenään. 1980-luvulla äiti oli huomion keskipisteenä puhtaasti alkoholinkäyttönsä vuoksi. 1990-luvulla keskiöön sen sijaan nousi raskaudenaikainen alkoholinkäyttö, minkä vuoksi hän oli sikiö- tai lapsivälitteisesti esillä – ei kuitenkaan enää juuri omana itsenään. 2000-luvulla äiti näyttäytyi niin ikään enää vain sikiön tai lapsen kautta. Näin ollen on vedettävissä yhteen, että äidin merkitys alkoholiperheessä on kautta vuosikymmenten ollut varsin merkittävä, vaikkakaan ei aina konkreettisesti näkyvä. Siinä missä diskurssi isästä näyttäytyi hegemonisena, vahvana ja kiistattomana, diskurssi äidistä ja äidin kategoria ovat jatkuvan kamppailun alaisena. Äitiys on siis historiallisesti muuttuva kategoria (ks. Nätkin 1997, 153). Alituiset rajanvedot hyvästä ja huonosta äitiydestä jatkuvat läpi vuosikymmenten; äidin rooli on neuvoteltavissa toisin kuin isän. Hyvä ja huono äitiys näyttävät muotoutuvan varsin yksioikoisesti alkoholinkäytön perusteella.

6.3. Lapsen tie kulissee päärooliin

1960-luvun artikkeleissa lapsi on näkymätön. Hän kuuluu perheeseen, mutta ei nouse omana itsenään huomion kohteeksi. Mikäli alkoholin aiheuttamista haitoista perhe-elämään löytyy mainintoja, ne keskittyvät lähinnä vaimon kärsimykseen. Lapsi on esillä lähes yksinomaan sen kautta, että hänellä on voimakas symbioottinen suhde äitiinsä: hän ei ole vielä yksilöitynyt omaksi persoonakseen. 1970-luvulla lapsen asema tehdään näkyvämmäksi ja hänet ymmärretään uudella tavalla. Lapsi ei enää näyttäyty vain pikkulapsena vaan myös nuorena. Ensimmäiset maininnat nuorisujuopottelusta tekevät lapsesta yksilön. On siis ymmärrettävissä, että kuten äiti, myös lapsi yksilöityy ongelmanmäärittelyn kautta, toisin sanoen tarttuessaan pulloon. Lapsi ei enää ole yksinomaan uhri, vaan alkoholinkäytön myötä hän menettää viattomuutensa ja hänestä tulee subjekti. Nähdäkseni lapsen yksilöitymisellä voidaan nähdä olevan kaksisuuntaiset vaikutukset: viattomuutensa menettämisen myötä hänen uhrin asemansa yhtäältä kapenee, mutta toisaalta yksilöitymisen myötä uhrin asema myös vahvistuu, sillä nyt hänet mielletään omaksi persoonakseen, joka tuntee, ymmärtää ja kärsii vanhempiansa alkoholinkäytöstä. Lapsi on avuton suojelun kohde, uhri ja kärsijä.

1980-luvulla perinnöllisyyskeskustelua käydään vilkkaasti ja myös sikiövauriot saavat palstatilaa. Lapsi mielletään vaihtoehtoisesti joko nuorena, joka itsekin mahdollisesti käyttää alkoholia tai sitten hänet mielletään turvattomana pikkulapsena. Vastuu lapsesta näyttää kallistuvan äidille ja naisten lisääntynyt alkoholinkäyttö nähdään uhkaksi lapselle sekä raskausaikana että sen jälkeen. Keskustelu isän alkoholinkäytöstä vaikenee: nyt näyttämöllä

ovat lapsi ja äiti. Lapsen etu nostetaan keskeiseksi teemaksi pohdittaessa esimerkiksi huostaanottoja. Lapsi nähdään avuttomana ja turvattomana, jonka etua yhteiskunnan on puolustettava, mikäli vanhemmat eivät kykene vastuulliseen vanhemmuuteen. 1990-luvulla lapsen asema vahvistuu entisestään. Näkökulma on kääntynyt siten, että lasta, viatonta uhria, on yhä suuremmissa määrin suojeltava vanhempiensa alkoholinkäytön seuraamuksilta. Lapsi on ehkä alkoholiongelmaisten vanhempiensa silmissä näkymätön, mutta yhteiskunta pyrkii tekemään hänestä yhä näkyvämmän. Artikkeleissa huudellaan kadonneen vanhemmuuden perään: lapsi tarvitsee turvallisen lapsuuden kehittyäkseen tasapainoiseksi aikuiseksi.

2000-luvulla alkoholiperheen ensisijaisena hoidon tarvitsijana on lapsi. Vaikka alkoholi-ongelman nähdäänkin koskevan kaikkia perheenjäseniä, lapsi tarvitsee apua ensimmäisenä – vasta sen jälkeen tulee kiinnittää huomio alkoholiongelmaiseen itseensä. Yllättävänä piirteenä voidaan pitää sitä, että lasten ja nuorten oma alkoholinkäyttö jää suhteellisen vähälle huomiolle, vaikka ongelma tunnustetusti on olemassa. Keskustelu pitäytyy paljolti raskauden-aikaisessa alkoholinkäytössä ja sikiövaurioissa, ja lapsi mielletäänkin lähinnä sikiönä tai vauvana. Voi tulkita, että kokonaisuudessaan kuva lapsesta täsmentyy hoidollisempaan suuntaan: holhous vähenee ja suvaitsevaisemmat, hoitavat linjat nousevat keskeiseen asemaan. Äidin hoidon sävy on niin ikään keventynyt menneiden vuosikymmenten kontrollipainotteisesta suuntauksesta. Lasta ja äitiä hoidetaan yhdessä ja pyrkimyksenä on saada äiti pehmeämmin keinoin ymmärtämään lapsensa etu. Isän rooli on kapea, sillä hän on läsnä perheessä lähinnä siten, että hän näyttäytyy äidin juomiskumppanina. Holmila ym. (1989, 35) huomauttavatkin, että monesti alkoholiperheessä miehen ja naisen juominen kytkeytyvät niin tiiviisti yhteen, että välillä on vaikea erottaa, kumman juomisesta puhutaan. Tästä huolimatta 2000-luvulla esillä oleva alkoholinkäyttäjä on selvästi äitiytensä kadottanut äiti. Huomionarvoista on se, että äiti nostetaan kuitenkin esille lähinnä lapsensa kautta, ei niinkään omana yksilönään.

Lapsen aseman voi tutkimukseni aikaperspektiivillä pelkistetysti nähdä olevan peilikuva isän asemasta ja näkyvyydestä. Voineekin tulkita, että äiti vahvana taustavaikuttajana on ollut kaiken aikaa esillä reproduktiivisen yhteiskunnallisen tehtävänsä vuoksi (ks. esim. Rantalaiho 1986, 19–50). Lapsen ja isän asema sen sijaan näyttää olevan riippuvaisempi sekä historiallisesta että yhteiskunnallisesta tilasta ja ilmastosta, jotka tunnetusti ovat viimeisten vuosikymmenten kuluessa muuttuneet radikaalistikin. Lapsen voi sanoa nousseen esille vasta 1970-luvulla yksilöitymisensä myötä. Sen jälkeen hänen asemansa on jatkuvasti korostunut, vaikkakin huomionarvoista on se, että tulkinnat lapsesta sikiönä, pikkulapsena ja nuorena ovat

vaihdelleet vuosikymmenien varrella. Se on luonnollisesti vaikuttanut keskustelun sävyyn ja tematiikkaan. Sikiön oikeudet ja lapsen etu nousevat esille varsinaisesti 1980-luvulla, minkä jälkeen ne ovatkin alkoholiperheestä käytävää keskustelua hallitsevat aihealueet. 1990- ja 2000-luvuilla lapsi on selvästi alkoholiperheen päähenkilö. Diskurssi lapsesta on siinä määrin vahva, että on odotettavissa hänen pysyvän myös vastaisuudessa huomion keskipisteenä. Silti aineistosta kumpuaa pyrkimys siihen, että alkoholiperheen lapsi saisi yhä nykyistäkin enemmän huomiota ja ymmärrystä osakseen, sillä siten lapsen asemaa voidaan parantaa ja hänen etunsa tehdä entistä näkyvämmäksi.

7. POHDINTAA

7.1. Alkoholipolitiikka problematiikan taustoittajana?

Alkoholipolitiikka on vuosikymmenten varrella risteillyt vapaamman ja kontrolloivamman ilmapiirin välillä. Ennen 1960-lukua alkoholi oli lähinnä yhteiskunnan järjestys- ja turvallisuusongelma. 1960-luvulta alkaen alkoholin voidaan nähdä muuttuneen enemmänkin moraaliväritteiseksi yksilöiden ja lähiyhteisöjen ongelmaksi. Alkoholin nauttimista säätelevät hiljaiset sosiaaliset säännöt. Yksilötason haitat ja kansanterveydelliset näkökohdat on nostettu uudella tavalla esille. Alkoholistien pakkohoitokeskustelut korostavat omavastuisuutta, joka kuitenkin aika ajoin näyttää unohtuvan käytäessä läpi laajamittaista syyseurausvyyhtiä, jossa esiin nousevat niin kulttuuriset syyt, kuten kansanluonne tai huono viinapää, kuin moraaliset näkökohdatkin. Vähittäinen liberalisoituminen ja alkoholin kulutuksen lisääntyminen johtivat alkoholiliberalismin rajoitushenkisyyteen, mikä on aistittavissa artikkelien lisääntyneissä kurin ja järjestyksen vaateissa, kuten pakkohoitokeskustelussa. Vaikka Hyttinen (1990, 29) tuokin esille, että 1980-luvulla alkoholikulttuuria leimasi sivistyneiden juomatapojen omaksuminen, se ei aineistossa näy: artikkeleissa alkoholi mielletään joko ongelmana tai sitten sitä ei käytetä lainkaan. Alkoholiperhettä koskeva keskustelu onkin luonteeltaan korostuneen ongelmakeskeisestä ja hoitoon painottunutta.

Piispan (1997) jaottelu lehdistön alkoholiongelmia ja -politiikkaa koskevassa argumentaatioissa raittiuspoliittiseen periodiin vuosina 1951–1964, liberalismin periodiin 1965–1973 ja alkoholipoliittisen ajattelun periodiin vuodesta 1974 näyttää ajoittuvan kuvaavasti myös tutkimukseni artikkeleihin. Jaottelu on silti ymmärrettävä lähinnä suuntaantavana, sillä vuosiin perustuvaa tarkkarajaista periodijakoa on varsin hankala tehdä. 1960-

luvun artikkeleissa on havaittavissa moralismia ja syyttävällä sormella osoittamista. 1970-luvulla alkoholin haittoja koskeva keskustelu hiljenee, vaikkakin moralismi vaikuttaa yhä taustalla. Vähitellen kansanterveyteen ja perheeseen liittyvät näkökohdat alkavat saada entistä enemmän palstatilaa ja suvaitsevaisuuden ilmapiiri tulee havaittavaksi uudella tavalla. Selvää on se, että alkoholimarkkinoiden sääntelyä koskevat sosiaalipoliittiset säännökset ovat vuosikymmenten varrella väljentyneet, mikä saattaa vaikuttaa nurinkuriselta, sillä samaan aikaan alkoholihaitat ovat yhä lisääntyneet. Samaan sosiaalipoliittiseen viitekehykseen paikallistuu myös hoitokeskustelu, jota on värittänyt alkoholipolitiikan liberaali- ja kontrollilinjien vastinpariksi sopiva terapia- ja kontrollilinja. Terapia- ja kontrollilinja jakavat varsin selvästi vuosikymmenten aikana käytävää hoitokeskustelua, joskaan eivät ehdottoman yhtäläisesti vastaavien alkoholipoliittisten suuntausten kanssa.

Alkoholipolitiikka kokonaisuudessaan herättää lukemattomia artikkeleissakin esiinnostettuja kysymyksiä, joihin ei ole löydetty vastauksia, vaikka sen linjat ovatkin olleet varsin moninaisia. On nähdäkseni mahdollista, että suomalaiset ovat käyttäneet ja yhä käyttävät alkoholia runsaasti siitä syystä, että sen saatavuutta rajoittamalla ja hintaa korottamalla siitä on tehty eräänlainen tavoittelemisen arvoinen ylellisyystuote. Vastanäkemyksenä voi kuitenkin kysyä sitä, miksi ylellisyystuotteen suurkuluttajat ovat hyljeksityssä asemassa. Johtuuko marginaaliin ajautuminen alkoholinkäytöstä vai sen lieveilmiöistä, kuten työttömyydestä? Kysymykseen siitä, olisiko suomalaisessa alkoholipolitiikassa lähestyttävä yleiseurooppalaista linjaa hintoja pudottaen ja rajoituksia vähentäen, on niin ikään vaikea vastata. Yhtäältä alkoholin moninaisten haittojen voitaisiin siten nähdä tulevien sukupolvien myötä ehkä vihdoinkin tasaantuvan ja vähentyvän, mutta toisaalta katson, että alkoholikulttuuri on lähtökohtaisesti muualla Euroopassa niin erilainen, että rajoitukset ovat siellä siksi tarpeettomia (ks. esim. Hyttinen 1990, 17). Entä onko holhous ja kontrollointi ollut liiallista – onko mahdollista oppia vastuuseen vain vapaudessa eikä holhouksessa? On toki mahdollista, että kontrollin ja rajoitusten lieventäminen vie lopunkin vastuullisuuden, jolloin alkoholin haitat lisääntyvät entisestään niin yksilö-, perhe-, kuin yhteiskuntatasolla. Pohdittavaksi myös jää, onko holhouksella ja kontrollilla ylipäätään mahdollista luoda vastuullisuutta.

Hinta ja kysyntä ovat tunnetusti riippuvuussuhteessa, joten on mahdollista, että alkoholiveroa korottamalla kyettäisiin vähentämään kulutusta. On mielestäni kuitenkin selvää, että lopullista ratkaisua ei voida löytää pelkillä kulutukseen suuntautuvilla yhteiskunnallisilla toimenpiteillä, sillä kyse on pohjimmiltaan artikkeleissakin monesti esille nousseista alkoholikulttuurista, -tavoista ja -tottumuksista (ks. esim. Hyttinen 1990, 17). Näin ollen uskon, että pysyvää

ratkaisua alkoholinkäytön vähentämiseksi ei voida löytää hintojen korotuksella – sen sijaan alkoholipolitiikan keinojen tulisi vaikuttaa ruohonjuuritasolla *ennaltaehkäisevästi* esimerkiksi tehokkaan terveystieteellisen muodos (ks. Niemelä 2002, 71). Tänä päivänä suuntauksena näyttää olevan se, että alkoholitutkijat eivät ole puoltamassa vapaampaa alkoholipolitiikkaa, vaan he päinvastoin varoittavat siitä päättäjiä. Paradoksaalisena puolena 2000-luvun alkoholipolitiikassa on mielestäni se, että alkoholia ikään kuin pitäisi ostaa enemmän, mutta kuitenkin käyttää vähemmän.

Alkoholihuolto on kamppailut pitkälti samojen kysymysten äärellä kuin alkoholipolitiikka. Näyttää siltä, että alkoholihuolto on kuluneina vuosina paljolti jäänyt huumeidenkäyttäjien hoidon varjoon, mutta alkoholiveron alennuksen seurausten myötä alkoholihuolto on uudelleen noussut esille. On valitettavaa, että alkoholihuollon toimenpiteet keskittyvät yhä nykypäivänä lähes yksinomaan siihen vaiheeseen, kun alkoholiongelma on jo tullut näkyväksi. Nähdäkseni painopistettä tulisi siirtää ennaltaehkäisevään suuntaan siten, ettei ”vahingon” odoteta jo tapahtuneen. Jorma Niemelä (2002, 71) katsoo alkoholihuollon tilaa mielestäni kauaskantoisesti todetessaan, että varsinaisesta päihdetyöstä olisi siirryttävä painottamaan enemmän köyhyyden ja syrjäytymisen vastaista toimintaa, sillä siten kyettäisiin ehkäisemään päihdeongelmien syntymistä. Aineistossa alkoholiongelman ehkäiseminen ja syy-seuraustarkastelu nousee toistuvasti esille koko tutkimusajanjakson aikana, mutta lopputulosta siihen ei löydetä – jos sitä on mahdollistakaan löytää. Vaikka alkoholiongelmiin syyt tunnetusti ovat moninaisia, mielestäni olisi tärkeää pureutua ennaltaehkäisevän päihdetyön ohella niihin syihin, joista jo ilmennyt alkoholiongelma mahdollisesti on saanut alkunsa, sillä alkoholia itsessään ei voida pitää kaikissa tapauksissa syynä ongelmoitumiseen. Pikemminkin nyky-yhteiskunnan voi nähdä olevan monien ongelmien syynä. Esimerkiksi tapauksessa, jossa alkoholiongelman taustalla on erityisesti 1980-luvun aineistossakin esille noussut työttömyys, syy on selvästi yhteiskunnallinen. Mikäli työttömäksi sen sijaan joutuu alkoholin takia, silloin problematiikan syynä on juuri alkoholiongelma. Keskeistä on siis löytää syy, josta ongelmat ovat alkaneet, sillä esimerkiksi työpaikan voi saada takaisin, jolloin alkoholiongelman syykin ehkä poistuu.

7.2. Alkoholi perheen kolmantena – onko peli jo menetetty?

Alkoholiperheen problematiikka näyttää muodostuvan varsin laajasta ongelmavyyhdistä. Keskeistä on nähdäkseni ymmärtää se, että on alkoholinkäyttö perheongelmien syy tai seurausta niistä, perhe tulee ymmärtää inhimillisistä yksilöistä koostuvana yhtenäisenä ja

kokonaisuena yksikkönä, jonka kaikki jäsenet ovat avun tarpeessa. Riitta Jallinoja (2000, 11) tekee rohkean ja mielenkiintoisen tulkinnan perheestä ja sen yhtenäisyydestä, mikä osoittautuu jokseenkin paikkaansa pitäväksi tutkimukseni tulostenkin kannalta. Hän tulkitsee perheen muodostuvan erilaisten ”kolmansien” avulla, jotka pakottavat pariskunnan tai perheenjäsenet erilleen toisistaan. ”Kolmas” voi olla esimerkiksi alkoholismi, lapsi, työ, köyhyys, sairaus tai mikä tahansa, joka vie huomion toisaalle⁶. Tarkasteltaessa alkoholi-perhettä ”kolmas” eli alkoholi rikkoo perheen yhtenäisyyden ajamalla perheenjäsenet toisistaan erilleen joko henkisesti tai fyysisesti. 1960-luvulla isä ajautuu alkoholin vuoksi perheestään erilleen ja vähitellen äidille käy samoin. Lapsi on perheen keskiössä kärsimässä ”kolmannen” väliintulosta, sillä alkoholi vie huomion olennaisesta – lapsesta – toisaalle. Mielestäni erityisen merkittävänä voidaan nähdä alkoholin väliintulo äidin ja lapsen väliseen symbioottiseen suhteeseen, sillä silloin lapsen voidaan nähdä menettäneen äitinsä sen lisäksi, että ”kolmas” on vienyt jo isän. Kuten tutkimustuloksistakin ilmenee, 1970-luvulla yhteiskunnan moraalisen selkärangan murtuessa eli äidin tarttuessa pulloon koko yhteiskunnan tulevaisuus oli vaakalaudalla. ”Kolmas” teki tuolloin näyttävän käännekohdan alkoholi-perheen historiaan.

Mielestäni on huomioitava sekin näkökulma, että vaikka alkoholia on helppo syyttää perheen ongelmista, vaikeudet saattavat usein kuitenkin johtua esimerkiksi perhe- tai parisuhde-problematiikasta. Siitä huolimatta alkoholi saatetaan nähdä syynä koko ongelmavyöhyteen, eikä ehkä ymmärretä sitä, että nykypäivänä ajan henki rikkonaisine perheineen on keskeinen ongelmoittava tekijä – ei välttämättä niinkään satunnainen alkoholinkäyttö. Vastaavasti miehen alkoholinkäyttö voidaan nähdä syynä Nätkinin (1997, 233) esille tuomaan itsenäiseen äitiyteen, jossa äiti ja lapsi liittoutuvat ja mies syrjäytetään tai poissuljetaan. Sukupuolijärjestelmän muutokset ja siten myös perheenjäsenten roolien muuttuminen ovatkin nähdäkseni osasyinä alkoholikulttuurin muutoksiin, etenkin naisten alkoholinkäytön kohdalla (ks. Alanen 1994, 25–26). Vielä 1960-luvulla roolit olivat vakiintuneet ja selkeärajaiset, mutta äidin roolin muuttuessa, naisen vapautuessa ja kodin ulkoisen elämän muuttuessa normiksi, tilanne muuttui ratkaisevasti (ks. esim. Hyttinen 1990, 9). Naiset yrittivät täyttää uuden, itsellisen naisen roolia ilmentäen sitä alkoholinkäytöllään. Vahvat naiset ottivat ehkä itsenäistymispyrkimyksissään alkoholiongelmasta miehestään avioeron, mutta heikommat tarttuivat itsekin pulloon. Mielestäni naisen alkoholiongelman muodostumisen taustalla voi

---

⁶ Nähdäkseni Jallinojan tulkinta perheen kolmannesta ilmenee lähinnä parisuhteessa, ei niinkään (lapsi)perheessä, mitä kuvastaa jo lukumäärällinen ilmaus ”kolmas”. Usein myös mielletään, että lapsi tekee perheen (ks. Forsberg 1994, 92–101; Hämäläinen 1986; Juntunen & Krats 1997, 13; luku 3.3.2), joten esimerkiksi juuri lapsen mieltäminen *perheen* kolmantena vaikuttaa ristiriitaiselta.

siis olla vaikeus selviytyä uudesta roolista. Miehen rooli sen sijaan säilyi pitkälti ennallaan. Vaikka naisemansipaation ja naisten ongelmoituneen alkoholinkäytön yhteys oletettavasti onkin monimutkainen, lienee mahdollista, että ongelma on osittain syntynyt juuri naisemansipaation lieveilmiönä.

Niemelä (2002, 66–67, 70) käsittelee mielestäni ansiokkaasti maailmankuvan muutosta, joka on seurausta viime vuosikymmeninä tapahtuneesta hyvinvointivaltion rakenteiden murtumisesta ja yhteiskunnan pirstaloitumisesta. Hän näkee, että sen myötä mm. instituutio-naalinen huolehdinta, vastuu ja ohjaus ovat vähentyneet ja ammatilliset urat ovat muuttuneet katkonaisiksi ja ennustamattomiksi. Uudenlainen individualisoitunut verkostoyhteiskunta edellyttää vahvaa ja jatkuvasti uudistettavaa identiteettiä. Se onnistuu vahvoilta, myönteisiä rakennusaineita tarjoavissa verkostoissa eläviltä, mutta sosiaalisissa ja taloudellisissa vaikeuksissa olevat perheet joutuvat entistä vaikeampaan asemaan. Kuten artikkeleistakin käy ilmi, alkoholi saattaa tällöin näyttäytyä oljenkortena, joka kuitenkin osoittautuu katkeavaksi ennemmin tai myöhemmin. Vanhemmuus ja kasvatus ajautuvat kriisiin – vaikkakin on ymmärrettävää, että vanhemmuuden ja kasvatuksen kriisi ei rajoitu ainoastaan alkoholi-perheisiin. Lapsen hätään kiinnitetään usein huomiota vasta sitten, kun hänen käyttäytymisensä häiritsee aikuisia; lapselta tai nuorelta edellytetään päihteidenkäytön tai rikollisuuden kaltaista elämänmuotoa, ennen kuin hänen hätänsä tulee nähdyksi (ks. Alanen & Bardy 1991). Jotta lapsen etu voitaisiin huomioida ja kyseisiä tilanteita ennaltaehkäistä, vanhemmuuden tukeminen tulisi kaikissa muodoissaan nähdä paitsi keskeisenä sosiaali- ja talouspoliittisena kysymyksenä, myös kulttuurisena kysymyksenä.

Alkoholista, kuten muistakin ulkoisista uhkista huolimatta voitaneen tulkita, että perhe on säilyttänyt asemansa yhteiskunnan ydinsoluna. Vaikka välillä on ehkä jo uskottu, että perheen aika on ohi, avioliitto on vanhoillinen instituutio ja yksilöä ja yksilön vapautta korostava aikamme on osoittautunut tuhoisaksi monille ihmissuhteille, voidaan silti nähdä, että perhe on yhteiskuntamme elinvoimaisin osa (ks. Huttunen 2001). Yhteiskuntamme elämä ja toiminta ovat perheen varassa, joten on tärkeää tukea perheitä selviytymään. On ilmeistä, että esimerkiksi alkoholiperheen hoitoon käytetyt varat korvautuvat paitsi taloudellisessa mielessä yhteiskunnalle, myös henkisessä mielessä alkoholiperheen ja läheisten hyvinvointia ja jaksamista parantavan vaikutuksen myötä. Lyhytnäköinen alkoholi- ja sosiaalipoliittinen ymmärrys ja toiminta kostaavat varmasti vuosien kuluessa monellakin tavoin, eikä vähiten inhimillisten kärsimysten muodossa. Mielestäni hyvä vanhemmuus perustuu toimivaan parisuhteeseen, sillä myös hyvä äitiys ja isyys voivat toteutua luontevasti ja rakastavassa hengessä

antamalla toiselle aikaa. Perheeseen sisältyy valtava voima, jonka avulla on mahdollista selvittää suurestakin uhasta, kuten juuri alkoholista. Yhteiskunnan tehtävänä on tulla vastaan siinä, että alkoholiperhettä hoidetaan kokonaisvaltaisesti noudattaen pitkäjänteistä palvelu-ohjausta ja kuntoutumisen tukemista. Hoidossa on huomattava se, että alkoholiongelma on monesti kietoutunut moninaisiin taloudellisiin, sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin, jolloin tarvittavat toimenpiteet tulee ulottaa kaikille näille osa-alueille riittävän aikaisessa vaiheessa.

7.3. Kadottaako alkoholi vanhemmuuden, äitiyden ja isyyden?

Pohdittaessa alkoholiperheen vanhemmuutta, tulkinta saa hyvin monia ulottuvuuksia. Ensinnäkin on todettava, että lienee vanhanaikaista uskoa siihen, että alkoholiperheen vanhemmuus olisi poikkeuksetta heikkoa. Toisaalta oletan, että vastuullinen vanhemmuus, jonka keskeisenä piirteenä on hyvien edellytysten luominen lasten kasvulle, ei pääse kaikin tavoin toteutumaan alkoholiperheessä jo siitä yksinkertaisesta syystä, että alkoholiperhe on lähes poikkeuksetta enemmän tai vähemmän sosiaalisesti eristynyt, turvaton ja epäsopea yhteisö. Alkoholiperheen vanhemmuus onkin usein heikkoa vanhemmuutta, joka nojaa itsekasvattautuvuuteen, muttei kuitenkaan siten, että siihen tavoitteellisesti pyrittäisiin: alkoholiperheessä itsekasvattautuva vanhemmuus tapahtuu olosuhteiden pakosta ja erilaisten uhkien alaisena (vrt. Hoikkala 1993, 50–51). Veli-Matti Värri (1997, 121–164) erittelemät vanhemmuuden vastuualueet elämän ehtojen turvaamisesta, maailmaan orientoimisesta ja olemisen mysteeriin vastaamisesta eivät nähdäkseni myöskään voi toteutua alkoholiperheessä kuin ehkä ajoittain. Näyttääkin siltä, että alkoholiperheen vanhemmuus on jaksottaista, kuten myös Nätkin (2003, 35) toteaa. On siis oletettavissa, että vastuullinenkin vanhemmuus saattaa ajoittain nostaa päätään, mutta alkoholin alla se musertuu. Asia, jota alkoholiperheen yhteydessä ei voitane kuitenkaan korostaa liikaa, on se, että kaikesta mallintamisesta ja kategorisoinnista huolimatta on tärkeää ymmärtää alkoholiperheen yksilöllisyys – se, että jokainen alkoholiperheen jäsen on omanlaisensa ja jokainen alkoholiperhe on siksi kokonaisuutena ainutlaatuinen.

Nähdäkseni kaikkiin alkoholiperheen jäseniin ja heidän asemiinsa on syvästi vaikuttanut jo useasti esillä ollut 1960-luvulla alkanut yhteiskunnallinen murros. Muuttoliike, kaupungistuminen, palkkatyöläistyminen, muutokset perheoloissa sekä yleinen yhteiskunnallinen asenne- ja mielipideilmaston avautuminen ovat vaikuttaneet voimakkaasti sekä isän, äidin että lapsen asemaan. Näkyvimmän muutoksen kävi läpi äiti yksilöitymisprosessinsa myötä, ja huomion-arvoista on se, että kyseinen prosessi uudisti myös isyyden ja miehisyyden (ks. Huttunen

1994, 48). Äidin muuttunut asema alkoholiperheen jäsenenä on erityisen kiinnostava yhteiskunnan rooliodotusten kannalta. Nätkinin (2003, 34) toteamus siitä, että naisten alkoholinkäyttö läpäisee uutisoinnissa julkisuuskyynnyksen usein vain negatiivisessa mielessä herättää kuitenkin kysymyksen, onko miesten alkoholinkäyttö esillä julkisuudessa vastaavasti positiivisessa mielessä. Monissa mediatuotteissa naisten alkoholinkäyttö liitetään mielestäni usein pikemminkin trendikkääseen ja iloiseen baarikulttuuriin – miesten alkoholinkäyttö sitä vastoin lähinnä epäsosiaaliseen käytökseen ja väkivaltaan.

Pohdittaessa edelleen alkoholinkäytön ja naisen roolin suhdetta Ackerman (1991, 19) esittää aiheellisen kysymyksen: miten pitkälle miehen alkoholiongelma saa mennä ennen kuin epäilemme hänen soveltuvuuttaan isäksi? Tilanteessa, jossa perheen äidillä on alkoholi-ongelma, ollaan välittömästi valmiita epäilemään hänen kyvykkyyttään äitinä. Tutkimukseni aineistosta käy selvästi esille se, että hyvän äidin kategoria on historiallisesti muuttuva (ks. Nätkin 1997, 153) ja äidin subjektiivisuus on ambivalentimpi kuin isän toimijuus (ks. Vuori 2001, 358). Sen sijaan Nätkinin (2003, 21) esitys siitä, ettei nainen ole vielä täysin yksilöitynyt, ei näyttäytyä uskottavana tutkimustulosteni valossa, jossa tarkastelun kohteena on tosin nainen/äiti ja *alkoholiperhe*. Edelleen yksilöitymiseen liittyen on mielenkiintoista pohtia kysymyksiä siitä, yksilöityikö äiti viime kädessä medikalistisesti ja onko hänen yksilöitynyt asemansa alkoholiperheessä nykypäivänä heikentynyt aineistossakin esiinnoukseen sikiö- ja lapsisidonnaisuuden vuoksi. Kärjistetysti tulkittuna näyttää siltä, että alkoholiongelmaisen äidin tapauksessa kyse on alkoholiongelmaisesta äidistä ja alkoholiongelmaisen isän kohdalla alkoholiperheestä. Äidin yksilöitymisen voi siis nähdä ylittävän perheyhteyden.

Yksilöitymistä korostava feministinen näkökulma on mielenkiintoinen tarkasteltaessa naisten alkoholinkäyttöä kontekstoivaa tasa-arvoideologiaa. ”Yhteiskunnallinen äidillisuus”, kuten Vuori (2001, 21) asian ilmaisee, oli pitkään suomalaisen äidin roolina (vrt. yhteiskunnallisuus, Huttunen 1999, 170–177). Siihen liittyi fyysisesti terveiden ja siveellisesti kansalaiskuntoisten lasten hoito ja kasvatus. Nätkin (1986, 158) puhuu parisuhteeseen painottuvasta vastuurationaalisuudesta, joka ilmenee esimerkiksi avioliitossa siten, että nainen ajattelee toimintansa seurauksia aina miehensä ja ympäristönsä kannalta ja mukauttaa toimintansa sen suhteen; toisin sanoen hän on vastuullinen ja toimii ympäristönsä ehdoilla. Mies sen sijaan toteuttaa teknisesti rajoittunutta vastuurationaalisuutta, jossa keskeistä on asiapäämäärä, ei niinkään hänen toimintansa tai elämäntapansa seuraamukset muille. Tutkimustulosteni perusteella näyttää siltä, että käyttäessään alkoholia yhä yleisemmin naiset pyrkivät tasa-arvoiseen asemaan hyläten vallinneen ”yhteiskunnallisen äidillisyyden” tai vastuu-

rationaalisuuden. Naiset halusivat kokonaisvaltaisemmiksi yhteiskunnallisiksi yksilöiksi, joille miesten tavoin kuuluu valtaa, omia intressejä ja yksilöllisiä etuja. Naiset lähestyivät maskuliinisuutta ”miehiseen normiin samaistumisen logiikalla” (de Beauvoir 1980) tahtoen olla ”hyviä jätkeä” (vrt. esim. Granfelt 1998). Voidaan kuitenkin pohtia sitä, miten tasa-arvo pohjimmiltaan ilmenee ja kuinka tasa-arvoista on pyrkiä kohti *miesten* valta-asemaa, auktoriteettia – ja juomatapoja. Mielestäni alkoholinkäyttö negatiivisena ja hyveelle vastakkaisena ilmiönä riitauttaa näkemyksen siitä, että sen keinoin päästäisiin lähemmäksi tasa-arvoa. Lienee kuitenkin ymmärrettävissä, että naiset hakivat alkoholinkäytöllään tasa-arvoa, pääsyä perinteisesti naisilta kielletylle alueelle. Taustalla ei varmastikaan ollut pyrkimys tasa-arvottaa miesvaltaista alkoholiongelmaisten joukkoa, vaikka todellisuudessa niin kävikin. Lapsen kannalta äidin lisääntynyt alkoholinkäyttö on ollut erityisen tuhoisaa, sillä kuten aineistostakin käy ilmi, alkoholi on varsin monissa perheissä kadottanut ensin isyyden ja sitten äitiyden. Äidin alkoholinkäytön problematiikkaa korostaa lisäksi se, että yhteiskunnan marginaalissa äidit ovat lapsille usein viimeinen perheside (Nätkin 2003, 35).

Isyyttä koskevan kirjallisuuden mukaan isän kuvaa on vuosikymmenien aikana muokannut pitkälti miehisuus ja siihen liittyvä arvomaailma. Siinä missä isä oli ennen lähinnä elättäjä ja auktoriteetti, jonka tuli olla miehisyytensä menettämisen pelossa puuttumatta kotitöihin ja lastenhoitoon, hänen isyytensä on muuttunut perhekeskeisemmäksi ja moniulotteisemmaksi. Nätkinin (1997, 150) mukaan näyttää siltä, että miehet ovat jossakin määrin lähentyneet perhettä ja isyyttään. Tämä ei kuitenkaan näy tutkimustuloksissani, jotka pikemminkin korostavat alkoholiongelmaisen isän marginalisoitumista perheensä sisällä tai jopa yhteiskunnallisella tasolla. Vuoren (2001) isyyttä koskevat tutkimustulokset ovat päinvastaiset omiini nähden, sillä hänen mukaansa isän rooli perheessä on korostunut lähestyttäessä nykypäivää. On toki huomioitava, että Vuoren tutkimuksessa tutkimuskohteena on perheoppaista välittyvä isyys, jolloin kyse ei ole marginalisoituneista alkoholiperheen isistä ja heidän isyydestään. Sen sijaan Vuoren (2001, 358) toteamus siitä, ettei isyys johda miestä luopumaan entisestä toimijuudestaan, kuten äidin on luovuttava siitä lapsen parhaan nimissä, näyttää tutkimukseni perusteella uskottavalta. Isä mielletään isäksi lähinnä biologisena⁷, juridisena ja mahdollisesti joiltakin osin sosiaalisena isänä, muttei niinkään psykologisena isänä, millä Jouko Huttunen (2001, 58–65) tarkoittaa tunnepohjaista kiintymyssuhteeseen perustuvaa isyyttä. Isyys on siis ohenevaa isyyttä, sillä alkoholin vuoksi isän ja lapsen suhde

---

⁷ Biologiseen eli perinnölliseen isyyteen liittyvät alkoholiperheen kohdalla kysymykset alkoholiongelman periytyvyydestä. Se muodostaa kokonaan oman problematiikkansa, jonka rajaan pohdinnan ulkopuolelle.

on etäinen ja kiintymyssuhde jää heikoksi. Pohdinnan varaan niin perhe- kuin yhteiskunta- tasollakin jää edelleen kuitenkin se, onko alkoholi isän marginalisoitumisen syy vai seuraus.

Sekä Huttusen (2001, 47) näkemys isän auktoriteettiaseman murtumisesta ja isämällin valta- aseman romahtamisesta perheessä että Nätkinin (2003, 35) toteamus siitä, että yhteiskunnan marginaalissa isyys näyttäytyy vielä vähäisemmässä roolissa kuin ns. keskiössä, saa tukea tutkimustuloksistani. Huomionarvoinen seikka miehisyydestä, isyydestä ja naisten epätasa- arvoisesta asemasta puhuttaessa on Arto Jokisen (1999, 17) näkemys siitä, että ilmeisesti myös miehet kärsivät patriarkaatissa ja voivat olla sosiaalisten sukupuoliroolien uhreja siinä missä naisetkin. Jokinen täsmentää väitettään toteamalla, että suomalaisesta yhteiskunnasta liki täydellisesti syrjäytyneiden kansalaisten noin kolmen prosentin suuruinen ryhmä koostuu liki sataprosenttisesti miehistä, joihin kuuluu esimerkiksi juuri alkoholisteja, taparikollisia ja asunnottomia. On siis tulkittava, että miehiin kohdistuvat rooli- odotukset saattavat taustoittaa sosiaalisia ongelmia, kuten alkoholismia, yhtä lailla kuin naisiinkin kohdistuvat rooli- odotukset. Miesten kannalta katsottuna asiaa on vain tarkasteltu vähemmän.⁸

7.4. Voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä?

Tutkimustulokseni yhtyvät näkemykseen, jonka mukaan alkoholiperheen lapsi on ollut pitkään näkymätön ja huomio on keskitetty lähinnä alkoholiongelmaisen vanhemman pitkään ja vaikeaan hoitoprosessiin. Taustalla voisi olettaa vaikuttavan sen, että ennen alkoholi- ongelmaa pidettiin pitkälti moraalikysymyksenä, jolloin moraalisesti rappiolla olevaan perheeseen ei juuri tuhlattu huomiota. Vasta melko lyhyen aikaa on korostunut ymmärrys alkoholiongelmaista sairautena, jolloin niin alkoholiongelmainen itse kuin koko perhekin on ymmärretty inhimillisemmässä valossa. Vaikka huomiota alkoholiperheen lapseen on alettu kiinnittää jatkuvasti enemmän, ongelmaksi nousee aineistossakin esille tullut häpeä, joka johtaa lapsen salaamaan perhettään tuhoavan alkoholiongelman. Salaamisen vuoksi lapsi jää näkymättömäksi ehkä yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Näin ollen ongelmaksi nousee paitsi se, että alkoholiperhettä on vaikea tunnistaa ja saattaa hoidon piiriin, myös alkoholiperheen lapsen ongelmien havaitseminen ja siten auttamisenkin vaikeus.

---

⁸ Voisiko ylipäättään syynä siihen, että miesten näkyvyys vähenee artikkeleissa vuosikymmenten saatossa, olla se, että artikkelien kirjoittajat vaihtuvat vähitellen miehistä naisiksi? Miehet siis kirjoittavat miehistä ja naiset naisista ja lapsista?

Alkoholia käyttävät lapset ja nuoret saavat jonkin verran tutkimusajanjaksolla palstatilaa. Niin suuri ongelma kuin lasten tai nuorten alkoholikäyttö onkin, sillä ei ole siinä mielessä koko perhettä sairastuttavaa vaikutusta kuin auktoriteettiasemassa olevien vanhempien alkoholinkäytöllä. Leena Alasen ja Marjatta Bardyn (1991, 33) näkemys siitä, että suomalainen lapsuus näyttää perhelapsuutena, jossa vanhempia koskevat elämäntapahtumat ja muutokset siirtyvät koskemaan myös lapsia, on alkoholiperheen lasten kannalta varsin tuhoisa.⁹ Tutkimusaineistossa korostuneeseen rooliin nouseekin vanhempansa tai vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsivän lapsen asema, mikä näyttää synkältä, vaikkakin vuosikymmen kerrallaan se on tullut näkyvämmäksi. Lienee kiistatonta, että alkoholinkäytöllä on moninaiset vaikutuksensa perhe-elämään ja lapsiin. Vaikka lapsen asema kärsijänä ja viattomana uhrina korostuukin, ei ole kiistatonta, että alkoholinkäyttö perheessä olisi poikkeuksetta haitallista lasten kannalta. Näin ollen myös kysymykseen *voiko lapsen etu toteutua alkoholiperheessä?* on liian yksisilmäistä vastata kieltävästi tai myöntävästi. Kaikesta huolimatta on hyvä muistaa, että kuten Peltoniemi (2003, 176) on arvioinut, alkoholiperheet tuottavat Suomessa ainakin kymmeniätuhansia lapsia käsittävän ryhmän, jolle vanhempien alkoholinkäyttö on haitallista. Kuten aineistossakin monesti mainitaan, ongelmilla on usein taipumus periytyä, mikä moninkertaistaa alkoholinkäytön problematiikkaa entisestään. Jarmo Heinonen (2002, 44) painottaakin, että vanhempien esimerkki vaikuttaa merkittävästi siihen, miten lapsi suhtautuu alkoholinkäyttöön. Aikaisemmin suoraselkäisen kansalaisen tuli profiloitua raittiiksi, mutta nykyisin henkilö, joka kieltäytyy alkoholista, joutuu monesti selittämään kieltäytymistään. Raitis aikuinen on muuttunut nyky-yhteiskunnassa harvinaisuudeksi, mistä seurauksena on se, että lapsen näkökulmastakin alkoholi ja aikuisuus ovat kietoutuneet tiiviisti yhteen: aikuisuutta ilman alkoholia ei oikeastaan ole olemassa.

Artikkelien pohjalta näyttää siltä, että lapsen edun toteutuminen alkoholiperheessä on paitsi *tapauskohtaista*, myös varsin *aika- ja kulttuurisidonnaista*. Kontrollipolitiikan aikana lapsi epäilemättä koki suurta häpeää perheessään olevasta alkoholiongelmasta, kun taas nyky-päivänä liberaalimman alkoholipolitiikan ja -kulttuurin ajalla alkoholiongelma on yleisempi ja

---

⁹ Mielestäni kyseinen perhelapsuus ja lapsuuden perheistäminen eli familialisointi, joka Alasen ja Bardyn mukaan näkyy erityisesti siten, että lapsuus on organisoitu tavalla, joka tekee lapset riippuvaisiksi vanhemmistaan, on kritiikkiä herättävä käsite: eikö ole selvää, että lapset ovat riippuvaisia huoltajistaan ja vanhemmistaan ja että perheen tapahtumat koskevat myös lapsia? Onko perhe tarvinnut erikseen familialisoida, jotta on tehty näkyväksi se, että lasten hyvinvointi on sidoksissa vanhempien toimintaan? Samoin ajatuksia herättää Alasen (1994, 17) kommentti siitä, että myös lapset tekevät ja muuttavat yhteiskuntaamme ja maailmaamme. Ovatko lapset todella subjekteja, muutosten tekijöitä, vai tehdäänkö yhteiskuntaa lasten puolesta, heidän näkökantansa huomioon ottaen? Ajatus on mielenkiintoinen alkoholiperheen näkökulmasta: lapset eivät nähdäkseni voi itse tehdä yhteiskuntaamme tai edes parantaa alkoholiperheensä tilannetta, vaan tarvitaan vastuunsa tuntevia aikuisia, jotka tekevät lasten näkökannat ja edun näkyviksi. Näin ollen voidaan ymmärtää, että yhteiskuntaa ja maailmaa tehdään aikuisten toimesta siten, että lapset otetaan huomioon.

oletettavasti avoimempikin ongelma. Kulttuurisidonnaisuudella tarkoitan erityisesti yhteiskuntaluokkiin ja -ryhmiin kohdistuvia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia odotuksia. Menneillä vuosikymmenillä etenkin taiteilijaperheiden alkoholinkäyttöä katsottiin läpi sormien, mutta esimerkiksi opettaja- tai lääkäriperheen alkoholiongelma nähtiin huomattavasti paheksuttavampana ja merkittävämpänä kysymyksenä. Näyttää siltä, että nyky-yhteiskunnassa taiteilijaperheen ihanne baarikaappeineen on yleistynyt, joten alkoholinkäyttö on normalisoitunut ja asettunut uudella tavalla keskuuteemme, millä on luonnollisesti vaikutuksensa myös lapsiin.

Yleisesti ottaen lapsen edun voidaan nähdä toteutuvan, kun hän voi hyvin ja hänen ruumiilliset, tajunnalliset ja toiminnalliset tarpeensa tulevat tyydytetyiksi. Mikäli lapsi saa tuntea olonsa turvalliseksi, hän saa huolenpitoa ja hoitoa, hänet huomioidaan yksilöllisesti ja kunnioittavasti ja kommunikaatio on perheessä avointa, lapsen edun voidaan nähdä toteutuvan. Mikäli lapsen tarpeet ja hyvinvointi toteutuvat perheessä, lapsen etukin toteutuu siitä huolimatta, onko kyseessä alkoholiperhe vai ei. Olennaisina alkoholiperheessä kasvavan lapsen ongelmina sanotaan kuitenkin olevan turvattomuudentunteen, liiallisen vastuun, riitojen ja muiden perheen ilmapiiriä rikkovien tekijöiden. Peilattaessa näitä alkoholiperheen ongelmatekijöitä lapsen edun merkityssisältöihin on helppo huomata, että ne ovat voimakkaasti ristiriidassa keskenään. Holmila (1992, 55) esittää keskusteluun lieventävän näkökannan huomauttamalla äidin alkoholinkäytön mahdollisesta positiivisesta vaikutuksesta lapseen. Vaikka Holmila ilmeisimmin perää naisen oikeutta alkoholin kohtuukäytön mahdollisuuteen, näkemys herättää minussa ajatuksia ja kysymyksiä: mikäli äidin ja lapsen välinen yhdessäolo perustuu alkoholinkäyttöön, voiko sellaisessa yhdessäolossa ylipäättään olla paljoakaan myönteistä? Entä eikö lapsen etuun voida mieltää kuuluvaksi oikeus aidosti läsnäolevasta äidistä eikä humaltuneesta äidistä?

Vaikuttaa siltä, että keskustelu alkoholiperheen ja lapsen edun ympärillä ei saavuta yhtenäistä linjaa vaan jakaa voimakkaasti mielipiteitä ja näkemyksiä. Huomionarvoista tässäkin yhteydessä on nähdäkseni käsitteiden hajaantuvuus ja monimuotoisuus. Alkoholiperheen käsitteeseenhan voi kuulua joko perheenjäsenen satunnaista tai jatkuvaa alkoholinkäyttöä, mikä luonnollisesti vaikuttaa näkökantoihin alkoholinkäytön vaikutuksista ja seurauksista. Näkemysten kirjo tulee mielestäni esiin myös yksilö-yhteiskunta -akselilla. Erityisesti Antikaisen (1997), mutta myös Kajavan ja Lämsän (1998) sekä Taiton (2002) näkemyksissä on vahva sosiaalityön viitekehys, jonka voinee tulkita luonteeltaan yksilöä korostavaksi. Antikaisen mukaan lapsen etu on ymmärrettävä ennen kaikkea sosiaalityöntekijän tekemänä eettisenä harkintana ja toimintaa ohjaavana periaatteena. Näin ollen lapsen etu alkoholi-

perheessä saa paitsi moraalisen, myös oikeudellisen katsontakannan. Peltoniemi (2003) ja Nätkin (2003) puolestaan tarkastelevat aihetta pikemminkin yhteiskunnallisesta ja sosiaalipoliittisesta viitekehystä, jolloin lapsen näkökanta ja kokemuksellisuus nousevat voimakkaammin esille, kun taas sosiaalityön sävyttämä viitekehys jää taka-alalle. Toisaalta myös Taiton (2002) keskustelusta on löydettävä kokemuksellisuuden sävy. Lähdeaineistosta mainittakoon vielä Peltoniemen varsin suoraviivainen tyyli käsitellä aihealuetta. Hän käy keskustelua painokkaasti ja tuo korostetusti ilmi päihteidenkäytöstä lapsille aiheutuvia moninaisia haittavaikutuksia muun muassa leimaamalla vanhempien päihteidenkäytön perheväkivallaksi, mitä se nähdäkseni monesti ainakin väkivallan psyykkisessä muodossa onkin.

Alkoholinkäyttö, perhe ja lapsen etu vaikuttavat tutkimusalueilta, jotka näyttävät erilaisten aineistojen valossa erilaisia ulottuvuuksiaan ja puoliaan. Näkökulmista riippuen – esimerkiksi kuullaanko tutkimuksessa lapsen ääntä, alkoholia käyttävän vanhemman ääntä vai käytetäänkö tilastomateriaalia – alkoholiperhe saa eri painotuksia. Sen monisärmäisestä problematiikasta johtuen näyttää siltä, että yksimielisyyttä alkoholiperheen vaikutuksista lapseen ja lapsen etuun on vaikea tavoittaa. Osaltaan alkoholiperheen ja lapsen edun tarkastelu moninaistuu ja ehkä hajaantuukin jo sen myötä, että lapsen etu on kompleksinen käsite – kuten myös alkoholiperheen käsite. Joskus lapsen etu voi olla myös vanhempien etu, eikä niiden erottaminen toisistaan ole aina yksiselitteistä. Kun lapsen etu joutuu ristiriitailanteeseen vanhempien oikeuksien kanssa, vanhempien oikeudet saattavat monesti mennä lapsen hyvinvoinnin ja edun edelle. Toisinaan alkoholi näyttäytyy lapsen etua ja perhesuhteitakin vahvempana. Ei liene keskeistä osoittaa syyttävällä sormella alkoholiperheen jompaakumpaa vanhempaa, sillä lapsen kärsiessä ei ole olennaisinta pohtia sitä, onko äiti vai isä alkoholiongelmainen. Sen sijaan merkityksellistä alkoholiperheestä ja lapsen edusta käytävässä keskustelussa näyttää olevan se, että lapset tuntevat hyvinvoinnin tai sen puutteen lähinnä aikuisten kautta, joten monesti lapset heijastavat sekä lähiympäristönsä hyvinvointia että sen ongelmia. Vaikka alkoholiperhe kokonaisuutena tarvitsee huomiota ja hoitoa, parasta alkoholihaittojen ja myös tulevaisuuden alkoholiongelmien ennaltaehkäisyä on lapsen edun huomioiminen auttamalla häntä välittömästi ja ensisijaisesti.

LÄHTEET

Ackerman, Robert J. (1991) Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholiperheessä. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Ahlström, Salme (2002) Perhe-elämä ja nuorten päihteidenkäyttö. Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) (2002) Turmiolan Tommi. Mietteitä alkoholi- ja huumeutkimuksesta. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1991) Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalhallituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki: Sosiaalhallitus.

Alanen, Leena (1994) Perhelapsuus ja lapsen perheys – ”perhe” lasten näkökulmasta. Teoksessa Antikainen, Jukka & Haataja, Marja-Leena & Korhonen, Merja (toim.) Näkökulmia perheeseen. Stakes raportteja 136. Helsinki: Stakes.

Antikainen, Maarit (1997) Lapsen etu sosiaalityössä. Kuopion yliopistollisen opetussosiaali-keskuksen julkaisuja 2/1997. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus.

Anttonen, Anneli (2003) Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Bruun, Kettil (1960) Alkoholisti-käsite. Teoksessa Ihminen ja alkoholi. Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiön julkaisuja N:O 10. Helsinki: Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiö.

Cork, Margaret R. (1970) Unohdetut lapset. A-klinikkasäätiön julkaisuja n:o 4. Helsinki: A-klinikkasäätiö.

De Beauvoir, Simone (1980) Toinen sukupuoli. Suom. Annikki Suni. Alkut. 1949. Helsinki: Kirjayhtymä.

Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Stakes tutkimuksia 42. Helsinki: Stakes.

Forsberg, Hannele (2003) Johdanto: kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Haavio-Mannila, Elina (1983) Nainen ja alkoholi suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Naisten päihdeongelma. Tampereen yliopistossa 12.–13.5.1982 pidetyn symposiumin luennot. Sosiaalhallituksen julkaisuja 2/1983. Helsinki: Sosiaalhallitus.

Heinonen, Jarmo (2002) Myrskyjä viinalasissa. Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) Turmiolan Tommi. Mietteitä alkoholi- ja huumeutkimuksesta. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura.

- Hoikkala, Tommi (1993) Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gaudeamus.
- Holmila, Marja & Ahtola, Raija & Stenius, Kerstin (1989) Asiakkaiden mielipiteitä juoppouden hoidosta. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Holmila, Marja (1992) Kulkurin valssi on miesten tanssi. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Holmila, Marja & Kantola, Janna (2003) Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Helsinki: Stakes.
- Huttunen, Jouko (1994) Isyys ja miehisuus: isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Teoksessa Virkki, Juha (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Porvoo: WSOY.
- Huttunen, Jouko (1999) Muuttunut ja muuttuva isyys. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.) Mies ja muutos. Tampere: University Press.
- Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyttinen, Irja (1990) Kun nainen juo. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Hämäläinen, Juha (1986) Vanhemmuuteen siirtyminen elämänmuutoksena. Perhekasvatuksellinen tutkimus vanhemmuudesta tulkinnallisen sosiologian viitekehyksessä. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja A 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hämäläinen, Juha (1992) Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Teoksessa Antikainen, Maarit (1997) Lapsen etu sosiaalityössä. Kuopion yliopistollisen opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 2/1997. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus.
- Itäpuisto, Maritta (2001) Pullon varjosta valoon – vanhempien alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Sosiaalitieteen laitos. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jokinen, Arto (1999) Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.) Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: University Press.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Jaanakaisa & Krats, Sari (1997) Perhe tutkimuksen puristuksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kajava, Mirja & Lämsä, Anna-Liisa (1998) Näkökulmia osallisuuden ja kansalaisuuden rakentumiseen. Mikä on lapsen ja nuoren etu? Teoksessa Ulvinen, Veli-Matti (toim.) (1998) Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet. NUORAn julkaisuja Nro 6. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Koski-Jännes, Anja & Hänninen, Vilma (2004) Aluksi. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Hänninen, Vilma (toim.) Läheiseni on päihdeongelmainen. Helsinki: Kirjapaja.

- Koskiluoma, Rauha (1983) Naisiasiakkaan hoito. Teoksessa Naisten päihdeongelma (1983) Sosiaalihuollon julkaisuja 2/1983. Tampereen yliopistossa 12.–13.5.1982 pidetyn symposiumin luennot. Helsinki: Sosiaalihuolto.
- Kuusi, Hanna (2004) Viinistä vapautta. Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Murto, Lasse (2002) Päihdehuollon suomalainen maali kansainvälistyvässä ympäristössä. Teoksessa Kaukonen, Olavi & Hakkarainen, Pekka (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Simpura, Jussi (2002) Muutokset suomalaisten juomatavoissa: toiveet ja todellisuus. Juomatapatutkimus vuodelta 2000. Stakes.fi/neuvo-antavat/tutkimus. Teoksessa Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä. Helsinki: LK-kirjat.
- Niemelä, Jorma (2002) Päihdeongelman, identiteetin vai syrjäytymisen hoitamista? Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) Turmiolan Tommi. Mietteitä alkoholi- ja huumeetutkimuksesta. Helsinki: Alkoholi- ja huumeetutkijain seura.
- Nikunen, Minna (2005) Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa. Tampere: Tampere University Press.
- Nätkin, Ritva (1986) Naisten vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.) Miesten tie, naisten puuhet. Tampere: Vastapaino.
- Nätkin, Ritva (1987) Viina kolmantena pyöränä avioliitossa. Alkoholipolitiikka Vol. 52.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Helsinki: Gaudeamus.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.
- Paananen, Sinikka (1990) Perhe kuin joukkuepeli. Helsinki: Otava.
- Peltoniemi, Teuvo (1983) Alkoholi yhteiskunnassa. Teoksessa Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.) Alkoholi ja yhteiskunta. Helsinki: Otava.
- Peltoniemi, Teuvo (1997) Päihdeperhe on kansanterveysongelma. Lasinen lapsuus. Asiaa lapsista, perheistä ja päihteistä -projektiesite. Helsinki: A-klinikkasäätiö ja Prevet.
- Peltoniemi, Teuvo (2003) Teoksessa Utoslahti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.) (2003) Pikkuaikeisia – kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raportteja 42/2003. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Peltoniemi, Teuvo (2005) Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. A-klinikkasäätiön esite. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Piispa, Matti (1997) Valistus, hoito, suojele. Tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakka-poliittisesta mielipideilmastosta. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Poikolainen, Kari (1983) Alkoholismi. Teoksessa Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.) Alkoholit ja yhteiskunta. Helsinki: Otava.
- Rantalaiho, Liisa (1989) Reproduktion maisema. Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.) Miesten tiede, naisten puuhut. Tampere: Vastapaino.
- Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.
- Ritala-Koskinen, Aino (1993) Onko uusperheestä perheeksi? Tutkimus uusperheiden kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Roivainen, Irene (1998) Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 1999:2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Roivainen, Irene & Järviluoma, Helmi (1997) Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. Teoksessa Roivainen, Irene (1998) Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Rovamo, Kalle (1983) Alkoholit ja sikiövauriot. Teoksessa Naisten päihdeongelma. Tampereen yliopistossa 12.–13.5.1982 pidetyn symposion luennot. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2/1983. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Sacks, Harvey (1989) Harvey Sacks Lectures 1964–1965. Edited by Gail Jefferson. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Savonlahti, Elina & Pajulo, Marjaterä (2001) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus – tieteen näkökulma. Teoksessa Andersson, Maarit (toim.) (2001) Tartu hetkeen – apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Simpura, Jussi (2002) Mitä melkoisimpia viinavuosia. Teoksessa Heinonen, Jarmo (toim.) Turmiolan Tommi. Mietteitä alkoholi- ja huumeetutkimuksesta. Helsinki: Alkoholit- ja huumeetutkijain seura.
- Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä. Helsinki: LK-kirjat.
- Timmen, Cermak (1990) Evaluation and Treating Adult Children of Alcoholics. Teoksessa Taitto, Annikka (2002) Huomaa lapsi – päihdeongelma perheessä. Helsinki: LK-kirjat.
- Törrönen, Maritta (2001) Lapsen etu – yhteinen etu. Teoksessa Andersson, Maarit (toim.) (2001) Tartu hetkeen – apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Utoslahti, Kirsi & Peltoniemi, Teuvo (toim.) (2003) Pikkuikäisiä – kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raportteja 42/2003. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Värri, Veli-Matti (1997) Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Tampere: Tampere University Press.

Wiseman, Jacqueline P. (1976) Alkoholistien vaimot I. Alkoholipolitiikka 41 (1976):2.

Wiseman, Jacqueline P. (1976) Alkoholistien vaimot II. Alkoholipolitiikka 41 (1976):3.

Painamattomat lähteet

Sosiaaliturva-lehden Internet-sivut. [Viitattu 15.3.2005]. Saatavilla www-muodossa:
<URL: <http://www.sosiaaliturva.fi/historiikki.htm>>.

LIITTEET

Liite 1. Jäsenuuskategoria-analyysi tutkimusmetodina.

Liite 2. Suomalaisten päihdeperheiden lasten aikuisuudessa kokemat haitat 1994 ja 2004, %.
Tiimi 2/2005. Eripainos. A-klinikkasäätiö. Myös internetissä [Viitattu 6.6.2005]:
<URL: <http://www.teuvopeltoniemi.net>> ja
<URL: <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/205/lasinenlapsuus04.html> -> Kuvio 9>

Liite 3. Suomalaisten päihdeperheiden lasten lapsuudessa kokemat haitat 1994 ja 2004, %.
Tiimi 2/2005. Eripainos. A-klinikkasäätiö. Myös internetissä [Viitattu 6.6.2005]:
<URL: <http://www.teuvopeltoniemi.net>> ja
<URL: <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/205/lasinenlapsuus04.html> -> Kuvio 8>

Liite 1

Jäsenyysskategoria-analyysi tutkimusmetodinä

Jäsenyysskategoria-analyysi eli MCD-analyysi (Membership Categorization Device)¹⁰ on Harvey Sacksin kehittämä tutkimusmetodi, jonka keskeisenä ajatuksena on ihmisten arkinen vuorovaikutus ja keskinäisen kulttuurisen ymmärryksen korostus. Se pohjautuu havaintoihin kulttuurisesti jaetuista todellisuudenjäsenystavoista: ihmiset kuvailevat ja luokittelevat kielen avulla sosiaalista todellisuutta. Kärjistetyksi sanottuna ihmiset siis tunnistetaan sijoittamalla heidät kategorioihin, jotka valitaan sosiaalisen kontekstin perusteella. Merkittävää on kontekstisidonnaisuus ja ihmisten aktiivisen toiminnan korostaminen vallitsevaan kulttuuriin ja sääntöihin nähden (Nikunen 2005, 66–67; Roivainen 1998, 26; Ritala-Koskinen 1993, liite 4, 1, 9). Sacks (1989, 89, 271–272) painottaa kiinnostuksensa kohdistuvan juuri siihen, miten ihmiset tuottavat ja käyttävät kategorioita. Ne pitävät sisällään runsaasti tietoa: pystymme tekemään päätelmiä niin kategorioihin liittyvistä ominaisuuksista, identiteeteistä kuin niitä kontekstoivista tilanteistakin ilman omaa subjektiivista havaintoa ilmiöstä.

Irene Roivainen ja Helmi Järviluoma (1997, 26, liite 1, 143–144) huomauttavat, että jäsenyysskategoria-analyysissä on vahvasti läsnä tulkinnallinen puoli: aineisto ei puhuttele sellaisenaan, vaan se on tulkittava kontekstissaan. Kategoriat eivät siis ole autonomisia, vaan niiden merkitys ja positio rakentuvat tekstissä suhteessa toimintoihin, toimintafääreihin ja piirteisiin. Läsnä ovat sekä kollektiivisia merkityssisältöjä kantavat kategoriat kuin vuorovaikutustilanteissa alati muuttuvat kategorisoinnitkin. Tyypittelyn säännöt ovat leimallisia ihmisten keskinäiselle kommunikaatiolle, mutta on huomioitava, että yhtä hyvin siihen kuuluu myös niiden rikkominen ja uusien merkityssuhteiden luominen. Jäsenyysskategoria-analyysin keinoin on mahdollista päästä käsiksi arkipäivän sosiaaliseen maailmaan ja sen merkityksiin.

Jäsenyysskategoria-analyysin peruskäsitteitä

Sacksin havaintojen mukaan jokapäiväinen yhteiselämässä tarvittava tietomme on järjestynyt (jäsenyys)kategorioiksi, mikä ilmenee siten, että ihmiset tunnistetaan sijoittamalla heidät tiettyihin kategorioihin, identiteetteihin. Kuten jo edellä kävi ilmi, kategorioiden merkitys ja positio rakentuvat tekstissä kontekstisidonnaisesti. Niitä voisivat olla esimerkiksi ”jazzfani”, ”opettaja” ja ”isä”. Kyseiset kategoriat puolestaan muodostavat erilaisia (jäsenyys)kategorijoukkoja, jotka edellisistä johtuen voisivat olla ”musiikinharrastaja”, ”koulun henkilökunta” ja ”perhe”. Jokainen kategoria voi olla vähintään kahden kategorijoukon eli MCD:n potentiaalinen jäsen. Esimerkiksi ihminen voidaan sijoittaa kategoriaan ”lapsi”, joka puolestaan kuuluu mahdollisesti useampaan kategorijoukkoon, kuten ”perhe” tai ”elämänvaiheet”. (Roivainen 1998, 26; Ritala-Koskinen 1993, liite 4, 3.)

---

¹⁰ Roivainen (1998) käyttää alkuperäiskäsitteestä MCD suomennosta jäsenkategoria-analyysi, toisin kuin Ritala-Koskinen (1993) ja Nikunen (2005), jotka käyttävät suomennosta jäsenyysskategoria-analyysi. Rinnastan kyseiset nimitykset tutkimuksessani käyttäen niistä suomennosta jäsenyysskategoria-analyysi. Myös joistakin muista jäsenyysskategoria-analyysiin liittyvistä termeistä Roivainen, Ritala-Koskinen ja Nikunen käyttävät eri suomennoksia (vrt. esim. vakio pari ja standardipari), jotka rinnastan ja joista käytän Ritala-Koskinen käyttämiä nimityksiä.

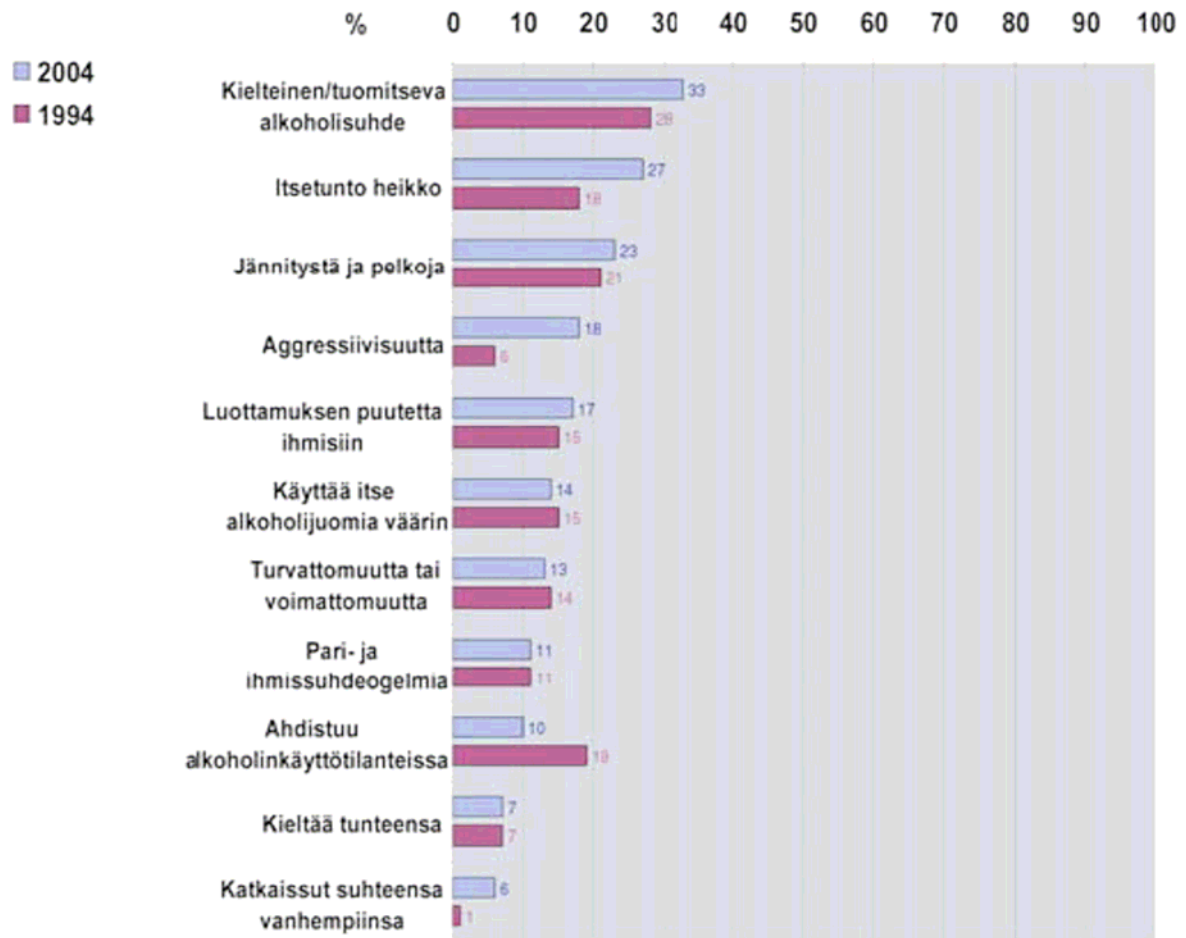
Roivainen (1998, 27) painottaa, ettei tutkija tee ryhmytyksiä ja kategorisointeja oman mielensä mukaan, vaan yhteisöjen jäsenet tietävät ja tuntevat, mitkä jäsenyyskategoriat kuuluvat luontevasti yhteen. Aineistossa on aina nähtävissä ja kuultavissa se, kuuluuko jokin kategoria tiettyyn ryhmytykseen. Jäsenyyskategorioiden käytölle on muutamia sovellussääntöjä, joista mainittakoon *taloudellisuussääntö*. Taloudellisuussäännöllä tarkoitetaan sitä, että yksittäinen kategoria mistä tahansa kategoriajoukosta voi riittävästi kuvata henkilöä siitä huolimatta, että henkilö voi kuulua useampiin kategoriajoukkoihin (ks. Nikunen 2005, 70). Jäsenyyskategoria-analyysin peruskäsitteitä ovat muiden muassa *standardiparit*, joilla tarkoitetaan loogisesti yhteenkuuluvien osapuolten muodostamia pareja, joiden yhteiskäyttö on niin vakiintunutta, että kun toinen mainitaan, niin toisen voidaan ajatella mobilisoituvan samalla. Standardipareihin liittyy tyypillisesti keskinäisiä velvollisuuksia ja oikeuksia, kuten auttaminen, ja ne ovat tietyn tyyppisiä jäsenyyskategoriajoukkoja, joihin kuuluu vain kaksi kategoriaa, esimerkiksi ”äiti-lapsi”, ”sulhanen-morsian” tai ”kollega-kollega”. *Laadullisesti rakennetuilla standardipareilla* puolestaan tarkoitetaan standardiparia, jolle annetaan laadullinen sisältö. Näin ollen esimerkkinä siitä voisi olla esimerkiksi ”rakastavat äidit” ja ”onnelliset lapset”. (Nikunen 2005, 68; Roivainen & Järviluoma 1997, liite 1, 138–139; Ritala-Koskinen 1993, liite 4, 4-5.)

Perhe puolestaan on esimerkki *kaksinkertaisesti rakentuneesta jäsenyyskategoriajoukosta*. Perusteena sille on se, että perhe, kuten muutkin kaksinkertaisesti rakentuneet jäsenyyskategoriajoukot ovat tiimin kaltaisia yksiköitä, joille on ominaista lojaalisuus ja yhteenkuuluvuus. *Kategoriasidonnaiset toiminnot* sen sijaan ovat olennaisia kategorioita määrittäviä toimintoja: esimerkiksi lapsen liittyvä kategoriasidonnainen toiminta on ”itkeä”, kun taas lääkäriin liittyvä kategoriasidonnainen toiminta voisi olla ”kirjoittaa resepti”. Myös erilaiset ominaispiirteet ja tyyli voidaan ymmärtää kategoriasidonnaisina, kuten myös oikeudet, velvollisuudet tai tieto. Näin ollen voidaan puhua myös *kategoriasidonnaisista piirteistä*, joilla tarkoitetaan vaikkapa sitä, että sulhanen-morsian vakiopariin liitämme sormusten pitämisen ja rakastuneisuuden. Kategoriat tai identiteetit niihin liitettävine piirteineen ja toimintoineen saattavat puolestaan olla *hierarkkisessa suhteessa* keskenään, jolloin hierarkkisuus voi perustua esimerkiksi parin ”aikuinen” ja ”lapsi” kohdalla ”ylempään” elämänvaiheeseen. (Ritala-Koskinen 1993, liite 4, 4-5.)

Roivainen ja Järviluoma (1997, 143–144) kirjoittavat, että jäsenyyskategoria-analyysi on eräänlainen ”apparaatti”, joka mahdollistaa aineiston systemaattisen koodaamisen. Siinä on havaittavissa niin naturalistisia, etnometodologisia kuin konstruktionistisiakin piirteitä. Sen lisäksi, että jäsenyyskategoria-analyysi olisi pelkkä tekninen koodausmenetelmä, siinä on vahvasti mukana myös tulkinnallinen puoli. Näin ollen se antaa keinot tulkita arkipäivän merkityksiä analyttisten huomioiden välityksellä.

Kuvio 9. Suomalaisen päihdeperheiden lasten aikuisuudessa kokemat haitat 1994 ja 2004, %.

15 vuotta täyttäneiden suomalaisten lapsuudenperheet.
 "Lasinen lapsuus" -galluuttutkimus. Aikuisuuden haitat 1994 (N=60) ja 2004 (N=60).

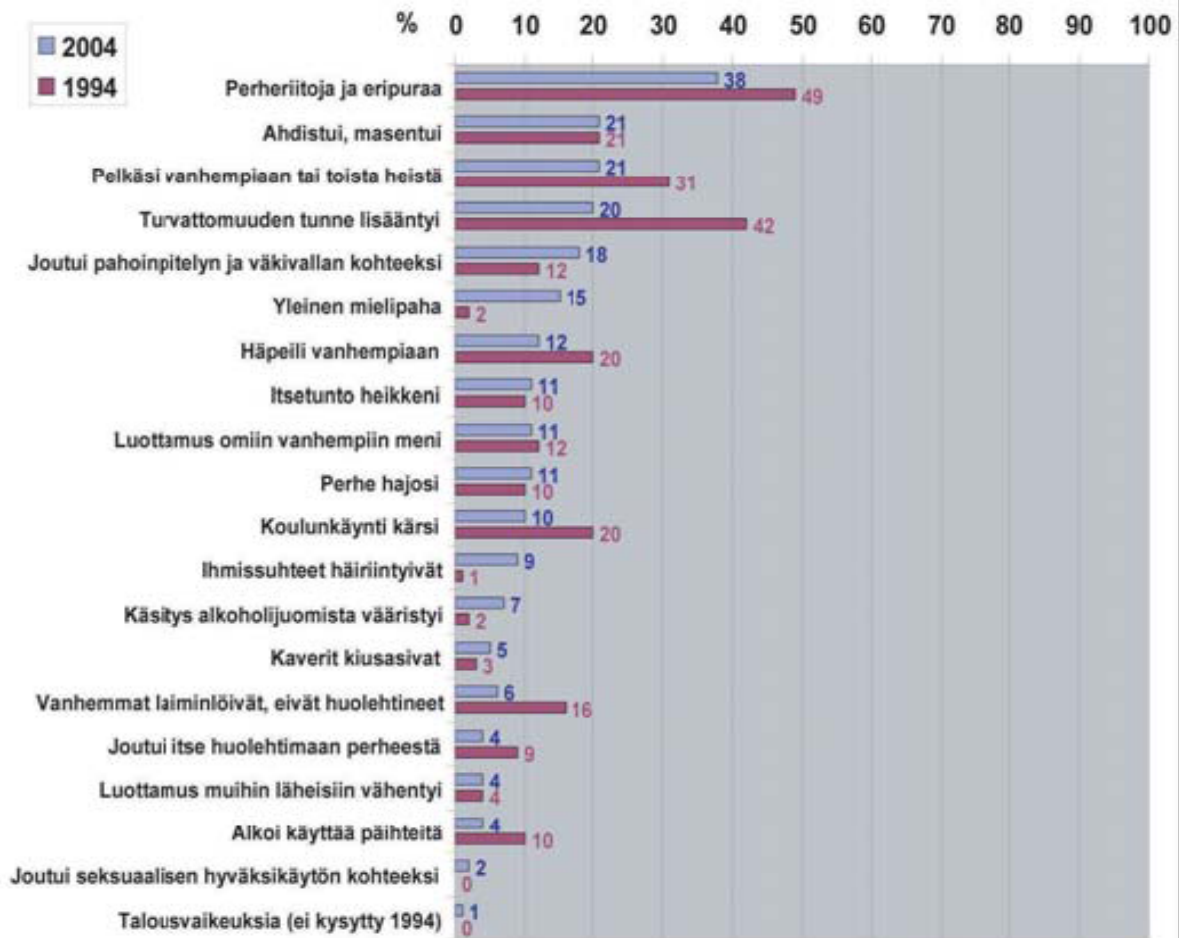

teuvo.peltoniemi@a-klinikka.fi 2005

Kuvio 8. Suomalaisen päihdeperheiden lasten lapsuudessa kokemat haitat 1994 ja 2004, %.

15 vuotta täyttäneiden suomalaisten lapsuudenperheet.
 "Lasinen lapsuus" -gallup tutkimus. Lapsuuden haitat 1994 (N=114) ja 2004 (N=115).

teuvo.peltoniemi@a-klinikka.fi 2005